

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ «ОДЕСЬКА ЮРИДИЧНА АКАДЕМІЯ»
МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ «ОДЕСЬКА ЮРИДИЧНА АКАДЕМІЯ»

Кваліфікаційна наукова праця
на правах рукопису

КЛЕПІКОВСЬКИЙ ВОЛОДИМИР ГЕННАДІЙОВИЧ

УДК 343.132(477)

ДИСЕРТАЦІЯ
КРИМІНАЛЬНИЙ ПРОЦЕСУАЛЬНИЙ АНАЛІЗ ОГЛЯДУ МІСЦЯ
ПОДІЇ ЯК СЛІДЧОЇ (РОЗШУКОВОЇ) ДІЇ

081 - Право

Подається на здобуття ступеня доктора філософії

Дисертація містить результати власних досліджень. Використання ідей,
результатів і текстів інших авторів мають посилання на відповідне джерело

_____ В.Г. Клепиковський

Науковий керівник – Аленін Юрій Павлович
доктор юридичних наук, професор, член-кореспондент НАПрН України,
заслужений юрист України

Одеса – 2023

АНОТАЦІЯ

Клепиковський В.Г. Кримінальний процесуальний аналіз огляду місця події як слідчої (розшукової) дії. – Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Дисертація на здобуття ступеня доктора філософії за спеціальністю 081 Право. – Національний університет «Одеська юридична академія». Одеса, 2023.

Дисертація є першим в науці кримінального процесуального права комплексним дослідженням ролі огляду місця події в системі слідчих (розшукових) дій відповідно до актуального кримінального процесуального законодавства України.

Встановлено, що будь-які процесуальні дії, направлені на збирання чи перевірку доказів, можна вважати слідчими (розшуковими) діями. У зв'язку з цим доцільно передбачити в ч. 1 ст. 223 КПК України не лише мету, а і особливості слідчих (розшукових) дій, які дозволять виокремити їх серед інших процесуальних дій, які також направлені на збирання доказів. Тому, задля уточнення відповідного положення пропонується ч. 1 ст. 223 КПК України викласти в наступній редакції: «1. Слідчі (розшукові) дії є діями, спрямованими на отримання (збирання) доказів або перевірку вже отриманих доказів у конкретному кримінальному провадженні, та які проводяться у спосіб, передбачений цією Главою». У порівнянні з чинною редакцією ч. 1 ст. 223 КПК України запропоноване визначення не є занадто обтяженим, при цьому акцентується увага на Главі 20 КПК України, в якій міститься вичерпний перелік всіх слідчих (розшукових) дій.

Запропоновано задля чіткого визначення відмінностей між обшуком та оглядом в частині можливості відкриття закритих схованок та приміщень використовувати за аналогією положення кримінального процесуального законодавства, які стосуються втручання у приватне спілкування, відповідно до якого «спілкування є приватним, якщо інформація передається та

зберігається за таких фізичних чи юридичних умов, при яких учасники спілкування можуть розраховувати на захист інформації від втручання інших осіб». Використовуючи дане положення, а також наявну практику ВС, можна дійти висновку, що якщо окремі приміщення, шафи, шухляди не закриті на додаткові замки, тобто слідчий може безперешкодно їх відкрити, то можна вважати, що їх обстеження допускається під час огляду. Якщо ж в місці проведення огляду знаходиться закритий сейф або будь-яке закрите приміщення, то це означає, що власник відповідного житла чи іншого володіння особи обмежує до нього доступ, а тому їх обстеження може відбуватися лише під час обшуку. При цьому необхідно підкреслити, що обмеження доступу означає не лише наявність замків, які необхідно відкрити, а і необхідність внесення зміни до обстановки житла чи іншого володіння особи (відсування меблів, зняття шпалер тощо).

Визначено, що до ознак, за якими можна розмежовувати обшук та огляд, можна відносити об'єкти, які планується відшукати, а точніше обізнаність про них до моменту проведення відповідної процесуальної дії. Так, на момент ініціювання обшуку відповідна уповноважена особа вже повинна знати, що саме планується відшукати. На противагу обшуку під час огляду слідчий, дізнавач та прокурор не знають, що саме вони планують відшукати. Особливо яскраво це проявляється при проведенні огляду місця події, адже така дія, як правила, проводиться на початковому етапі досудового розслідування, інколи навіть до внесення відомостей про кримінальне правопорушення до ЄРДР, а тому уповноважені службові особи з об'єктивних причин не знають, що саме вони шукають та які речі чи документи в подальшому будуть вилучені.

Сформульовано перелік ознак, які притаманні категорії «місце події»: 1) місцем події може бути місце, де було вчинено кримінальне правопорушення (на первинному етапі досудового розслідування досить складно вказувати на місце, де реально було вчинено кримінальне правопорушення); 2) місцем події також може бути визнано місце, де були виявлені сліди кримінального правопорушення (місце події повинно розглядатися максимально широко і

включати в себе як місце вчинення кримінального правопорушення, так і місце виявлення слідів такого правопорушення. При цьому на початковому етапі місце, де були встановлені сліди, має величезне значення, адже саме за допомогою таких доказів може розпочатися активна фаза досудового розслідування); 3) певну місцевість чи приміщення можна визнавати місцем події лише на початкових етапах досудового розслідування (йдеться про зв'язок між оперативністю проведення відповідних процесуальних дій та фактом визнання певної місцевості місцем події. Існує прямий зв'язок між моментом виявлення слідів кримінального правопорушення та визнання певного місця місцем події); 4) сам факт проведення такої процесуальної дії, як огляд місця події, вже вказує на можливість визнання певної території чи місцевості місцем події (такий підхід застосовують працівники правоохоронних органів, які проводять огляд місця події як невідкладно слідчу (розшукову) дію, не володіючи достатньо інформацією щодо конкретного місця, де буде проводитись така процесуальна дія); 5) певне місце стає місцем події після того, як уповноважена службова особа приймає рішення про необхідність проведення огляду місця події (рішення про проведення огляду місця події приймає відповідна уповноважена особа (слідчий, дізнавач, прокурор). В момент прийняття рішення про проведення огляду місця події на підстави інформації, яка була надана представникам правоохоронних органів, слідчий (прокурор, дізнавач) фактично визнає місце, на якому проводитись відповідний огляд, місцем події).

Доведено, що місце події – це територія (приміщення тощо), на якій ймовірно було вчинено кримінальне правопорушення або наявні сліди ймовірного кримінального правопорушення і відносно якого уповноважена особа приймає рішення про необхідність проведення огляду як невідкладної процесуальної дії на початковому етапі досудового розслідування.

Аргументовано, що в результаті виявлених протиріч між нормативним регулюванням та фактичним проведенням огляду місця події-житла чи іншого володіння особи за добровільною згодою власника необхідно внести зміни до

ч. 2 ст. 237 КПК України та викласти її в наступній редакції: «2. Огляд житла чи іншого володіння особи здійснюється згідно з правилами цього Кодексу, передбаченими для обшуку житла чи іншого володіння особи. Огляд місця події, який проводиться в житлі чи іншому володінні особи, може бути проведений за письмовою добровільною згодою власника без необхідності отримання ухвали слідчого судді». В даному випадку необхідно лише зробити уточнення, що згода власника обов'язково має бути письмово посвідчена.

Доведено, що огляд місця події можна визначити як різновид огляду як слідчої (розшукової) дії, який проводиться на території, на якій було ймовірно вчинено кримінальне правопорушення або наявні сліди ймовірного кримінального правопорушення, та який відбувається, як правило, на початковому етапі досудового розслідування.

Запропоновано всіх суб'єктів, які приймають участь в огляді місця події, на три групи: особи, які безпосередньо проводять огляд місця події (суб'єкти, які безпосередньо керують процесом проведення відповідної слідчої (розшукової) дії, реалізуючи повноваження, передбачені кримінальним процесуальним законодавством), особи, які залучаються до проведення огляду місця події уповноваженими на те учасниками кримінального провадження для сприяння в його проведенні (суб'єкти, які залучаються до проведення процесуальної дії уповноваженими на те учасниками кримінального провадження для сприяння в проведенні огляду місця події) та особи, які залучаються до огляду місця події для забезпечення власних прав та інтересів.

Доведено, що перед тим, як розпочати огляд місця події, особа, яка буде проводити відповідну слідчу (розшукову) дію, повинна визначити понять, які будуть приймати в ній участь. Як свідчить практика, пошук понять, як правило, відбувається вже на місці події, адже на момент виїзду слідчий ще не може бути впевнений, що існує потреба у проведенні огляду місця події. Відповідно, вже на місці починається пошук понять, якими, як правило, стають сусіди, перехожі, водії проїжджаючих автомобілів та інші. Очевидно, що ймовірність натрапити на родича учасника відповідного кримінального

провадження або іншу зацікавлену особу серед звичайних перехожих досить низька, але у випадку залучення сусідів така ймовірність значно зростає. У зв'язку з цим ми вважаємо, що найкращим способом є залучення слідчим власних понятих, які можуть виїхати на місце події в будь-який момент доби. При цьому ми підкреслюємо, що формулювання «власні поняті» не вказує на їх зв'язок з правоохоронними органами або на залежність від слідчого чи іншому уповноваженої особи, що може негативно вплинути на їх об'єктивність. Слідчий може встановити контакт з такими особами з інших кримінальних проваджень, які вже були залучені в якості понятих та які продемонстрували свою об'єктивність в інших слідчих діях. Такий порядок залучення понятих є найкращим, адже повністю усуває ризик залучення необ'єктивних понятих та гарантує якісну комунікацію з ними під час проведення огляду місця події.

Запропоновано при визначенні осіб, які можуть бути залучені в якості понятих під час огляду місця події, дотримуватись наступних правил:

- перед залученням понятого необхідно встановити, чи є він родичом будь-кого з учасників огляду місця події, чи має відношення до правоохоронного органу або чи може він бути будь-яким чином зацікавленим у результатах слідчої дії, що планується провести. Краще за все такі відомості зафіксувати письмово або в протоколі огляду місця події з підписом понятого, або відібрати від понятого відповідну розписку;

- перед проведенням огляду місця події запитати у учасників, чи знають вони понятого та чи мають вони будь-які зауваження щодо його участі у відповідній процесуальній дії. В такий спосіб можна гарантувати згоду від усіх учасників огляду місця події на участь понятого, що в подальшому якщо не унеможливить, то як мінімум ускладнить потенційні претензії зі сторони захисту щодо законності проведення огляду місця події;

- за можливості не обирати в якості понятих сусідів, якщо огляд місця події відбувається в оселі. Досить часто родичи можуть проживати разом одним з одним, що підвищує ризик їх випадкового залучення для участі в

слідчій дії (особливо це стосується випадків проведення огляду місця події в сільській місцевості). Навіть якщо сусіди не є родичами, тривали проживання разом могло стати причиною виникнення конфліктних ситуацій, які можуть вплинути на об'єктивність таких осіб. Відповідно, якщо існує така можливість, під час огляду житла чи іншого володіння особи бажано залучати випадкових перехожих.

Сформульовано перелік специфічних ознак, які притаманні лише огляду місця події:

- вірогідність проведення огляду місця події не тими самими особами, які в подальшому будуть здійснювати досудове розслідування. Через невідкладність у проведення огляд місця події може бути проведено черговою слідчо-оперативною групою, яка в подальшому не матиме відношення до даного кримінального провадження. У зв'язку з цим в будь-яких підрозділах правоохоронних органів мають висуватися однаково суворі вимоги щодо якості проведення огляду місця події. Якщо ж на чергуванні в конкретний момент часу буде перебувати малокваліфікований слідчий, то своїми помилковими діями він може унеможливити подальше розслідування кримінальних правопорушень, до яких буде привернута увага всього суспільства;

- високий рівень непрогнозованості огляду місця події. Рідко коли огляд місця події проводиться повторно, тобто є плановою слідчою дією. Як правило, всі складнощі, які виникають під час огляду місця події пов'язані саме з неможливістю завчасно підготуватися до тих умов, які виникли на місці події. Відповідно, члени СОГ мають бути максимально гнучкими з точки зору адаптації до нових умов, враховуючи при цьому вимоги законодавства щодо забезпечення законності під час проведення огляду місця події;

- висока вірогідність конфліктної ситуації. Досить часто огляд місця події відбувається відразу після вчинення кримінального правопорушення, а безпосередні учасники такого правопорушення можуть ще перебувати на місці. Це може спричинити конфлікти як між учасниками огляду місця події,

так і по відношенню до представників правоохоронних органів. У зв'язку з цим члени СОГ повинні бути готові до таких агресивних дій по відношенню до себе, інших оточуючих або самого місця події.

- можливість поєднання з іншими процесуальними діями. Відповідно до ч. 2 ст. 238 КПК України, огляд трупа може відбуватися одночасно з оглядом місця події, тобто в даному випадку буде проведено одразу дві процесуальні дії, за результатами яких буде складено один протокол. В даному випадку мова ведеться не про об'єднання однакових слідчих (розшукових) дій, а про проведення різних за своїм змістом процесуальних дій. Наприклад, під час огляду місця події може виникнути потреба в затриманні одного з учасників кримінального правопорушення. В свою чергу, затриманню може передувати переслідування з проникненням в житло чи інше володіння особи.

Доведено, що протокол огляду місця події повинен складатися після завершення проведення всіх необхідних процесуальних дій, що має одразу декілька пояснень. По-перше, лише після проведення повного огляду місця події у слідчого буде достатньо інформації, щоб скласти повний протокол огляду. Незалежно від того, яку методику складання протоколу обрав слідчий, лише в самому кінці він зможе найбільш повно викласти власні спостереження відносно всіх об'єктів, які були ним досліджені. По-друге, після завершення робочого етапу огляду слідчий чи інша уповноважена службова особа зможе повністю сконцентруватися на написанні всіх необхідних процесуальних документів, що дозволить мінімізувати будь-які помилки та неточності в протоколі огляду місця події.

Ключові слова: кримінальне провадження, досудове розслідування, розслідування, слідчі (розшукові) дії, огляд, огляд місця події, місце події, місце кримінального правопорушення, слідчий, дізнавач, прокурор, поняті, протокол

SUMMARY

Klepikovsky V.G. Criminal procedural analysis of the inspection of the scene as an investigative (search) action. – Manuscript.

Dissertation for a PhD in Law (081). National University «Odesa Law Academy». Odesa, 2023.

The dissertation is the first in the science of criminal procedural law to comprehensively study the role of inspection in the system of investigative (search) actions in accordance with the current criminal procedural legislation of Ukraine.

It has been established that any procedural actions aimed at gathering or checking evidence can be considered as investigative (search) actions. In this regard, it is expedient to provide in Part 1 of Art. 223 of the Criminal Procedure Code of Ukraine not only the purpose, but also the features of investigative (search) actions, which will allow them to be distinguished from other procedural actions, which are also aimed at gathering evidence. Therefore, in order to clarify the relevant provision, part 1 of Art. 223 of the Criminal Procedure Code of Ukraine shall be amended as follows: "1. Investigative (search) actions are actions aimed at obtaining (collecting) evidence or checking already obtained evidence in a specific criminal proceeding, and which are carried out in the manner prescribed by this Chapter." In comparison with the current wording of Part 1 of Art. 223 of the Criminal Code of Ukraine, the proposed definition is not too burdensome, while attention is focused on Chapter 20 of the Criminal Code of Ukraine, which contains an exhaustive list of all investigative (search) actions.

It is suggested that in order to clearly define the differences between a search and an inspection in terms of the possibility of opening closed hiding places and premises, by analogy, the provisions of the criminal procedural legislation relating to interference with private communication should be used by analogy, according to which "communication is private if information is transmitted and stored under such physical or legal conditions under which communication participants can count on protection of information from the interference of other persons". Using this

provision, as well as the existing practice of the Supreme Court, it can be concluded that if individual rooms, cabinets, drawers are not closed with additional locks, that is, the investigator can open them without hindrance, then it can be considered that their examination is allowed during the inspection. If there is a closed safe or any closed room at the place of the inspection, it means that the owner of the corresponding housing or other property of the person restricts access to it, and therefore their examination can take place only during the search. At the same time, it must be emphasized that restricting access means not only the presence of locks that must be opened, but also the need to make changes to the interior of the home or other possessions of the person (moving furniture, removing wallpaper, etc.).

It was determined that the objects that are planned to be searched can be attributed to the signs by which a search and an inspection can be distinguished, or more precisely, awareness of them before the relevant procedural action is taken. So, at the time of initiating the search, the relevant authorized person should already know what exactly is planned to be searched. In contrast to a search, during an inspection, the investigator, inquirer and prosecutor do not know what exactly they plan to find. This is especially evident when conducting an inspection of the scene of the incident, because such an action, as a rule, is carried out at the initial stage of the pre-trial investigation, sometimes even before the entry of information about a criminal offense into the Register, and therefore authorized officials for objective reasons do not know what exactly they are looking for and what things or documents will be seized in the future.

A list of features inherent in the "place of the event" category is formulated: 1) the place of the event can be the place where a criminal offense was committed (at the initial stage of the pre-trial investigation, it is quite difficult to indicate the place where the criminal offense was actually committed); 2) the place where the traces of a criminal offense were found can also be recognized as the place of the event (the place of the event should be considered as broadly as possible and include both the place of the commission of the criminal offense and the place where the traces of such an offense were discovered. At the same time, at the initial stage, the place

where there were established traces is of great importance, because it is with the help of such evidence that the active phase of the pre-trial investigation can begin); 3) a certain area or premises can be recognized as the scene of the incident only at the initial stages of the pre-trial investigation (this is about the connection between the efficiency of the relevant procedural actions and the fact of recognizing a certain area as the scene of the incident. There is a direct connection between the moment of detection of traces of a criminal offense and the recognition of a certain place of event); 4) the very fact of carrying out such a procedural action as an inspection of the scene of the incident already indicates the possibility of recognizing a certain territory or locality as the scene of the incident (this approach is used by law enforcement officers who conduct an inspection of the scene of the incident as an urgent investigative (search) action, without having enough information regarding the specific place where such procedural action will be conducted); 5) a certain place becomes the scene of an incident after an authorized official makes a decision on the need to inspect the scene of an incident (the decision to conduct an inspection of the scene of an incident is made by the relevant authorized person (investigator, investigator, prosecutor). At the time of making a decision to inspect the scene of an incident on the basis of information provided to representatives of law enforcement agencies, the investigator (prosecutor, investigator) actually recognizes the place where the relevant inspection is conducted as the scene of the incident).

It is proven that the scene of the incident is the territory (premises, etc.) on which a criminal offense was probably committed or there are traces of a probable criminal offense and in respect of which the authorized person makes a decision on the need to conduct an inspection as an urgent procedural action at the initial stage of the pre-trial investigation.

It is argued that as a result of the revealed contradictions between the normative regulation and the actual inspection of the scene of the incident - housing or other property of a person, with the voluntary consent of the owner, it is necessary to make changes to Part 2 of Art. 237 of the Criminal Procedure Code of Ukraine and set it out in the following version: "2. Inspection of a person's home or other property is

carried out in accordance with the rules of this Code, which are provided for the search of a person's home or other property. An inspection of the scene of the incident, which is carried out in a person's home or other property, can be conducted with the written voluntary consent of the owner without the need to obtain a decision of the investigating judge. In this case, it is only necessary to clarify that the owner's consent must be certified in writing.

It is proved that the inspection of the scene of the incident can be defined as a type of inspection as an investigative (search) action, which is carried out on the territory where a criminal offense was allegedly committed or traces of an alleged criminal offense are present, and which usually takes place at the initial stage of a pre-trial investigation.

It is suggested that all subjects who take part in the inspection of the scene of the incident be divided into three groups: persons who directly conduct the inspection of the scene of the incident (subjects who directly manage the process of conducting the relevant investigative (search) action, exercising the powers provided for by the criminal procedural legislation), persons who are involved in the inspection of the scene of the incident by the authorized participants of the criminal proceedings to assist in its conduct (subjects who are involved in the conduct of the procedural action by the authorized participants of the criminal proceedings to assist in the inspection of the scene of the incident) and persons, who are involved in the inspection of the scene to ensure their own rights and interests.

It has been proven that before starting the inspection of the scene of the incident, the person who will conduct the relevant investigative (search) action must identify the witnesses who will take part in it. As practice shows, the search for witnesses, as a rule, takes place already at the scene of the incident, because at the time of departure the investigator cannot yet be sure that there is a need to conduct an inspection of the scene of the incident. Accordingly, the search for witnesses begins on the spot, which, as a rule, are neighbors, passers-by, drivers of passing cars, and others. Obviously, the probability of encountering a relative of a participant in the corresponding criminal proceedings or another interested person among

ordinary passers-by is quite low, but in the case of the involvement of neighbors, this probability increases significantly. In this regard, we believe that the best way is to involve the investigator's own witnesses who can go to the scene of the incident at any time of the day. At the same time, we emphasize that the wording "own witnesses" does not indicate their connection with law enforcement agencies or dependence on an investigator or other authorized person, which may negatively affect their objectivity. The investigator can establish contact with such persons from other criminal proceedings who have already been involved as witnesses and who have demonstrated their objectivity in other investigative actions. This method of involving eyewitnesses is the best, because it completely eliminates the risk of involving biased eyewitnesses and guarantees high-quality communication with them during the inspection of the scene of the incident.

It is proposed to observe the following rules when determining the persons who can be involved as witnesses during the inspection of the scene of the incident:

- before engaging a witness, it is necessary to establish whether he is a relative of any of the participants in the inspection of the scene of the incident, whether he is related to a law enforcement agency, or whether he may in any way be interested in the results of the investigative action that is planned to be conducted. It is better to record such information in writing or in the report of the inspection of the scene of the event with the signature of the witness, or to collect the corresponding receipt from the witness;

- before inspecting the scene, ask the participants whether they know the witness and whether they have any comments regarding his participation in the relevant procedural action. In this way, it is possible to guarantee the consent of all participants of the inspection of the scene of the incident to the participation of the witness, which in the future, if not impossible, will at least complicate potential claims from the defense regarding the legality of the inspection of the scene of the incident;

- if possible, do not choose neighbors as witnesses, if the inspection of the scene takes place in the home. Quite often, relatives can live next to each other, which

increases the risk of their accidental involvement in the investigation (especially in the case of conducting an inspection of the scene in a rural area). Even if the neighbors are not relatives, long-term living together could cause conflict situations that can affect the objectivity of such persons. Accordingly, if there is such an opportunity, it is desirable to involve bystanders during the inspection of a person's home or other possessions.

A list of specific features, which are inherent only in the inspection of the scene of the event, has been formulated:

- the probability that the inspection of the scene will not be carried out by the same persons who will later conduct the pre-trial investigation. Due to the urgency of the investigation, the inspection of the scene may be conducted by another investigative team, which will not be related to this criminal proceeding in the future. In this regard, equally strict requirements regarding the quality of inspection of the scene of the incident should be put forward in any subdivisions of law enforcement agencies. If a poorly qualified investigator is on duty at a specific moment in time, then by his erroneous actions, he can make it impossible to further investigate criminal offenses that will attract the attention of the whole society;

- a high level of unpredictability of the scene inspection. It is rare that the inspection of the scene of the incident is repeated, that is, it is a planned investigative action. As a rule, all the difficulties that arise during the inspection of the scene of the incident are precisely related to the impossibility of preparing in advance for the conditions that arose at the scene of the incident. Accordingly, members of the SOG should be as flexible as possible in terms of adapting to new conditions, taking into account the requirements of the law to ensure legality during the inspection of the scene of the incident;

- high probability of a conflict situation. Quite often, the inspection of the scene takes place immediately after the commission of a criminal offense, and the direct participants of such an offense may still be at the scene. This can cause conflicts both between the participants of the inspection of the scene of the incident, and in relation to the representatives of law enforcement agencies. In this regard, members

of the SOG must be ready for such aggressive actions in relation to themselves, others around them or the scene itself.

- possibility of combination with other procedural actions. In accordance with Part 2 of Art. 238 of the Criminal Procedure Code of Ukraine, the examination of the dead body can take place simultaneously with the examination of the scene of the incident, that is, in this case, two procedural actions will be carried out at once, based on the results of which one protocol will be drawn up. In this case, we are not talking about combining the same investigative (search) actions, but about conducting procedural actions that are different in their content. For example, during the inspection of the scene of the incident, there may be a need to detain one of the participants in the criminal offense. In turn, arrest may be preceded by persecution with entry into a person's home or other possessions.

It has been proven that the report of the inspection of the scene of the incident must be drawn up after the completion of all necessary procedural actions, which has several explanations at once. First, only after conducting a full inspection of the scene will the investigator have enough information to draw up a full report of the inspection. Regardless of which method of drafting the protocol the investigator chose, only at the very end will he be able to most fully present his own observations regarding all the objects that were investigated by him. Secondly, after the completion of the working stage of the inspection, the investigator or other authorized official will be able to fully concentrate on writing all the necessary procedural documents, which will minimize any errors and inaccuracies in the protocol of the inspection of the scene of the incident.

Keywords: *criminal proceedings, pre-trial investigation, investigation, investigative (search) actions, inspection, inspection of the scene, scene of the incident, scene of the criminal offense, investigator, detective, prosecutor, witnesses, report*

СПИСОК ПУБЛІКАЦІЙ ЗДОБУВАЧА

Список публікацій здобувача, в яких опубліковано основні наукові результати дисертації

1. Клепіковський В. Г., Аленін Ю.П. До питання розмежування огляду та обшуку у кримінальному процесі. *Юридичний науковий електронний журнал*. № 9. 2021. С. 364-366. URL: http://www.lsej.org.ua/9_2021/93.pdf
2. Клепіковський В. Г. Кримінальна процесуальна характеристика суб'єктів, уповноважених на проведення огляду під час досудового розслідування. *Juris Europensis Scientia*. Вип. 1. 2023. С. 153-158. URL: http://jes.nuoua.od.ua/archive/1_2023/29.pdf
3. Клепіковський В. Г. Класифікація суб'єктів, які проводять або залучаються до проведення огляду місця події. *Правова позиція*. № 1 (38). 2023. С. 81-84. URL: <https://legalposition.umsf.in.ua/archive/2023/1/15.pdf>
4. Клепіковський В. Г. Оцінка категорії «житло чи інше володіння особи» через призму визначення місця події в кримінальному процесі. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету*. Сер.: Юриспруденція. 2023. № 61. С. 88-92. URL: <https://www.vestnik-pravo.mgu.od.ua/archive/juspradenc61/18.pdf>
5. Клепіковський В. Г. Тлумачення поняття «місце події» в кримінальному процесі. *Прикарпатський юридичний вісник*. Вип. 1(48). 2023. URL: http://www.pjv.nuoua.od.ua/v1_2023/23.pdf

Список публікацій здобувача, що засвідчують апробацію матеріалів дисертації та додатково відображають її наукові результати

6. Клепіковський В. Г. Актуальність доктринального дослідження огляду місця події як окремої слідчої (розшукової) дії. *Європейський вибір України, розвиток науки та національна безпека в реаліях масштабної військової агресії та глобальних викликів XXI століття» (до 25-річчя Національного університету «Одеська юридична академія» та 175-річчя Одеської школи*

права) : у 2 т. : матеріали Міжнар.наук.-практ. конф. (м. Одеса, 17 червня 2022 р.) / за загальною редакцією С. В. Ківалова. Одеса : Видавничий дім «Гельветика», 2022. Т. 2. С. 448-450.

7. Клепиковський В. Г. Специфіка залучення понять до огляду місця події. *Доктринальні та правозастосовні проблеми кримінального процесу, детективної та оперативно-розшукової діяльності* : Матер. Міжнар. наук.-практ. конф., присв. 10-й річниці набуття чинності Кримінального процесуального кодексу України (м. Одеса, 9 грудня 2022 р.) / уклад.: Л. І. Аркуша, О. О. Торбас, В. А. Завтур ; Нац. ун-т «Одеська юридична академія». Одеса, 2022. С. 99-102.

8. Клепиковський В. Г. Специфіка документування місця події в умовах воєнного стану. *Європейські орієнтири розвитку України в умовах війни та глобальних викликів XXI століття: синергія наукових, освітніх та технологічних рішень* : у 2 т. : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Одеса, 19 травня 2023 р.) / за загальною редакцією С. В. Ківалова. Одеса : Видавництво «Юридика», 2023. Т. 2. С. 335-337.

ЗМІСТ

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ ПОЗНАЧЕНЬ.....	3
ВСТУП.....	4
РОЗДІЛ І. ОГЛЯД МІСЦЯ ПОДІЇ В СИСТЕМІ СЛІДЧИХ (РОЗШУКОВИХ) ДІЙ.....	14
1.1. Огляд як один із видів слідчих (розшукових) дій.....	14
1.2. Визначення сутності поняття «місце події».....	38
1.3. Огляд місця події в системі інших видів огляду.....	54
РОЗДІЛ ІІ. КРИМІНАЛЬНА ПРОЦЕСУАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА ПРОВЕДЕННЯ ТА ОФОРМЛЕННЯ ОГЛЯДУ МІСЦЯ ПОДІЇ.....	64
2.1. Суб'єкти проведення огляду місця події та особи, які приймають в ньому участь, відповідно до кримінального процесуального законодавства.....	64
2.2. Загальні умови та порядок проведення огляду місця події відповідно до чинного кримінального процесуального законодавства України.....	94
2.3. Специфіка фіксування результатів огляду місця події.....	121
РОЗДІЛ ІІІ. ОСОБЛИВОСТІ ПРОВЕДЕННЯ ОГЛЯДУ МІСЦЯ ПОДІЇ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ.....	138
ВИСНОВКИ.....	157
ПЕРЕЛІК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	166
ДОДАТКИ.....	186

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ ПОЗНАЧЕНЬ

ВС – Верховний Суд

ЄРДР – Єдиний реєстр досудових розслідувань

ЄСПЛ – Європейський суд з прав людини

КК України – Кримінальний кодекс України

КПК України – Кримінальний процесуальний кодекс України

п. – пункт

ст. – стаття

СОГ – слідчо-оперативна група

ч. – частина

ВСТУП

Обґрунтування теми вибору дослідження. Можливість виконання державою своїх зобов'язань щодо притягнення винувати осіб до кримінальної відповідальності значною мірою залежить від якості формулювання нормативно-правових актів та ефективного їхнього застосування уповноваженими на те суб'єктами. Кримінальне процесуальне законодавство постійно оновлюється задля забезпечення відповідності тим правовим, соціальним, економічним та іншим реаліям, які склалися в суспільстві в кожний конкретний момент часу. Водночас така нестабільність правового регулювання створює низку труднощів у правозастосувачів, адже це ускладнює процес застосування тих процедур, які вважалися відносно сталими. Власне, одним із найяскравіших прикладів є огляд місця події як одна зі слідчих (розшукових) дій.

Серед теоретиків та практиків існує відносно усталена позиція, що огляд місця події є однією з найважливіших процесуальних дій при розслідуванні майже будь-яких кримінальних правопорушень, адже ця дія проводиться на початковому етапі досудового розслідування (інколи навіть до внесення відомостей до ЄРДР про кримінальне правопорушення) та дозволяє отримати найбільш достовірну інформацію на місці вчинення кримінального правопорушення у найбільш оперативні строки. Власне, така позиція підтверджується великою кількістю робіт, які були присвячені аналізу огляду місця події як з кримінальної процесуальної, так і з криміналістичної точки зору. Так, даною проблематикою займалися такі науковці, як С.Є. Абламський, В.І. Алексейчук, О.В. Батюк, І.М. Бацко, І.І. Братінов, В.В. Вапнярчук, В.Г. Гончаренко, О.В. Горбачов, М.Я. Гуцуляк, Б.М. Дердюк, В.Ю. Дрозд, О.М. Дуфенюк, М.М. Єфімов, С.М. Карпіка, М.С. Качковський, І.С. Кіпрач, С.О. Книженко, О. Ковальчук, В.О. Коновалова, В.В. Копча, В.П. Корж, В.В. Кузнецов, Є.Д. Лук'янчиков, О.А. Лучко, С.Б. Мелешев, Д.О. Михайлик, О.М. Мусієнко, А.А. Патик, Г. Піщенко, М.А. Погорецький, Д.О.

Романенко, Ю.В. Рудницька, М. Савчук, О.В. Салманов, Д.Б. Сергєєва, В.П. Сердюк, С.М. Стахівський, Р.Л. Степанюк, Н.М. Татарин, Г.К. Тетерятник, В.Є. Тимошук, Д.М. Халупенко, В.І. Цимбалюк, К.О. Чаплинський, Ю.М. Чорноус, Г. Щербакова та інші.

Водночас необхідно повторити, що кримінальне процесуальне законодавство постійно еволюціонує, у тому числі в частині нормативного регулювання проведення та фіксації огляду місця події. Також змінюються та удосконалюються тактичні, технічні та інші особливості проведення зазначеної слідчої (розшукової) дії. Початок повномасштабного вторгнення змусив законодавця кардинально оновити нормативне регулювання реалізації окремих процедур, у тому числі це ж стосується і огляду місця події. Більше того, саме огляд місця події являється однією з ключових дій, у результаті якої здійснюється документування та фіксація воєнних злочинів, що ще більше привернуло увагу науковців та практиків до дослідження саме цієї слідчої (розшукової) дії. Це і обумовило вибір тематики та основних напрямів даного дисертаційного дослідження.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами, грантами. Дисертаційне дослідження виконано в межах плану науково-дослідної роботи кафедри кримінального процесу, детективної та оперативно-розшукової діяльності Національного університету «Одеська юридична академія» «Динаміка кримінального процесуального законодавства України: досвід та перспективи» на 2016–2020 роки як складової плану науково-дослідної роботи Національного університету «Одеська юридична академія» «Стратегія інтеграційного розвитку України: правовий та культурний вимір» на 2016–2020 роки (державний реєстраційний номер 0116U001842), а також плану науково-дослідної роботи кафедри «Реформування кримінального процесуального, кримінально-виконавчого права та оперативно-розшукової діяльності в умовах євроінтеграції та протидії злочинності в епоху цифрового суспільства» у межах виконання теми науково-дослідної роботи Національного університету «Одеська юридична академія» «Правове та

соціальне життя України у людиноцентристському вимірі в цифрову еру» на 2021–2025 роки.

Мета і завдання дослідження. Метою дисертаційного дослідження є формулювання повного кримінального процесуального аналізу огляду місця події як одного з різновидів слідчих (розшукових) дій, а також формування деяких пропозицій щодо вдосконалення кримінального процесуального законодавства в частині нормативного регулювання проведення огляду місця події.

Для досягнення поставленої мети у дисертації вирішувалися такі завдання:

- встановити місце огляду в системі слідчих (розшукових) дій;
- визначити відмінності між оглядом місця події та іншими суміжними процесуальними діями;
- сформулювати ознаки та визначення поняття «місце події» відповідно до кримінального процесуального законодавства;
- здійснити класифікацію суб'єктів, які проводять огляд місця події або залучаються до нього;
- визначити загальні правила та умови залучення учасників кримінального провадження до проведення огляду місця події;
- встановити умови проведення огляду місця події, що передбачені кримінальним процесуальним законодавством;
- визначити особливості процесуального фіксування результатів огляду місця події;
- охарактеризувати специфічний порядок проведення огляду місця події в умовах воєнного стану;
- сформулювати пропозиції щодо вдосконалення кримінального процесуального законодавства в частині регулювання проведення огляду місця події.

Об'єктом дослідження є правовідносини, що виникають у процесі підготовки, проведення та фіксування результатів огляду місця події.

Предметом дослідження є кримінальний процесуальний аналіз огляду місця події як слідчої (розшукової) дії.

Методи дослідження. Методологічним підґрунтям дисертаційного дослідження виступає комплекс загальнонаукових та спеціальних методів наукового дослідження. За допомогою діалектичного методу визначено сутність поняття «місця події» (підрозділ 1.2), «огляд місця події» (підрозділ 1.3), а також визначено роль та місце огляду як одного з різновидів слідчих (розшукових) дій (підрозділ 1.1). Системний метод та метод системно-структурного аналізу дозволив класифікувати суб'єктів, які проводять або залучаються до проведення огляду місця події (підрозділ 2.1). Формально-юридичний метод було застосовано при визначенні понятійно-категоріального апарату дослідження, аналізі положень чинного кримінального процесуального законодавства, рішень Європейського суду з прав людини (розділи 1, 2, 3). За допомогою порівняльно-правового методу було зіставлено норми кримінального процесуального законодавства України та деяких інших країн: Республіки Молдова, Азербайджанської Республіки, Республіки Вірменія, Республіки Казахстан, Естонії (підрозділ 1.3). Логіко-нормативний метод використовувався при формулюванні змін та доповнень до чинного кримінального процесуального законодавства України (розділи 1, 2).

Теоретичною основою дисертаційного дослідження виступають дослідження українських та зарубіжних вчених у галузі загальної теорії права, кримінального процесуального та інших галузей права.

Нормативну базу дисертаційного дослідження складають Конституція України, Кримінальний процесуальний кодекс України, інші закони та підзаконні акти України, а також акти кримінального процесуального законодавства деяких зарубіжних країн (Республіки Молдова, Азербайджанської Республіки, Республіки Вірменія, Республіки Казахстан, Естонії).

Емпіричну базу дослідження складають постанови Верховного Суду, рішення ЄСПЛ, судові рішення інших судів України.

Наукова новизна одержаних результатів полягає у тому, що дисертація є першим у науці кримінального процесуального права комплексним дослідженням ролі огляду місця події в системі слідчих (розшукових) дій відповідно до актуального кримінального процесуального законодавства України.

За результатами дисертаційного дослідження отримано наступні результати, які володіють науковою новизною:

вперше:

- запропоновано передбачити в ч. 1 ст. 223 КПК України не лише мету, а і особливості слідчих (розшукових) дій, які дозволять виокремити їх серед інших процесуальних дій, які також направлені на збирання доказів, у зв'язку з чим ч. 1 ст. 223 КПК України доцільно викласти в наступній редакції: «1. Слідчі (розшукові) дії є діями, спрямованими на отримання (збирання) доказів або перевірку вже отриманих доказів у конкретному кримінальному провадженні, *та які проводяться у спосіб, передбачений цією Главою*»;

- запропоновано задля кращої фіксації місця події під час проведення огляду, а також з метою забезпечення прав та законних інтересів учасників кримінального провадження доповнити ст. 237 КПК України частиною 8 такого змісту: «8. Огляд місця події в обов'язковому порядку фіксується за допомогою аудіо- та відеозапису»;

- сформульовано пропозицію задля усунення протиріч між нормативним регулюванням та фактичними умовами проведення огляду місця події – житла чи іншого володіння особи за добровільною згодою власника внести зміни до ч. 2 ст. 237 КПК України та викласти її в наступній редакції: «2. Огляд житла чи іншого володіння особи здійснюється згідно з правилами цього Кодексу, передбаченими для обшуку житла чи іншого володіння особи. *Огляд місця події, який проводиться в житлі чи іншому володінні особи, може бути*

проведений за письмовою добровільною згодою власника без необхідності отримання ухвали слідчого судді»;

- аргументовано доцільність проведення огляду місця події одночасно декількома слідчими, які входять до складу слідчої або слідчо-оперативної групи. Доведено, що керівник СОГ може ухвалити рішення про створення «підгруп» у складі СОГ з таким складом: один слідчий, два оперативні працівники, один спеціаліст (за необхідності кількість осіб може бути збільшена). У процесі огляду місця події кожен зі слідчих складає чорновий варіант протоколу огляду ділянки, за яку він відповідає, а в кінці процесуальної дії керівник СОГ складає єдиний протокол огляду місця події, зазначаючи докази, що були виявлені іншими слідчими, з обов'язковою вказівкою осіб, які встановили відповідні докази;

- доведено необхідність внесення змін до ч. 2 ст. 238 КПК України щодо уточнення першочергового значення огляду під час одночасного проведення огляду трупа з оглядом місця події. У зв'язку з цим запропоновано ч. 2 ст. 238 КПК України викласти в такій редакції: «Огляд трупа здійснюється одночасно з оглядом місця події, житла чи іншого володіння особи з дотриманням правил цього Кодексу про огляд житла чи іншого володіння особи»;

удосконалено:

- перелік ознак, за якими доцільно відрізнити обшук та огляд, додавши до цього переліку об'єкти, які планується відшукати, а точніше обізнаність про них до моменту проведення відповідної процесуальної дії. На момент ініціювання обшуку відповідна уповноважена особа вже повинна знати, що саме планується відшукати. На противагу обшуку під час огляду слідчий, дізнавач та прокурор не знають, що саме вони планують відшукати;

- розуміння ознак категорії «місце події», до яких пропонується відносити наступні: 1) місцем події може бути місце, де було вчинено кримінальне правопорушення; 2) місцем події також може бути визнано місце, де були виявлені сліди кримінального правопорушення; 3) певну місцевість чи приміщення можна визнавати місцем події лише на початкових етапах

досудового розслідування; 4) сам факт проведення такої процесуальної дії, як огляд місця події, вже вказує на можливість визнання певної території чи місцевості місцем події; 5) певне місце стає місцем події після того, як уповноважена службова особа приймає рішення про необхідність проведення огляду місця події;

- класифікацію суб'єктів, які проводять або залучаються до проведення огляду місця події, серед яких доцільно виділити осіб, які безпосередньо проводять огляд місця події, осіб, які залучаються до проведення огляду місця події уповноваженими на те учасниками кримінального провадження для сприяння в його проведенні, та осіб, які залучаються до огляду місця події для забезпечення власних прав та інтересів;

- перелік ознак, які притаманні огляду місця події як різновиду слідчої (розшукової) дії, до яких доцільно відносити наступні: вірогідність проведення огляду місця події не тими самими особами, які надалі будуть здійснювати досудове розслідування; високий рівень непрогнозованості огляду місця події; висока вірогідність конфліктної ситуації; можливість поєднання з іншими процесуальними діями;

- характеристику огляду місця події в умовах воєнного стану, в якій до специфічних ознак виділені наступні: 1) огляд місця події може проводитись без внесення відомостей до ЄРДР у випадку, якщо відсутня технічна можливість такого внесення; 2) за відсутності можливості складання процесуальних документів про хід і результати проведення огляду місця події фіксація здійснюється доступними технічними засобами з подальшим складенням відповідного протоколу не пізніше сімдесяти двох годин з моменту завершення огляду місця події; 3) огляд місця події в житлі чи іншому володінні особи може проводитись без участі понятих, якщо їхнє залучення є об'єктивно неможливим або пов'язано з потенційною небезпекою для їхнього життя чи здоров'я; 4) копії матеріалів огляду місця події в обов'язковому порядку зберігаються в електронній формі у дізнавача, слідчого чи прокурора;

набуло подальшого розвитку:

- визначення поняття «місце події», під яким слід розуміти територію (приміщення тощо), на якій, ймовірно, було вчинено кримінальне правопорушення або наявні сліди ймовірного кримінального правопорушення і відносно якого уповноважена особа приймає рішення про необхідність проведення огляду як невідкладної процесуальної дії на початковому етапі досудового розслідування;

- визначення поняття «огляд місця події» як різновид огляду як слідчої (розшукової) дії, який проводиться на території, на якій було, ймовірно, вчинено кримінальне правопорушення або наявні сліди ймовірного кримінального правопорушення, та який відбувається, як правило, на початковому етапі досудового розслідування;

- формулювання переліку правил визначення понять для проведення огляду місця події, серед яких можна виділити наступні: перед залученням понятого необхідно встановити, чи є він родичем будь-кого з учасників огляду місця події, чи має відношення до правоохоронного органу або чи може він бути будь-яким чином зацікавленим у результатах слідчої дії, що планується провести; перед проведенням огляду місця події запитати у учасників, чи знають вони понятого та чи мають вони будь-які зауваження щодо його участі у відповідній процесуальній дії; за можливості не обирати в якості понятих сусідів, якщо огляд місця події відбувається в оселі;

- позиція щодо доцільності складання протоколу огляду місця події після завершення його проведення, а не під час, адже лише після проведення повного огляду місця події у слідчого буде достатньо інформації, щоб скласти повний протокол огляду. Крім того, після завершення робочого етапу огляду слідчий чи інша уповноважена службова особа зможе повністю сконцентруватися на написанні всіх необхідних процесуальних документів, що дозволить мінімізувати будь-які помилки та неточності в протоколі огляду місця події.

Практичне значення одержаних результатів полягає у тому, що сформульовані в дисертації висновки можуть бути використані в:

- науково-дослідницькій роботі – для подальших наукових досліджень огляду місця події як слідчої (розшукової) дії;
- правотворчій діяльності – для удосконалення нормативної регламентації проведення та фіксації результатів огляду місця події;
- правозастосовній діяльності – для забезпечення єдності у застосуванні положень кримінального процесуального законодавства в процесі проведення огляду місця події;
- навчальному процесі – при викладанні дисципліни «Кримінальний процес», а також спеціальних курсів «Права людини в сфері кримінальної юстиції», «Сучасні проблеми кримінального та кримінально-процесуального права», «Актуальні питання сучасного кримінального провадження» та ін. (Акт впровадження Національного університету «Одеська юридична академія» від 20 вересня 2023 р.).

Особистий внесок здобувача. Викладені в дисертації положення, які виносяться на захист, розроблені автором особисто. У науковій публікації, опублікованій в співавторстві з Ю.П. Аленіним розглянуто практику Верховного Суду в частині нормативного розмежування обшуку та огляду, а також запропоновано власне бачення розмежування зазначених процесуальних дій. Наукові ідеї та розробки, що належать співавторам опублікованих праць, у дисертації не використовуються.

Апробація результатів дисертації. Положення та висновки дисертаційного дослідження обговорювались під час засідання кафедри кримінального процесу Національного університету «Одеська юридична академія». Основні результати наукового дослідження були оприлюднені на: Міжнародній науково-практичній конференції «Європейський вибір України, розвиток науки та національна безпека в реаліях масштабної військової агресії та глобальних викликів XXI століття» (до 25-річчя Національного університету «Одеська юридична академія» та 175-річчя Одеської школи права)» (м. Одеса, 17 червня 2022 р.); Міжнародній науково-практичній конференції «Доктринальні та правозастосовні проблеми кримінального

процесу, детективної та оперативно-розшукової діяльності» (м. Одеса, 9 грудня 2022 р.); Міжнародній науково-практичній конференції «Європейські орієнтири розвитку України в умовах війни та глобальних викликів ХХІ століття: синергія наукових, освітніх та технологічних рішень» (м. Одеса, 19 травня 2023 р.).

Публікації. Основні положення дисертаційного дослідження відображені у восьми наукових публікаціях, у тому числі у п'яти статтях, опублікованих у наукових фахових виданнях, перелік яких затверджено МОН України, а також трьох тезах доповідей на наукових, науково-практичних конференціях.

Структура та обсяг дисертації. Дисертація складається зі вступу, 3 розділів, що включають 6 підрозділів, висновків, списку використаних джерел (180 найменувань) та 3 додатків. Загальний обсяг дисертації складає 193 сторінки, з них основний текст – 161 сторінок, 3 додатки розміщені на 7 сторінках.

РОЗДІЛ І. ОГЛЯД МІСЦЯ ПОДІЇ В СИСТЕМІ СЛІДЧИХ (РОЗШУКОВИХ) ДІЙ

1.1. Огляд як один із видів слідчих (розшукових) дій

Галузь кримінального процесу є однією з найбільш специфічних галузей права. Насамперед це пов'язано з тим обсягом прав, які можуть бути обмежені задля виконання завдань кримінального провадження. До таких завдань, відповідно до ст. 2 КПК України, відносяться «захист особи, суспільства та держави від кримінальних правопорушень, охорона прав, свобод та законних інтересів учасників кримінального провадження, а також забезпечення швидкого, повного та неупередженого розслідування і судового розгляду з тим, щоб кожний, хто вчинив кримінальне правопорушення, був притягнутий до відповідальності в міру своєї вини, жоден невинуватий не був обвинувачений або засуджений, жодна особа не була піддана необґрунтованому процесуальному примусу і щоб до кожного учасника кримінального провадження була застосована належна правова процедура» [48]. Вказавши такі завдання, законодавець поклав обов'язок на уповноважених осіб, які забезпечують рух кримінального провадження, чітко та неухильно дотримуватись вимог чинного кримінального процесуального законодавства. Необхідно підкреслити, що в КПК України в частині регулювання повноважень відповідних суб'єктів кримінального процесу використовується концепція абсолютної зв'язаності з правом – такі суб'єкти мають право робити лише те, що прямо передбачено законом. У ст. 9 КПК України законодавець підкреслює, що «під час кримінального провадження суд, слідчий суддя, прокурор, керівник органу досудового розслідування, слідчий, інші службові особи органів державної влади зобов'язані неухильно додержуватися вимог Конституції України, цього Кодексу, міжнародних договорів, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, вимог інших актів законодавства» [48]. Така вимога ставить додаткові вимоги насамперед до правового регулювання, яке повинно бути сформульовано

таким чином, щоб у жодного суб'єкта правозастосування не виникала необхідність в отриманні додаткових роз'яснень задля використання відповідного правового положення у той спосіб, який був закладений самим законодавцем. Проте навіть на момент створення КПК України 2012 року вже було зрозуміло, що сформулювати відповідні правові положення таким чином неможливо, адже мова ведеться про фактично ідеальний нормативно-правовий акт. У зв'язку з цим в чинному кримінальному процесуальному законодавстві уповноваженим суб'єктам надана можливість застосовувати розсуд в тих межах, які передбачені законом, задля подолання можливих правових прогалин та для адаптації правової норми до конкретної ситуації з урахуванням всіх обставин кримінального провадження.

Проте можливість використання розсуду уповноваженими суб'єктами в кримінальному процесі суттєво обмежена процедурою, виконання якої гарантує забезпечення прав, свобод та законних інтересів учасників кримінального провадження. Тому на даний час досі є актуальною проблематика тлумачення окремих положень кримінального процесуального законодавства задля встановлення найкращих способів реалізації відповідної норми права. Також необхідно пам'ятати, що однією з умов успішного завершення кримінального провадження є забезпечення його оперативності. Власне, у зв'язку з цим на практиці доволі часто виникають ситуації, за яких слідчі або прокурори шукають баланс між оперативністю проведення окремих процесуальних дій та дотриманням усіх необхідних положень кримінального процесуального законодавства. Ми переконані, що така дилема в принципі не повинна поставати перед особами, які проводять досудове розслідування, адже сам факт існування такої ситуації суперечить завданням кримінального провадження, в яких закладена рівна значимість і дотримання прав, свобод та законних інтересів учасників кримінального провадження, і необхідність забезпечення швидкого досудового розслідування. Проте на даний момент слід констатувати, що чинне кримінальне процесуальне законодавство не надає відповіді на всі питання, які постають у процесі розслідування, розгляду

та вирішення кримінальних правопорушень, а тому на практиці уповноваженим посадовим особам інколи дійсно потрібно шукати компроміс між повнотою та оперативністю проведення процесуальних дій. І, можливо, найяскравішим прикладом такого пошуку можна назвати специфіку проведення огляду місця події.

Загалом і науковці, і практики дотримуються єдиної позиції щодо віднесення огляду місця події до невідкладних слідчих (розшукових) дій. Це якісно виділяє дану дію з-поміж інших, адже якість проведення огляду місця події значною мірою залежить від оперативності її проведення. Більше того, щодо окремих різновидів кримінальних правопорушень огляд місця події буде фактично єдиною слідчою (розшуковою) дією, під час якої можна отримати відомості, що дозволять встановити подію кримінального правопорушення та особу, яка його вчинила. Також, з огляду на специфіку саме цієї процесуальної дії, повторний огляд місця події, як правило, не проводиться, а якщо і проводиться, то досить часто безрезультатно. Відповідно, слідчий, дізнавач, прокурор та інші особи повинні вже на початковому етапі розуміти значення дій, які проводяться, та їхнє доказове значення для всього кримінального провадження. Дана обставина також вказує на підвищене значення огляду місця події як різновиду слідчої (розшукової) дії.

Однак, перш ніж переходити до кримінального процесуального аналізу даної процесуальної дії, необхідно встановити її місце з-поміж інших слідчих та процесуальних дій. І якщо аналізувати чинне кримінальне процесуальне законодавство саме як комплексний нормативно-правовий акт, то аналіз будь-якої слідчої дії має проводитись від найбільш загальних понять, тобто за формулою «процесуальні дії – слідчі (розшукові) дії – огляд – огляд місця події».

У чинному кримінальному процесуальному законодавстві відсутнє тлумачення процесуальних дій, хоча даний термін у самому тексті КПК України згадується неодноразово. Якщо проаналізувати відповідні положення КПК України, то можна дійти висновку, що законодавець використовує

поняття «процесуальні дії» максимально широко, включаючи до них будь-які допустимі дії, які реалізуються учасниками кримінального провадження. Так, відповідно до п. 10 ч. 1 ст. 3 КПК України, «кримінальне провадження – це досудове розслідування і судове провадження, процесуальні дії у зв’язку із вчиненням діяння, передбаченого законом України про кримінальну відповідальність» [48]. Відповідно, кримінальне провадження можна визначити як сукупність усіх процесуальних дій, які здійснюються задля розслідування, розгляду та вирішення кримінальних правопорушень, надаючи максимально широке тлумачення відповідного терміну. Д.О. Михайлик стверджує, що «аналіз відповідних положень чинного законодавства дає підстави вважати, що «процесуальні дії» включають як «слідчі (розшукові) дії», так і «негласні слідчі (розшукові) дії». При цьому оперативно-розшукові заходи, які відповідно до Закону України «Про оперативно-розшукову діяльність» проводяться до початку досудового розслідування, не охоплюються категорією «процесуальні дії» [59, с. 219]. Ю.М. Чорноус зазначає, що «під час розслідування злочину слідчий здійснює: 1) процесуальні дії – усі передбачені кримінально-процесуальним законодавством заходи; 2) слідчі дії, що виконують функції збирання, дослідження, оцінювання та використання доказів; 3) розшукові заходи; 4) організаційно-розшукові заходи, що спрямовані на забезпечення проведення процесуальних, слідчих і розшукових дій» [165, с. 7-8].

У даному випадку ми дотримуємося загальновизнаної позиції, що процесуальні дії є складовою процесуальних актів. «Процесуальна дія – це вольовий акт суб’єкта кримінального провадження, який направлений на реалізацію його повноважень, прав та виконання обов’язків. Слід зазначити, що процесуальні дії можуть вчиняти як особи, які ведуть кримінальне провадження, так і інші суб’єкти кримінального процесу (наприклад, захисник, подаючи документи слідчому, заявляючи відвід тощо)» [108, с. 7]. Д.О. Михайлик, формулюючи власне визначення, зазначив, що «процесуальні дії – це дії, спрямовані на виконання завдань кримінального провадження на

різних стадіях кримінального процесу, проведення яких забезпечується силами, засобами кримінального провадження на підставах і в порядку, передбачених кримінальним процесуальним законом» [59, с. 221].

Загалом необхідно зазначити, що в доктрині кримінального процесу фактично відсутній спір щодо сутності процесуальних дій. Можливо, окремі науковці використовують різні форми оцінки даного поняття, проте, досить легко прослідкувати позицію, яка була озвучена раніше – під процесуальними діями розуміють всі можливі дії, які здійснюються у кримінальному процесі задля забезпечення руху відповідного кримінального провадження. Можливо, така єдність позицій пояснюється наявністю в ст. 3 КПК України визначення кримінального провадження, в якому законодавець підкреслив всеохоплюючий характер поняття «процесуальні дії».

Рухаючись від загального, наступним елементом аналізу має бути поняття «слідчі (розшукові) дії». Як вже було встановлено, слідчі (розшукові) дії є одним з різновидів процесуальних дій, які мають свої характерні особливості. При цьому необхідно зазначити, що проблематика тлумачення слідчих дій завжди цікавила науковців, що підтверджується значною кількістю робіт з даної проблеми. Так, М.А. Погорецький зазначає, що «слідчі дії – це заходи, які складаються із сукупності пошуково-пізнавальних та посвідчувальних прийомів, проводяться уповноваженими кримінальним процесуальним законом суб'єктами у визначеному для кожного з них порядку задля виявлення й закріплення фактичних даних і відомостей про їх джерела для отримання доказів у кримінальному провадженні та їх перевірки» [73, с. 393]. Слідчі (розшукові) дії, на думку Д.Б. Сергєєвої та О.С. Старенького, «не є лише заходами, що складаються із сукупності пошуково-пізнавальних і посвідчувальних прийомів. Слідчі (розшукові) дії є також розшуковим заходом, на що прямо вказується в низці норм КПК України (ст.ст. 223, 227, 236). Пошук і розшук не є синонімами, оскільки пошук полягає у шуканні чого-небудь за певними властивостями, а розшук полягає у виявленні чи знаходженні чогось уже відомого» [104]. В.В. Вапнярчук у власному

визначенні зазначає, що «слідчі (розшукові) дії – це регламентовані кримінальним процесуальним законом дії, спрямовані на формування або дослідження доказової основи правової позиції певного суб'єкта доказування, які суттєво зачіпають права і законні інтереси людини, здійснюються компетентною посадовою особою і пов'язані з можливістю застосування заходів державного процесуального примусу у забезпеченні їхнього проведення або безпосередньо під час проведення» [10, с. 74].

С.Б. Мелешев, проаналізувавши позиції вчених щодо тлумачення даного поняття, дійшов висновку, що всі такі погляди можна умовно поділити на дві групи. «У широкому значенні це всі дії слідчого, які він здійснює під час досудового розслідування. У вузькому – це тільки дії слідчого, спрямовані суто на всебічне та повне встановлення обставин справи, на безпосереднє виконання завдань доказування» [57, с. 165]. У даному випадку необхідно зробити декілька ремарок. По-перше, ми не вважаємо коректним пов'язувати слідчі дії лише з особою слідчого. Адже використовуючи даний термін, законодавець насамперед робить акцент на слідчій діяльності, тобто на розслідуванні кримінальних правопорушень. Очевидно, що відповідні процесуальні дії можуть проводитись і іншими суб'єктами кримінального провадження – прокурором, дізнавачем, оперативними підрозділами тощо. По-друге, з урахуванням наявної сталої практики використання терміна «слідчі (розшукові) дії» ми вважаємо, що в даному випадку необхідно насамперед досліджувати саме ті дії, які направлені на збирання доказів. Науковці, які розглядають під процесуальними діями всі можливі дії слідчого, значно розширюють даний термін, нехтуючи озвученим раніше терміном «процесуальні дії». Вважаємо, що розмежування між ними має відбуватися саме у такій сфері. Як слушно зазначає Ю.М. Чорноус, «під час розслідування злочину слідчий здійснює: 1) процесуальні дії – усі передбачені кримінально-процесуальним законом заходи; 2) слідчі дії, що виконують функції збирання, дослідження, оцінювання та використання доказів; 3) розшукові заходи; 4)

організаційні заходи, що спрямовані на забезпечення проведення процесуальних, слідчих і розшукових дій» [165, с. 6-7].

Загалом, аналізуючи зазначені визначення, можна зробити висновок, що науковці, здійснюючи аналіз поняття «слідчі дії» та «слідчі (розшукові) дії»¹, насамперед звертають увагу не на наявність специфічних умов їхнього проведення або суб'єктів, які уповноважені проводити такі дії, а на мету, з якою вони проводяться. Тобто саме наявність специфічної мети дозволяє розмежувати слідчі (розшукові) дії від інших процесуальних дій, про які веде мову законодавець. Забігаючи наперед, також необхідно наголосити, що саме наявність специфічної мети дозволяє розмежовувати власне слідчі (розшукові) дії між собою.

«Сутність будь-якої слідчої (розшукової) дії в системі засобів збирання, дослідження, оцінювання й використання доказів під час кримінально-процесуальної діяльності визначається насамперед її тактичними можливостями забезпечення пізнавальних процесів та отримання доказової інформації, тому вибір процесуальною особою певної чи іншої слідчої (розшукової) або негласної слідчої (розшукової) дії залежить від установленого джерела інформації та різновиду відображення слідів, що мають чи можуть мати доказове значення» [156, с. 4]. І.С. Кіпрач зазначає, що «отримання (збирання) доказів як функція слідчих дій є комплексним поняттям і складається із системи дій, спрямованих на виявлення, фіксацію і збереження доказів та їхніх процесуальних джерел. Сутність процесу збирання доказів полягає у виконанні пошукових операцій згідно з їхньою кримінально-процесуальною регламентацією, які спрямовані на виявлення слідів злочину, речових доказів тощо, що здійснюється на основі складної розумової діяльності задля встановлення місць можливого знаходження доказів чи визначення кола осіб, у показаннях яких вони можуть міститися. Слідчі

¹ В.П. Сердюк звертає увагу на той факт, що в даному випадку слово «розшукові» надає додаткові відомості та дає пояснення до основної частини тексту [105, с. 257].

(розшукові) дії своєю метою мають не тільки отримання (збирання) доказів, але й перевірку вже отриманих, що полягає в детальному дослідженні зібраних доказів та їхніх процесуальних джерел з точки зору їхньої придатності (належності, достовірності й допустимості) для встановлення обставин, що мають значення для кримінального провадження, отриманні нових для підтвердження або спростування раніше зібраних доказів» [35, с. 279].

У даному випадку необхідно підкреслити, що в чинному КПК України наявне легальне визначення слідчих (розшукових) дій. Так, відповідно до ч. 1 ст. 223 КПК України, «слідчі (розшукові) дії є діями, спрямованими на отримання (збирання) доказів або перевірку вже отриманих доказів у конкретному кримінальному провадженні» [48]. Насамперед в цьому визначенні привертає увагу той факт, що законодавець, надаючи легальне тлумачення терміну, не використовує вже проаналізоване нами поняття «процесуальні дії», обмежуючись лише словом «дії». Конкретно в даному випадку логіка законодавця не зовсім зрозуміла, адже таке формулювання необґрунтовано розширює вже типову для науковців та практиків термінологію. Можливо, конкретно в цьому випадку мала місце лише специфічна форма спрощення тексту кримінального процесуального законодавства, на яку в окремих випадках навіть вказував Верховний Суд [127]. По суті в тексті кодексу не заперечується той факт, що слідчі (розшукові) дії є не будь-якими, а саме процесуальними діями, адже саме такий підхід за мовчазною згодою використовується і науковцями, і практиками. Водночас ми підтримуємо позицію, щоб в ст. 223 КПК України було уточнено, що мова ведеться саме про процесуальні дії, адже таке уточнення не обтяжить кодекс, проте буде відповідати тому підходу, який було використано законодавцем у ст. 3 КПК України.

Загалом, аналізуючи визначення слідчих (розшукових) дій, яке було надане законодавцем у ст. 223 КПК України, необхідно звернути увагу на той факт, що в даному положенні слідчі (розшукові) дії тлумачаться саме через мету, про що неодноразово зазначали теоретики в процесі аналізу відповідного

правового терміна. Законодавець звертає увагу, що такі дії проводяться або для збирання, або для перевірки вже отриманих доказів. У даному випадку необхідно звернути увагу одразу на декілька аспектів. По-перше, законодавець в рівній мірі виділяє можливість проведення слідчих (розшукових) дій як для збирання, так і для перевірки доказів. Фактично єдиною відмінністю буде момент їхнього проведення, адже перевірка доказів може відбуватися лише після того, як такі докази були отримані у порядку, передбаченому кримінальним процесуальним законодавством. По-друге, необхідно пам'ятати, що слідчі (розшукові) дії – це не єдині дії, за допомогою яких може відбуватися збирання доказів. Так, відповідно до ч. 2 ст. 93 КПК України, сторона обвинувачення здійснює збирання доказів шляхом проведення слідчих (розшукових) дій та негласних слідчих (розшукових) дій, витребування та отримання від органів державної влади, органів місцевого самоврядування, підприємств, установ та організацій, службових та фізичних осіб речей, документів, відомостей, висновків експертів, висновків ревізій та актів перевірок, проведення інших процесуальних дій, передбачених КПК України. Отже, слідчі (розшукові) дії – це лише один із способів збирання доказів. Проблема полягає в тому, що визначення, яке надано законодавцем у ч. 1 ст. 223 КПК України, не дозволяє зробити такий висновок, адже в даному положенні законодавець вказує лише на мету, не звертаючи увагу на інші характерні особливості слідчих (розшукових) дій. Якщо автономно проаналізувати лише ч. 1 ст. 223 КПК України, то можна зробити висновок, що будь-які процесуальні дії, направлені на збирання чи перевірку доказів, можна вважати слідчими (розшуковими) діями, хоча такий висновок як мінімум не відповідає структурі Глави 20 КПК України. Тому ми вважаємо, що доцільним буде передбачити в ч. 1 ст. 223 КПК України не лише мету, а й особливості слідчих (розшукових) дій, які дозволять виокремити їх серед інших процесуальних дій, які також направлені на збирання доказів. Очевидно, що такими особливостями насамперед є специфіка їхнього проведення, що зазначається і в самій статті 223 КПК України, і в інших

положеннях Глави 20 КПК України. Тому задля уточнення відповідного положення пропонується ч. 1 ст. 223 КПК України викласти в наступній редакції: «1. Слідчі (розшукові) дії є діями, спрямованими на отримання (збирання) доказів або перевірку вже отриманих доказів у конкретному кримінальному провадженні, та які проводяться у спосіб, передбачений цією Главою». У порівнянні з чинною редакцією ч. 1 ст. 223 КПК України запропоноване визначення не є занадто обтяженим, при цьому акцентується увага на Главі 20 КПК України, в якій міститься вичерпний перелік усіх слідчих (розшукових) дій. Відповідно, відсилаючи до цієї глави, можна охопити всі можливі умови проведення слідчих (розшукових) дій (не обмежуючись при цьому лише загальними умовами, які містяться в ст. 223 КПК України), а також зробити посилання на спеціальні статті, які містяться в Главі 20 КПК України, таким чином підкреслюючи різницю між слідчими (розшуковими) та іншими процесуальними діями, які передбачені ст. 93 КПК України та за допомогою яких також можуть збиратися докази.

Встановивши співвідношення слідчих (розшукових) та процесуальних дій шляхом визначення тлумачення термінів, можна перейти до визначення місця огляду в системі слідчих (розшукових) дій. Насамперед необхідно звернути увагу на той факт, що законодавець вирішив у Главі 20 не надавати будь-яких класифікацій слідчих (розшукових) дій. Більше того, в КПК України навіть відсутній єдиний перелік таких дій, що ускладнює не лише класифікацію, а навіть виділення їхніх видів.

Аналіз кримінальної процесуальної доктрини вказує, що на даний момент відбувається жваве обговорення щодо включення (чи невключення) наступних дії до переліку слідчих (розшукових):

1) ексгумація трупа. Одна частина вчених стверджує, що ексгумація належить до слідчих (розшукових) дій, адже ексгумація має самостійне пізнавальне значення й спрямована на отримання нових чи перевірку наявних доказів [60, с. 234; 47, с. 211]. Інші науковці [17, с. 130; 33, с. 162] стверджують, що ексгумація не має пізнавального характеру і повинна розглядатися

насамперед як дія організаційно-технічного характеру. «Незважаючи на те, що ексгумація трупа проводиться на підставі постанови прокурора, а її результати фіксуються у протоколі, вважаємо, що вона не може бути визнана самотійною слідчою (розшуковою) дією, оскільки відсутня її визначальна ознака – пізнавальна спрямованість, отримання доказової інформації. Ексгумація трупа, на нашу думку, є технічною передумовою огляду трупа, що має забезпечувальний характер. Саме за результатами огляду трупа, пов'язаного з ексгумацією (а пізніше також проведення й інших слідчих (розшукових) дій (зокрема залучення експерта (ініціювання та проведення експертизи), пред'явлення для впізнання), а не внаслідок суто ексгумації отримуються докази. Навіть якщо остання здійснюється тільки для того, щоб засвідчити наявність трупа в місці поховання, то встановлення наявності чи відсутності цього факту буде результатом такої слідчої (розшукової) дії, як огляд трупа (і саме таким чином цю дію й потрібно оформлювати)» [10, с. 74];

2) отримання зразків для експертизи. Цій процесуальній дії відведено окрему статтю КПК України, що якісно вирізняє її з-поміж інших аналогічних процесуальних дій. Проте навіть наявність у чинному кримінальному процесуальному законодавстві відповідної статті ще не означає, що отримання зразків для експертизи можна вважати окремою слідчою (розшуковою) дією. Такі вчені, як О.В. Горбачов [17, с. 130], Ю.М. Грошевий [47, с. 210-211], М.А. Погорецький [72, с. 147], зазначали, що пізнавальна сторона отримання зразків для експертизи проявляється в тому, що під час її проведення створюються безпосередні відображення ознак ідентифікуючого об'єкта та відділяються певні його частини. Інші вчені [114, с. 9-10] з таким висновком не погоджуються, адже така дія «здійснюється виключно з метою забезпечення проведення експертизи, і самотійного доказового значення без її проведення не має» [33, с. 162]. «Зразки для експертизи, отримані в порядку, передбаченому ст. 235 КПК, не є речовими доказами, оскільки вони пов'язані не з розслідуваною подією, а з проведенням досудового розслідування, відіграють допоміжну, інструментальну роль у експертному дослідженні й не

є незамінними, на відміну від речових доказів. Крім того, зразки для експертного дослідження можуть бути отримані не тільки посадовою особою, яка здійснює кримінальне провадження в порядку, передбаченому ст. 245 КПК, а й експертом під час проведення експертизи» [10, с. 75];

3) виїмка. Чинний КПК України, на відміну від КПК 1960 року, не вказує на виїмку як на окрему слідчу (розшукову) дію, а відносить її до заходів забезпечення кримінального провадження, конкретно – до тимчасового доступу до речей і документів. У даному випадку необхідно наголосити, що за зовнішніми ознаками тимчасовий доступ до речей і документів подібний до слідчих (розшукових) дій, адже відповідно до визначення в ч. 1 ст. 223 КПК України кінцевою метою тимчасового доступу до речей і документів є саме отримання доказової інформації, яка надалі може бути використана для обґрунтування обставин, що становлять предмет доказування у відповідному кримінальному провадженні.

Існують і інші проблемні питання щодо визначення переліку слідчих (розшукових) дій. Наприклад, деякі вчені зазначають, що освідування слід розглядати лише як різновид огляду [103, с. 184]. В.В. Вапнярчук з цим категорично не погоджується, адже, «враховуючи, що специфічний об'єкт такого огляду – тіло живої людини – зумовлює особливі умови й порядок проведення, пов'язаний із забезпеченням гарантій прав людини на особисту недоторканність (тобто йдеться про певну оригінальність пізнавального прийому, що використовується), існують досить вагомі підстави для розуміння освідування як самостійної слідчої (розшукової) дії» [10, с. 75]. Нам складно погодитись з думкою, що специфічний об'єкт пізнавальної діяльності вказує на специфіку відповідної процесуальної дії, адже, як вже було встановлено, ключовою ознакою слідчих (розшукових) дій є можливість отримання доказової інформації в процесі здійснення відповідних дій. Власне, специфіка об'єкта пізнавальної діяльності визначає лише особливі правила та порядки, які мають бути дотримані в процесі здійснення таких дій, особливо з огляду на значення прав людини у кримінальному процесі. Якщо рухатись за

специфікою самого об'єкта дослідження, то також необхідно згадати невизначеність процесуального статусу трупа, який, виходячи з формулювань, які використовує законодавець в КПК України, підпадає під категорію речового доказу [123]. Дійсно, огляд речового доказу та огляд тіла живої людини в цьому аспекті між собою досить сильно відрізняються, проте в даному випадку не змінюється сутність пізнавальної діяльності через спостереження та виявлення ознак, які мають значення для кримінального провадження. У зв'язку з цим ми вважаємо, що освідкування загалом можна розглядати як різновид огляду, проте лише з точки зору специфіки пізнавальної діяльності. Процедура цих процесуальних дій між собою досить сильно різниться, що фактично і має значення для практиків у процесі проведення огляду та освідкування.

Певною мірою продовжуючи такий дискурс, необхідно нарешті перейти до встановлення місця огляду серед інших слідчих (розшукових) дій. У доктрині кримінального процесу ніхто не ставить під сумнів значення огляду як окремої слідчої (розшукової) дії. Якщо рухатись виключно за логікою законодавця, то КПК України має три окремі різновиди огляду: огляд трупа (ст. 238 КПК України); огляд трупа, пов'язаний з ексгумацією (ст. 239 КПК України), та, власне, сам огляд (ст. 237 КПК України). Проте на даному етапі дослідження можна із впевненістю стверджувати, що наявність окремої статті ще не вказує на існування окремої слідчої (розшукової) дії, так само як різні за специфікою процесуальні дії можуть бути поміщені в одну статтю КПК України.

Насамперед необхідно встановити, що саме варто розуміти під оглядом як одним із різновидів слідчої (розшукової) дії. О.А. Лучко стверджує, що «огляд – це кримінальна процесуальна діяльність уповноважених суб'єктів, змістом якої є вивчення та фіксація окремих об'єктів (у тому числі тіло живої людини) та під час якої можуть обмежуватися такі права людини, як право на недоторканність житла або іншого володіння особи, на свободу від самовикриття, на таємницю спілкування та інші» [54, с. 201]. Н.М. Татарин у

власному дослідженні стверджує, що «огляд як слідча (розшукова) дія полягає в безпосередньому сприйнятті й дослідженні його учасниками матеріальних об'єктів, які пов'язані з обставинами вчинення кримінальних правопорушень. У ході цієї дії прокурор, слідчий виявляє (знаходить), досліджує (настільки це можливе на даному етапі) й фіксує відомості про фактичні дані, що мають значення для кримінального провадження» [116, с. 306]. Більш широке поняття огляду пропонує В.Г. Гончаренко, «виділяючи його пізнавально-психологічний зміст, що полягає в безпосередньому сприйнятті обстановки слідчим у поєднанні з образним мисленням, яке дозволяє на основі професійного досвіду й знань реконструювати (моделювати) розслідувану подію або її окремі фрагменти» [16, с. 51].

Загалом у доктрині сформоване єдине розуміння огляду як слідчої (розшукової) дії, хоча різні науковці використовують різні формулювання для її характеристики. Спільним є сутність огляду, яка полягає у вивченні певного об'єкта уповноваженими на те особами та фіксування відповідних даних, які були отримані в процесі вивчення. Проблема полягає у тому, що таке визначення огляду, яке підтримується переважною більшістю науковців, не дозволяє якісно розмежовувати огляд від інших слідчих (розшукових) дій, адже вивчення певного об'єкта може бути віднесено до більшості процесуальних дій, за допомогою яких збираються докази у кримінальному провадженні. «За своєю сутністю огляд має деяку схожість з іншими слідчими (розшуковими) діями, зокрема з обшуком, експертизою, слідчим експериментом тощо, водночас він принципово відрізняється від них як за своєю природою, так і процесуальними й тактичними основами проведення» [19, с. 173].

Так, існує певна подібність між оглядом та слідчим експериментом: і під час слідчого експерименту, і під час огляду можна проникати до житла чи іншого володіння особи (попередньо отримавши ухвалу слідчого судді). «Під час проведення слідчого експерименту можна не лише вилучити сліди чи інші матеріальні об'єкти, які при цьому підлягають обов'язково огляду. Ця слідча

дія, відповідно до ч. 1 ст. 240 КПК України, проводиться з метою перевірки й уточнення відомостей, які мають значення для встановлення обставин кримінального правопорушення. У цих випадках слідчий може виїхати на місце й у присутності понятих, а в необхідних випадках за участю спеціаліста, свідка, потерпілого, підозрюваного відтворити дії, обстановку, обставини певної події, провести необхідні дослід чи випробування» [19, с. 173].

Проте така подібність є поверхневою, адже огляд та слідчий експеримент відрізняються між собою як за низкою процесуальних ознак, так і за метою проведення. Так, слідчий експеримент є процесуальною дією, яка проводиться виключно для перевірки вже отриманих доказів у кримінальному провадженні. Ця обставина якісно розмежовує слідчий експеримент від усіх інших слідчих (розшукових) дій, в тому числі і від огляду.

Як свідчить аналіз наукових досліджень, основна проблема виникає при розмежуванні огляду та обшуку, адже за свою сутністю ці процесуальні дії є досить подібними. Не вносить ясності і законодавець, який в ч. 2 ст. 237 КПК України зазначив, що «огляд житла чи іншого володіння особи здійснюється згідно з правилами цього Кодексу, передбаченими для обшуку житла чи іншого володіння особи» [48]. Таким чином, огляд та обшук є фактично ідентичними за своїми процесуальними особливостями. Як зазначив Д.О. Романенко, «психологічна основа огляду й обшуку однорідна. Під час обшуку, як і огляду, слідчому властивий аналогічний психологічний настрій, він виявляє цілеспрямовану увагу та професійне спостереження за учасниками проведення цих двох слідчих (розшукових) дій. Пошукова діяльність слідчого в процесі огляду неможлива без аналітичного мислення, творчої уяви, за допомогою яких формуються відповіді на питання, що виникають у ході огляду, моделюється механізм події злочину. Тож позитивні результати огляду й обшуку зумовлюються не лише спостережливістю слідчого, а й умінням зрозуміти психологічний склад злочинця, його наміри, логіку поведінки» [96, с. 34]. О.А. Лучко виділяє наступні спільні риси огляду та обшуку: 1) мета проведення; 2) протокольна форма фіксації; 3) час проведення

[55, с. 118]. Водночас Верховний Суд неодноразово наголошує на неприпустимості проведення обшуку під виглядом огляду [77; 84; 88; 89]. Відповідної позиції притримуються і судді [130; 131; 133; 134; 135; 136; 137; 138; 145; 146; 147; 149; 151; 152; 154]. У зв'язку з цим на даний момент наявна потреба у встановленні ключових відмінностей між цими двома слідчими (розшуковими) діями, які за формою проведення є досить подібними.

Деякі науковці також вказує на такі ознаки, як обов'язковість примусу та його характер, а також можливість проведення огляду до внесення відомостей в ЄРДР [100]. О.В. Коновалов зазначає, що «відмінність обшуку від огляду, крім деяких процесуальних відмінностей, що не вимагаються під час огляду, полягає в тому, що завданням обшуку є виявлення та вилучення у визначених осіб чи приміщеннях, як правило, прихованих об'єктів» [40, с. 179]. В.В. Вапнярчук, визначаючи співвідношення огляду та обшуку, вказує на такі відмінності: «1) термін «огляд» свідчить, що в його проведенні застосовується переважно метод візуального спостереження, хоча не виключається сприйняття окремих властивостей певного об'єкта іншими органами почуття; термін «обшук» визначає примусовий пошуковий характер цієї слідчої дії; 2) огляд проводиться лише тоді, коли відсутня небезпека приховування слідів злочину; обшук – коли така небезпека ймовірна; 3) мета, адже метою огляду також є встановлення слідів злочину у широкому розумінні цього слова і обстановки місця події; 4) огляд менше, ніж обшук, ущемляє права та інтереси громадян; 5) факультативно, обшук може відрізнятися від огляду за місцем проведення» [10, с. 76]. М.В. Салтевський стверджує, що «під час проведення огляду необхідною є наявність лише фактичних підстав для його проведення, а юридичні підстави (винесення постанови, ухвали), на відміну від обшуку, як такі відсутні (крім огляду житла чи іншого володіння особи, де передбачається наявність ухвали слідчого судді). Крім того, починаючи огляд, слідчий, прокурор не знає і не може знати, які об'єкти він виявить. Готуючись до обшуку, слідчий має достатні підстави вважати, що відомості про обставини вчинення кримінального правопорушення, знаряддя злочину та майно, яке

здобуте в результаті його вчинення, чи розшукуваних осіб, можна виявити під час проведення зазначеної слідчої (розшукової) дії» [101, с. 44].

Загалом, якщо проаналізувати роботи різних науковців з даної тематики, то можна дійти висновку, що їхні позиції зводяться до встановлення відмінностей у двох основних напрямках: відмінності у пізнавальній діяльності та відмінності у процедурі проведення. Власне, у зв'язку з цим необхідно зробити невелику ремарку. Як вже було неодноразово зазначено, основним завданням слідчих (розшукових) дій є збирання доказів та перевірка вже отриманих доказів. Власне, порядок проведення таких дій насамперед залежить від їхньої специфіки та від обсягу прав, свобод та законних інтересів, які можуть бути обмежені під час їхнього проведення. Законодавець, закладаючи в кримінальному процесуальному законодавстві різні порядки та процедури проведення слідчих (розшукових) дій, насамперед враховує відмінності саме в пізнавальній сутності та можливому негативному впливі на різних учасників кримінального провадження. Тобто первинною є саме сутність процесуальної дії, а вже порядок її проведення – вторинний і повинен враховувати таку специфіку. Дійсно, з точки зору правового закріплення існує багато відмінностей між оглядом та обшуком. Проте акцентувати увагу на цих відмінностях в даному випадку не варто, адже такі відмінності, як було встановлено, є похідними, а тому не можуть бути підставою для розмежування огляду та обшуку. Таким чином, необхідно встановлювати сутнісні відмінності між цими діями.

Не лишився осторонь проблеми розмежування обшуку і огляду Верховний Суд, який у низці своїх рішень вказав на окремі відмінні риси цих процесуальних дій. Так, в одному з рішень ВС було зазначено, що «під час цієї слідчої дії відкривалися панелі, розташовані на стелі, оглядалися вбудовані у стіну шафки та інші меблі, що є ознакою обшуку. Тому за обставин цієї справи Суд погоджується із висновками місцевого суду про те, що проведений органами досудового розслідування 29 липня 2014 року огляд місця події фактично є обшуком» [89]. Також судді ВС стверджують, що «єдиною метою

цієї слідчої дії було виявлення знарядь та засобів вчинення злочину, оскільки при огляді відкривались шухляди столу та комоду, тобто проведений органами досудового розслідування 23 листопада 2015 року огляд місця події фактично був обшуком, який згідно з приписами ч. 2 ст. 234 КПК проводиться лише на підставі ухвали слідчого судді» [88]. «Оцінюючи обставини провадження, які можуть мати значення для встановлення процесуальних порушень і їхнього впливу на допустимість доказів та, відповідно, на справедливість провадження в цілому, слід зважати на дійсні обставини, а не лише на формальні ознаки документів, в яких вони зафіксовані. Характеристика тієї чи іншої дії стороною не є обов'язковою для суду, який визначає правову природу процесуальної дії на підставі її суттєвих ознак. Відтак, дія, визначена стороною обвинувачення, наприклад, як огляд місця події, насправді була обшуком, а негласна слідча (розшукова) дія мала правові характеристики допиту особи» [82].

В іншому рішенні було зазначено, що «за змістом статей 208, 209 КПК проведена процесуальна дія є затриманням особи, яка з цього моменту набуває право на захист згідно з ч. 1 ст. 42 КПК. Обставини, викладені у протоколі огляду місця події від 16 березня 2017 року та відповідному відеозаписі цієї слідчої дії, не відповідають змісту процесуальних дій, які фактично здійснювались. Уповноважені особи органу досудового розслідування фактично провели не огляд місця події, а відкрите фіксування під час завершальної стадії контролю за вчиненням злочину з фактичним затриманням ОСОБА_1 та подальшим обшуком затриманого та його особистого кабінету, де мали керуватися статтями 208, 209, ч. 4 ст. 271 КПК, а також вимогами статей 233, 234, 237 цього Кодексу» [75].

«Основною метою обшуку як слідчої дії є саме відшукування певних предметів чи відомостей, встановлення місцезнаходження розшукуваних осіб. При цьому обшук у будь-якому випадку пов'язаний із проникненням до житла чи іншого володіння особи. В свою чергу, огляду як слідчій дії також властиві певні ознаки, притаманні обшуку, зокрема, він спрямований на виявлення та

фіксацію певних відомостей про кримінальне правопорушення. Однак огляд не завжди пов'язаний із проникненням до житла чи іншого володіння особи, а тому не завжди спричиняє втручання у право на недоторканність житла чи іншого володіння» [76].

На жаль, ВС все ще не сформував єдину позицію, в якій би надавалися ключові ознаки відмінностей між оглядом та обшуком, тому на даний час потрібно уважно досліджувати ті рішення, які були ухвалені в конкретних правових ситуаціях, хоча такі спроби і були. «Схожість обшуку та огляду обумовлюється спільністю завдань цих слідчих (розшукових) дій – пошук і виявлення об'єктів, які мають значення доказу у кримінальному провадженні. Разом з тим обшук, на відміну від огляду, має примусовий характер, який проявляється в тому, що обстеження житла чи іншого володіння особи, а також особистий обшук можуть проводитися без згоди особи, яку обшуковують, всупереч її волі. Також відмінністю між обшуком та оглядом є конкретно визначений суб'єктний склад осіб, які можуть проводити вказані дії. У випадку проведення огляду це ті особи (слідчий, прокурор), які безпосередньо прибули на місце вчинення злочину. Огляд місця події є однією з перших та невідкладних слідчо-оперативних дій, а також джерелом отримання доказів. При наявності очевидних даних, які вказують на вчинення кримінального правопорушення і зумовлюють необхідність проведення огляду, слідчий чи прокурор приймає рішення про його проведення. Необхідність оперативного проведення огляду надає право на таке проведення до внесення відомостей до ЄРДР, що є відмінністю від обшуку, який може бути проведений лише коли кримінальне провадження зареєстровано та відповідні відомості внесено до ЄРДР. Як правило, рішення слідчого, прокурора про проведення огляду, яке прийнято до внесення відомостей до ЄРДР, ніде спеціально не фіксується, оскільки необхідність вчинення таких дій зумовлена настанням невідкладного випадку та потребою зафіксувати дані про подію злочину. Таким чином, відмінністю між вказаними процесуальними діями є процесуальні підстави їхнього проведення. Для проведення огляду достатньо відповідного рішення

слідчого, прокурора, яке не вимагає письмової форми, для проведення обшуку – виключно судове рішення» [78]. Проте, аналізуючи дане рішення, можна помітити, що ВС більшою мірою робить акцент на відмінностях у процедурі проведення відповідних дій. Проте процедура їхнього проведення насамперед буде визначатися різновидом самої слідчої (розшукової) дії, тому застосувати вказані критерії розмежування огляду та обшуку досить складно. Вже після того, як було чітко встановлено, що саме проводилось – обшук чи огляд, можна буде використовувати відмінності, які зазначені в даному рішенні ВС.

Загалом з тих рішень ВС, які були озвучені, можна зробити декілька висновків. По-перше, для розмежування обшуку та огляду має значення мета, яку переслідує слідчий, дізнавач чи прокурор в процесі проведення відповідної процесуальної дії. Відповідно до ч.1 ст. 234 КПК України, «обшук проводиться з метою виявлення та фіксації відомостей про обставини вчинення кримінального правопорушення, відшукування знаряддя кримінального правопорушення або майна, яке було здобуте у результаті його вчинення, а також встановлення місцезнаходження розшукуваних осіб» [48]. У ч. 1 ст. 237 КПК України зазначено, що «з метою виявлення та фіксації відомостей щодо обставин вчинення кримінального правопорушення слідчий, прокурор проводять огляд місцевості, приміщення, речей та документів» [48]. На жаль, такі формулювання є досить подібними між собою, в силу чого і виникають проблеми при розмежуванні вказаних процесуальних дій на практиці. Тому конкретно в цьому випадку ВС мав роз'яснити, що саме має розумітися під різною метою проведення таких процесуальних дій.

По-друге, також має значення власне форма проведення відповідної процесуальної дії. ВС наголошує, що огляд «вбудованих у стіну шафок» має розцінюватись як обшук. Тобто можна зробити попередній висновок, що огляд від обшуку також відрізняється ступенем втручання. Логічним буде висновок, що огляд можна проводити лише тоді, коли достатньо буде візуального обстеження, наприклад, місця події. Відповідно, відчинення будь-яких додаткових приміщень вже має розцінюватися саме як обшук. Проте якщо

такий висновок і здається логічним відповідно до позиції ВС, то все одно він видається дещо передчасним. Наприклад, в інших рішеннях ВС сам собі суперечить «факт відкриття слідчим (окрім візуального огляду автомобіля) різних секцій та багажного відділення, за відсутності предметів, які становлять інтерес для кримінального провадження, не вказує само по собі на проведення обшуку автомобіля замість огляду місця події. Виявлення при проведенні такого огляду грошових коштів та імітаційних засобів на сидінні в салоні відкритого автомобіля, без відкриття закритих відділень, схованок (тих дій, які можуть бути кваліфіковані як обшукові) вказує на відсутність підстав визнавати отримані докази недопустимими» [74]. Також проблема виникає при тлумаченні ч. 2 ст. 237 КПК України, де сказано, що огляд житла чи іншого володіння особи проводиться за правилами, передбаченими для обшуку житла чи іншого володіння особи. Кримінальне процесуальне законодавство також не містить чіткого розподілу між обшуком та обшуком житла чи іншого володіння особи, адже складно собі уявити будь-який інший різновид обшуку. Вважаємо, що конкретно в цьому випадку законодавець відсилає до ст. 236 КПК України, яка так і називається «Виконання ухвали про дозвіл на обшук житла чи іншого володіння особи». Проте в цій самій статті сказано, що «слідчий, прокурор під час проведення обшуку має право відкривати закриті приміщення, сховища, речі, якщо особа, присутня при обшуку, відмовляється їх відкрити або обшук здійснюється за відсутності осіб, зазначених КПК» [48]. Таким чином, виходячи із загального положення ч. 2 ст. 237 КПК України, відкриття схованок та приміщень не повинно бути підставою для розмежування обшуку та огляду (якщо ведеться мова саме про огляд житла). Водночас це знову відкидає нас до попереднього питання: то чим саме має відрізнятися огляд та обшук? У такому випадку, розуміючи необхідність розмежування даних процесуальних дій та аналізуючи позицію ВС з цього питання, необхідно зробити висновок, що правило, закладене в ч. 2 ст. 237 КПК України (огляд житла проводиться за правилами обшуку), не є абсолютним та має окремі винятки. В якості підтвердження цієї тези можна

згадати проблему застосування ст. 233 КПК України саме в процесі проведення огляду житла – місця події. Так, відповідно до даного положення, проникнення до житла чи іншого володіння особи допускається або за добровільною згодою власника, або на підставі ухвали слідчого судді, крім невідкладних випадків, які передбачені ч. 3 ст. 233 КПК України. Обшуки, відповідно до чинного кримінального процесуального законодавства, проводяться виключно на підставі ухвали слідчого судді. Якщо використовувати буквальноне тлумачення ч. 2 ст. 237 КПК України, то всі огляди житла чи іншого володіння особи також повинні проводитись лише на підставі ухвали слідчого судді. Проте така позиція суперечить здоровому глузду у випадку проведення огляду житла – місця події за добровільною згодою власника, наприклад, у випадках, коли особа повідомляє на гарячу лінію «102» про квартирну крадіжку. Чергова слідчо-оперативна група, яка виїжджає на місце, відбирає лише письмову згоду власника і проводить огляд місця події. У даному випадку сторона обвинувачення, обґрунтовуючи відсутність ухвали, посиляється саме на ч. 1 ст. 233 КПК України, яка дозволяє здійснювати проникнення у житло чи інше володіння особи лише за її письмовою згодою. Проблема полягає в тому, що знову таки буквальноне тлумачення ст. 233 КПК України передбачає лише можливість проникнення до житла без проведення будь-яких процесуальних дій. Виникає логічне питання: а з якою метою слідчий чи прокурор здійснюють таке проникнення? Невже ст. 233 КПК України існує лише для того, щоб описати підстави, за яких уповноважені службові особи можуть перетнути поріг житла, а для проведення будь-яких інших процесуальних дій необхідно застосовувати інші положення КПК України? Очевидно, що такий висновок не дозволяє виконати завдання, передбачені ст. 2 КПК України. У зв'язку з цим можна стверджувати, що ст. 233 КПК України необхідно тлумачити ширше, не обмежуючись лише формулюванням «проникнення». Такий висновок також узгоджується зі слідчою та судовою практикою, в якій відсутні приклади санкціонування проведеного огляду місця події в порядку ч. 3 ст. 233 КПК України. Крім того,

невідкладне проведення огляду місця події відбувається в інтересах потерпілого, який і є власником відповідного житла чи іншого володіння, а тому його права не обмежуються, а навпаки, гарантуються саме у такий спосіб.

Цей приклад демонструє, що фраза «огляд житла проводиться за правилами обшуку житла» має розцінюватися не як вимога застосування всіх положень чинного кримінального процесуального законодавства щодо проведення обшуків, а встановлення розумної межі при застосуванні таких положень. Тому позиція ВС щодо неможливості відкривати схованки та інші приміщення під час огляду виглядає досить слушною. Проблеми виникають при визначенні обсягу допустимих дій під час огляду. Можна зробити висновок, що під час огляду допускається лише візуальне обстеження, яке не передбачає будь-якого фізичного втручання. Проте на практиці такий порядок проведення огляду забезпечити майже неможливо. Наприклад, якщо в житлі особи, де проводиться огляд, є напіввідкрита шухляда, в якій можна побачити предмет, схожий на пістолет, то слідчий обов'язково відкриє таку шухляду та вилучить даний предмет. У даному випадку досить складно сказати, чи мав право слідчий робити такі дії відповідно до позиції, що огляд проводиться лише візуально. Більше того, відповідно до ч. 5 ст. 237 КПК України, під час огляду також допускається вилучення речей і документів, які мають значення для кримінального провадження, та речей, вилучених з обігу. Тобто обмежитись лише візуальним спостереженням майже неможливо.

У зв'язку з цим задля встановлення більш чітких орієнтирів ми пропонуємо використовувати за аналогією положення кримінального процесуального законодавства, які стосуються втручання у приватне спілкування. Відповідно до ч. 3 ст. 258 КПК України, «спілкування є приватним, якщо інформація передається та зберігається за таких фізичних чи юридичних умов, за яких учасники спілкування можуть розраховувати на захист інформації від втручання інших осіб» [48]. В одному зі своїх рішень ВС, аналізуючи можливість провести огляд мобільного телефону під ухвали слідчого судді, зазначив: «зняття інформації з електронних інформаційних

систем або їхніх частин можливе без дозволу слідчого судді, якщо доступ до них не обмежується їхнім власником, володільцем або утримувачем або не пов'язаний з подоланням системи логічного захисту. Що ж стосується інформації, яка була наявна в мобільному телефоні ОСОБА_1, то вона була досліджена шляхом включення телефону та огляду текстових повідомлень, які в ньому знаходились та доступ до яких не був пов'язаний із наданням володільцем відповідного серверу (оператором мобільного зв'язку) доступу до електронних інформаційних систем. У даному випадку орган досудового розслідування провів огляд предмета – телефона та оформив його відповідним протоколом, який складений з дотриманням вимог кримінального процесуального закону» [80]. Таким чином, ВС встановив, що власник не обмежує доступ до свого мобільного телефону, якщо на такому телефоні не встановлений пароль. Власне, саме такий висновок можна спробувати поширити і на визначення меж огляду. Якщо окремі приміщення, шафи, шухляди не закриті на додаткові замки, тобто слідчий може безперешкодно їх відкрити, то можна вважати, що їхнє обстеження допускається під час огляду. Якщо ж в місці проведення огляду знаходиться закритий сейф або будь-яке закрите приміщення, то це означає, що власник відповідного житла чи іншого володіння особи обмежує до нього доступ, а тому їхнє обстеження може відбуватися лише під час обшуку.

Таким чином, можна зробити висновок, що огляд від обшуку можна розрізняти за такою ознакою, як можливість чи неможливість обстеження додаткових приміщень чи схованок, доступ до яких обмежено власником житла, чи іншого володіння особи. При цьому необхідно підкреслити, що обмеження доступу означає не лише наявність замків, які необхідно відкрити, а і необхідність внесення зміни до обстановки житла чи іншого володіння особи (відсування меблів, зняття шпалер тощо). Якщо у слідчого під час огляду місця події виникає така необхідність, то йому необхідно буде отримати ухвалу слідчого судді на обшук.

Проте, на нашу думку, це не єдина ключова відмінність між оглядом та обшуком. Ми вважаємо, що дані слідчі (розшукові) дії також відрізняються за об'єктами, які розшуковуються, а точніше за ступенем наявної інформації про такі об'єкти на момент проведення відповідної процесуальної дії. Згідно з ч. 3 ст. 234 КПК України, у клопотанні слідчого чи прокурора про проведення обшуку, крім іншого, також мають бути вказані індивідуальні або родові ознаки речей, документів, іншого майна або осіб, яких планується відшукати. Тобто на момент ініціювання даної слідчої (розшукової) дії відповідна уповноважена особа вже повинна знати, що саме планується відшукати. КПК України під час обшуку дозволяє вилучати і інші речі та документи, які мають значення для кримінального провадження і які не були зазначені в ухвалі слідчого судді, однак не це суперечить тому факту, що обшук все одно має бути конкретизованим.

На противагу обшуку під час огляду слідчий, дізнавач та прокурор не знають, що саме вони планують відшукати. Особливо яскраво це проявляється при проведенні огляду місця події, адже така дія, як правило, проводиться на початковому етапі досудового розслідування, інколи навіть до внесення відомостей про кримінальне правопорушення до ЄРДР, а тому уповноважені службові особи з об'єктивних причин не знають, що саме вони шукають та які речі чи документи надалі будуть вилучені.

Ми вважаємо, що в цьому і полягає пізнавальна відмінність між оглядом та обшуком: обшук проводиться з метою вилучення конкретних речей і документів, огляд – ні. Відповідно, якщо слідчий точно знає, що саме йому необхідно вилучити або які саме речі і документи можуть знаходитися в житлі та іншому володінні особи, то в такому випадку необхідно проводити обшук. Вважаємо, що ця обставина також повинна враховуватися при розмежуванні цих процесуальних дій.

1.2. Визначення сутності поняття «місце події»

Як вже було зазначено, огляд є однією з базових слідчих (розшукових) дій, які проводяться майже у всіх кримінальних провадженнях, що також підкреслює роль даної процесуальної дії. Водночас необхідно нагадати, що предметом даного дисертаційного дослідження є не будь-який огляд, а огляд місця події. І, навіть виходячи з назви відповідної процесуальної дії, можна дійти висновку, що визначальною характеристикою даного огляду є місце його проведення. Поряд з цим необхідно підкреслити, що огляд місця події виділяється з-поміж інших різновидів огляду не лише локалізацією, адже, як вже було неодноразово зазначено, огляд місця події є невідкладною слідчою (розшуковою) дією, і така оперативність також накладає свій відбиток на особливості реалізації відповідної процесуальної дії. Проте аналіз огляду місця події неможливий без аналізу власне такої категорії, як місце події.

Насамперед необхідно зазначити, що чинне кримінальне процесуальне законодавство не надає окремого тлумачення даного поняття. Водночас у тексті КПК формулювання «місце події» зустрічається досить часто: п. 2 ч. 2 ст. 40¹ КПК України «дознавач уповноважений проводити огляд місця події»; п. 2 ч. 1 ст. 208 КПК України «уповноважена службова особа має право без ухвали слідчого судді, суду затримати особу, підозрювану у вчиненні злочину, за який передбачене покарання у виді позбавлення волі, лише у випадках, якщо безпосередньо після вчинення злочину очевидець, в тому числі потерпілий, або сукупність очевидних ознак на тілі, одязі чи місці події вказують на те, що саме ця особа щойно вчинила злочин»; ч. 3 ст. 214 КПК України «у невідкладних випадках до внесення відомостей до Єдиного реєстру досудових розслідувань може бути проведений огляд місця події (відомості вносяться невідкладно після завершення огляду)»; ч. 2 ст. 238 КПК України «Огляд трупа може здійснюватися одночасно з оглядом місця події, житла чи іншого володіння особи з дотриманням правил цього Кодексу про огляд житла чи іншого володіння особи»; ч. 4 ст. 552 КПК України «До запиту про проведення обшуку, огляду місця події, вилучення, арешту чи конфіскації майна або інших процесуальних дій, дозвіл на проведення яких надається

судом згідно з цим Кодексом, додається інформація про докази, які обґрунтовують потребу у відповідних заходах» [48]. При цьому законодавець завжди використовує поняття «місце події» в одному і тому самому контексті, що вказує на єдність тлумачення даного поняття. Водночас більш прискіпливий аналіз відповідної категорії, особливо з акцентом на доктринальне тлумачення, вказують, що на даний час все ще існують проблеми в розумінні даного поняття.

При знайомстві з поглядами на тлумачення терміна «місце події» науковців вже можна зробити висновок про відсутність єдиного підходу до визначення цього поняття. Так, деякі вчені вважають місцем події лише ту територію, приміщення, де безпосередньо відбулася подія, що підлягає слідчому огляду, а також будь-яке місце виявлення трупа [3, с. 11]. У даному випадку необхідно звернути увагу на той факт, що вчений вважає місцем події те місце, де ця подія відбулася. Проте такий висновок може бути дещо передчасним, адже на початковому етапі досудового розслідування ще не відомо, де саме було вчинено кримінальне правопорушення. На цьому етапі лише можна стверджувати про місце, де були виявлені ознаки вчиненого кримінального правопорушення, або місце, на яке вказали потерпілий чи свідки.

В.І. Алексейчук, досліджуючи позицію В.П. Колмакова, зазначала, що вчений розглядає під місцем події «певну просторову ділянку території, суші, водної поверхні та дна водоймів, де вчинено злочин або знайдені матеріальні наслідки його ... Зустрічаються «рухомі» місця події ...» [3, с. 11]. Подібне тлумачення місця події поділяє значна група науковців [67, с. 3; 109, с. 9; 166, с. 355]. Г. Піщенко й В. Мацишин місцем події по справах про підробку грошей вважають: «а) місце, де провадилася підробка грошових знаків або цінних паперів; б) місце їхнього збуту; в) місце виявлення предметів, що викривають злочинця» [71, с. 56].

Окремі вчені вважають, що поняття «місце події» є значно ширшим, ніж поняття «місце злочину», тому що місце злочину – це територія, ділянка, де

відбувалася злочинна подія. Під місцем події він розуміє «територію (приміщення, ділянка місцевості), у межах якої відбувалася злочинна подія або були виявлені її наслідки, з усіма пов'язаними між собою і зазначеною подією наслідковими і просторовими зв'язками, слідами, об'єктами злочинних посягань, знаряддями злочину і змінами в матеріальній обстановці, що цікаві для органів досудового розслідування» [163, с. 83]. Дана позиція потребує окремого аналізу, адже науковець в цьому випадку намагається порівняти одразу два терміни: місце події та місце злочину, що робилось також і іншими науковцями. Наприклад, існує позиція, що «місце події – це територія або приміщення, в межах якого виявлені сліди вчиненого злочину (викрадене майно, труп, захована злочинцем зброя)», а «місце злочину – це територія або приміщення, де безпосередньо було вчинено злочин, хоча сліди цього злочину можуть бути виявлені в іншому місці чи в інших місцях» [44, с. 83].

Іншими словами, одні вчені розглядають поняття «місце події» та «місце злочину» як поняття різнозначні за обсягом (місце події – місце, де були виявлені сліди; місце злочину – місце, де було вчинено кримінальне правопорушення), інші ж вказують, що одне з понять є ширшим (місце події – місце, де було вчинено злочин та (або) виявлені сліди кримінального правопорушення). Загалом такий дискурс є зрозумілий, адже мова йде про використання понять, які між собою є подібними. Водночас ми пропонуємо зробити акцент саме на специфіці кримінального процесуального законодавства, адже саме воно є підґрунтям для оцінки і тлумачення відповідних понять.

Як вже було зазначено, у КПК України термін «місце події» застосовується в однаковому контексті, а тому, на нашу думку, за основу необхідно брати саме позицію законодавця, особливо з урахуванням того, що цей дискурс повинен переміщатися з суто наукової сфери до сфери практичного застосування відповідних правових положень. Наприклад, у ст. 208 КПК України зазначено, що особа може бути затримана, якщо сукупність очевидних ознак на місці події вказує на те, що особа вчинила дане

кримінальне правопорушення². Законодавець в цьому випадку не конкретизує, чи є це місце вчинення кримінального правопорушення, чи це лише місце, де були виявлені докази.

Інший приклад – відповідно до ч. 2 ст. 238 КПК України, «огляд трупа може здійснюватися одночасно з оглядом місця події, житла чи іншого володіння особи з додержанням правил цього Кодексу про огляд житла чи іншого володіння особи» [48]. Водночас законодавець не заявляє, що місце виявлення трупа буде обов'язково місцем вчинення кримінального правопорушення, адже такий висновок може бути передчасний. З інших аналогічних положень КПК України можна зробити такі ж висновки. Це означає, що законодавець вкладає в термін «місце події» найбільш широке тлумачення, яке охоплює і місце, де були виявлені лише докази, і місце, де відбулося саме кримінальне правопорушення, адже, як вже було зазначено, на початковому етапі досудового розслідування не можна стверджувати, що ці місця збігаються або не збігаються.

Таким чином, можна зробити висновок, що відповідно до позиції законодавця, яка закладена у кримінальному процесуальному законодавстві, «місце події» необхідно розуміти в найбільш широкому тлумаченні. «Місце злочину» можна виділяти як додатковий критерій, водночас з точки зору формулювання кримінального процесуального законодавства дане поняття не є релевантним по відношенню до категорії «місце події».

Проте саме в процесі розмежування понять «місце події» та «місце злочину» частково було розглянуто питання специфічних ознак, якими має бути наділено місце події, а саме конкретний момент часу по відношенню до (ймовірно) вчиненого кримінального правопорушення. Науковці неодноразово наголошували, що огляд місця події серед всіх слідчих

² Ми не погоджуємося з формулюванням «особа щойно вчинила злочин», адже таке формулювання суперечить принципу презумпції невинуватості. Крім того, таке формулювання фактично констатує факт вчинення кримінального правопорушення, що робить увесь подальший процес збирання доказів непотрібним. Однак дана проблема не стосується теми даного дисертаційного дослідження, а тому не може бути розкрита в повному обсязі.

(розшукових) дій є найбільш типовим прикладом невідкладної слідчої (розшукової) дії. «Невідкладність проведення огляду місця події підкріплюється необхідністю оперативного отримання інформації для організації розшуку злочинця, а також проведення інших слідчих (розшукових) дій, спрямованих на розкриття кримінального правопорушення. Огляд завжди необхідний у всіх випадках, коли обставини справи дозволяють припускати, що там можуть бути виявлені речові докази, зміни в навколишній обстановці, інші сліди злочину» [58, с. 177]. У зв'язку з цим виникає досить логічне питання: чи розглядає законодавець вимогу оперативності при огляді будь-якої території (ділянки місцевості) як одну з ознак огляду місця події? У даному випадку доцільним буде не акцентувати увагу на відмінностях між такими процесуальними діями, як огляд та огляд місця події (що буде зроблено в інших підрозділах даного дисертаційного дослідження), а сконцентруватися саме на моменті проведення відповідної процесуальної дії, що також можна визначити як одну з важливих ознак місця події.

Задля забезпечення кращого розуміння даного питання доцільно змодельовати наступну ситуацію: до поліції надійшло повідомлення про викрадення людини на вулиці. Очевидно, що першою процесуальною дією, яку мають виконати правоохоронні органи – це провести огляд місця події, тобто тієї ділянки вулиці, де сталося викрадення. Відповідно, це територія і має бути визнана як місце події, адже саме на ній було вчинене кримінальне правопорушення та, можливо, будуть виявлені сліди такого правопорушення. Надалі, через певний проміжок часу, правоохоронні органи отримують інформацію, що викрадена особа утримується в певній квартирі. У ході проведення невідкладних процесуальних дій було здійснено проникнення до такого житла, в якому і було знайдено потерпілого. Водночас необхідно зазначити, що незаконне позбавлення волі або викрадення людини (ст. 146 КК України) є злочином, що триває, а тому фактичні злочинні дії вчиняються протягом всього часу, коли особу було незаконно позбавлено волі. Виходячи з логіки, що місцем події має визначатися місце, де було вчинено злочин та

(або) виявлені сліди, можна стверджувати, що квартира, в якій знайшли потерпілого, також має визнаватися місцем події, що дещо суперечить загальній логіці оцінки події кримінального правопорушення. Особливо виразно це помітно, коли між фактом викрадення та фактом виявлення особи пройшов відносно великий проміжок часу. Саме тому ми і пропонуємо під час оцінки категорії місця події врахувати і фактор часу. Очевидно, що будь-яких часових рамок у даному випадку встановити неможливо, адже це питання є оціночним. Водночас невідкладність огляду місця події, на нашу думку, також впливає на характеристику відповідної процесуальної категорії. Більше того, дана позиція підтверджується аналізом кримінального процесуального законодавства, адже законодавець використовує конструкцію «місце події» лише в контексті проведення невідкладних процесуальних дій – огляд, затримання тощо. В усіх інших випадках поняття «місце події» не згадується, хоча за ознакою встановлення слідів (доказів) фактично воно під такі ознаки підпадає.

Продовжуючи такі міркування, можна дійти ще одного висновку про зв'язок між процесуальною дією та визнанням певної території як місця події. Відповідно до ст. 214 КПК України, огляд місця події є невідкладною слідчою (розшуковою) дією, адже його проведення допускається до внесення відомостей до Єдиного реєстру досудових розслідувань. Якщо аналізувати місце події як конкретне місце, на якому проводиться огляд, то ст. 214 КПК України є фактично єдиною згадкою про цей термін (виняток – ч. 2 ст. 238 КПК України, де зазначено, що огляд трупа може проводитись одночасно з оглядом місця події – уточнення, яке не суперечить даній позиції). При цьому, якщо, наприклад, надалі виникне необхідність у проведенні огляду житла чи іншого володіння особи, в якому можуть перебувати речі і документи, що мають значення для кримінального провадження, законодавець зазначає, що в такому випадку буде проводитись лише огляд. Така позиція в кримінальному процесуальному законодавстві дає змогу зробити досить цікавий висновок: певна територія стає місцем події не стільки завдяки факту вчинення на ній

кримінального правопорушення (що ще треба буде окремо довести), а завдяки тому, що там проводиться така специфічна слідча (розшукова) дія, як огляд місця події. Іншими словами, це не огляд є специфічним, адже проводиться на місці події, а місце події отримує такий умовний процесуальний статус завдяки тому, що на цьому місці проводиться така специфічна процесуальна дія, як огляд місця події. Можна погодитись, що такий висновок суперечить законам логіки, адже специфіка огляду місця події визначається саме місцем, де такий огляд проводиться. Проте законодавець, не ввівши на нормативному рівні тлумачення вказаного поняття, змушує теоретиків та практиків шукати відповіді серед наявних правових положень. І саме з аналізу таких положень КПК України можна дійти висновку, що саме процесуальна дія – огляд – є першочерговою для визначення, що є місцем вчинення кримінального правопорушення, адже будь-які вказівки, які стосуються ознак місця події, в кримінальному процесуальному законодавстві відсутні. Водночас ми не стверджуємо, що місце події не має певних специфічних характеристик, ми лише зазначаємо, що зв'язок місця та процесуальної дії є значно сильніший, ніж це може здатися на перший погляд.

Таким чином, проаналізувавши підходи різних вчених та оцінивши специфіку описання місця події в КПК України, можна виділити наступні характерні ознаки, які притаманні місцю події:

1) місцем події може бути місце, де було вчинено кримінальне правопорушення. Ми підкреслюємо, що на первинному етапі досудового розслідування досить складно вказувати на місце, де реально було вчинено кримінальне правопорушення. Крім того, відповідно до принципу презумпції невинуватості, сама подія кримінального правопорушення повинна бути окремо доведена в ході досудового розслідування та судового розгляду. Водночас не можна ігнорувати очевидні докази, які вказують на місце, де було вчинено кримінальне правопорушення. Також необхідно нагадати, що значна частина науковців підтримує позицію, що місцем події доцільно визнавати

місце вчинення кримінального правопорушення, і цю обставину не можна ігнорувати;

2) місцем події також може бути визнано місце, де були виявлені сліди кримінального правопорушення. У даному дисертаційному дослідженні ми підтримуємо точку зору, що місце події повинно розглядатися максимально широко і включати в себе як місце вчинення кримінального правопорушення, так і місце виявлення слідів такого правопорушення. З кримінальної процесуальної точки зору немає необхідності у відокремленні цих понять. При цьому на початковому етапі місце, де були встановлені сліди, має величезне значення, адже саме за допомогою таких доказів може розпочатися активна фаза досудового розслідування. Крім того, велика кількість слідів в одному місці також дозволяє дійти висновку, що саме тут було вчинене або кримінальне правопорушення, або інші дії, які хоч самі по собі не є кримінально караними, але мають значення для кримінального провадження;

3) певну місцевість чи приміщення можна визнавати місцем події лише на початкових етапах досудового розслідування. Іншими словами, йдеться про зв'язок між оперативністю проведення відповідних процесуальних дій та фактом визнання певної місцевості місцем події. Як вже було встановлено, визначити чіткі часові межі, протягом яких встановлення слідів кримінального правопорушення буде підставою для визнання відповідної місцевості місцем події, досить складно, адже це залежить від особливостей самого кримінального провадження та повинно оцінюватися уповноваженими учасниками кримінального процесу. Однак ми наполягаємо на тому, що існує прямий зв'язок між моментом виявлення слідів кримінального правопорушення та визнання певного місця місцем події;

4) сам факт проведення такої процесуальної дії, як огляд місця події, вже вказує на можливість визнання певної території чи місцевості місцем події. Це характеристика, як вже було зазначено, є найбільш спірною, адже виходячи з такої логіки, огляд визначає певне місце місцем події, а не навпаки. Однак саме така логіка закріплена в кримінальному процесуальному законодавстві. Крім

того, такий підхід застосовують працівники правоохоронних органів, які проводять огляд місця події як невідкладно слідчу (розшукову) дію, не володіючи достатньо інформацією щодо конкретного місця, де буде проводитись така процесуальна дія. На первинному етапі досудового розслідування, особливо в той момент, коли особи повідомляють про факт вчинення (або про факт вже вчиненого) кримінального правопорушення, у слідчого все ще об'єктивно немає інформації, чи було вчинено дане кримінальне правопорушення на цьому конкретному місці та чи будуть знайдені сліди в результаті проведення огляду. Проте це не означає, що у слідчого виникають сумніви щодо доцільності проведення огляду місця події в такий момент. У зв'язку з цим ми ще раз підкреслюємо наявність сильного зв'язку між самою процесуальною дією та фактом визнання певного місця місцем події;

5) певне місце стає місцем події після того, як уповноважена службова особа приймає рішення про необхідність проведення огляду місця події. Дана ознака досить тісно пов'язана з попередньою, адже в даному випадку також вказується на зв'язок місця події та процесуальної дії, яка має проводитись. У даному випадку лише робиться уточнення, що рішення про проведення огляду місця події приймає відповідна уповноважена особа (слідчий, дізнавач, прокурор). Отже, рухаючись такою логікою, можна дійти висновку, що в момент прийняття рішення про проведення огляду місця події на підставі інформації, яка була надана представникам правоохоронних органів, слідчий (прокурор, дізнавач) фактично визнає місце, на якому проводиться відповідний огляд, місцем події. Таким чином, констатується факт прийняття вольового рішення, яке залежить від розсуду уповноваженої службової особи відповідного правоохоронного органу в умовах недостатньої поінформованості, яка характерна для початкового етапу досудового розслідування.

На підставі вищевикладеного можна сформулювати власне визначення місця події, відповідно до якого **місце події** – це територія (приміщення тощо),

на якій, ймовірно, було вчинено кримінальне правопорушення або наявні сліди ймовірного кримінального правопорушення і відносно якого уповноважена особа приймає рішення про необхідність проведення огляду як невідкладної процесуальної дії на початковому етапі досудового розслідування.

Аналізуючи місце події як певну кримінальну процесуальну категорію, також окремо необхідно зупинитися на дослідженні такого специфічного місця події, як житло чи інше володіння особи. Така увага пояснюється підвищеним ступенем захисту житла та іншого володіння особи відповідно до законодавства. Так, згідно зі ст. 30 Конституції України, «кожному гарантується недоторканність житла. Не допускається проникнення до житла чи до іншого володіння особи, проведення в них огляду чи обшуку інакше як за вмотивованим рішенням суду. У невідкладних випадках, пов'язаних із врятуванням життя людей та майна чи з безпосереднім переслідуванням осіб, які підозрюються у вчиненні злочину, можливий інший, встановлений законом, порядок проникнення до житла чи до іншого володіння особи, проведення в них огляду і обшуку» [42]. Аналогічне положення закріплене і в КПК України, де в ст. 3 зазначено, що «не допускається проникнення до житла чи до іншого володіння особи, проведення в них огляду чи обшуку інакше як за вмотивованим судовим рішенням, крім випадків, передбачених цим Кодексом» [48]. Таким чином, можна зазначити, що законодавець одразу не декількох рівнях гарантує недоторканність житла та іншого володіння особи. Водночас необхідно підкреслити, що галузь кримінального процесу виділяється з-поміж інших підвищеним ступенем допустимого втручання у права особи, адже вимоги кримінального провадження досить часто вимагають обмеження правових гарантій, в тому числі тих, які закріплені в Конституції України. Очевидно, що таке втручання повинно відповідати вимогам законодавства, адже будь-яке втручання не може бути свавільним, особливо якщо це стосується базових прав людини. З цього приводу ЄСПЛ зазначав, що «вимога щодо законності у розумінні Конвенції вимагає

дотримання відповідних положень національного законодавства та відповідності принципів верховенства права, що включає свободу від свавілля. Суд також нагадує, що будь-яке втручання державного органу ... повинно забезпечити «справедливий баланс» між загальним інтересом суспільства та вимогами захисту основоположних прав конкретної особи» [93]. Тому законодавець надає низку процесуальних гарантій для того, щоб втручання в житло чи інше володіння особи було законним. Очевидно, що в процесі проведення огляду місця події такі гарантії мають величезне значення, адже, як вже було неодноразово зазначено, огляд місця події є невідкладною слідчою (розшуковою) дією, яка досить часто проводиться задля рятування життя чи майна. Проте перед тим, як, власне, аналізувати житло чи інше володіння як місце події, необхідно дослідити саме поняття «житло» та його контекст у кримінальному процесуальному законодавстві.

Насамперед необхідно підкреслити, що протягом досить тривалого періоду часу в українському законодавстві було відсутнє легальне визначення житла як кримінально-правової та кримінальної процесуальної категорії. Тому теоретики та практики в процесі аналізу даної категорії користувалися Постановою Пленуму ВСУ «Про судову практику у справах про злочини проти власності», де було зазначено, що «під житлом потрібно розуміти приміщення, призначене для постійного або тимчасового проживання людей (будинки, квартира, дача, номер у готелі тощо). До житла прирівнюються також ті його частини, в яких може зберігатися майно (балкон, веранда, комора тощо), за винятком господарських приміщень, не пов'язаних безпосередньо з житлом (гараж, сарай тощо). Поняття «інше приміщення» включає різноманітні постійні, тимчасові, стаціонарні або пересувні будівлі чи споруди, призначені для розміщення людей або матеріальних цінностей (виробниче або службове приміщення підприємства, установи чи організації, гараж, інша будівля господарського призначення, відокремлена від житлових будівель тощо)» [92]. Забігаючи наперед, можна зробити висновок, що саме це

тлумачення було використано як основа при формулюванні ч. 2 ст. 233 КПК України.

ЄСПЛ пішов шляхом надання найбільш широкого тлумачення житла, зазначивши, що «поняття «житло», вжите у п. 1 ст. 8 Конвенції, охоплює не лише житло приватної особи. Він наголошує, що у ст. 8 Конвенції французькою мовою поняття «domicile» має ширше значення, ніж поняття «home», і може охоплювати, наприклад, приміщення, призначені для зайняття підприємницькою діяльністю. Відповідно, поняття «житло» має тлумачитись як таке, що означає також зареєстровані офіси компанії, власником якої є приватна особа, та офіси юридичної особи, філії чи інші приміщення для зайняття підприємницькою діяльністю» [94]. Логіка суддів ЄСПЛ є зрозумілою, адже будь-яке звуження поняття житла може мати низку негативних наслідків у процесі оцінки потенційного обмеження прав та свобод людини та громадянина. Проблема полягає в тому, що саме таке формулювання досить складно використовувати на практиці, адже в ньому відсутні конкретизовані об'єктивні ознаки, які чітко допомагають розмежовувати житло від інших приміщень, які під цю категорію не підпадають. У даному випадку ЄСПЛ лише робить акцент на співвідношенні житла та офісного приміщення, наголошуючи, що ці типи приміщень розмежовувати не можна. «ЄСПЛ вказав, що держава може орієнтуватися на власну інтерпретацію права на недоторканність житла (державі надана свобода розсуду в певних межах), оскільки стаття 8 Конвенції не вимагає попереднього судового дозволу на проведення обшуків і вилучень. Однак при цьому у національному законодавстві мають бути передбачені гарантії проти зловживань при обмеженні недоторканності житла, оскільки відсутність вимоги попередньої судової санкції може призвести до того, що органи слідства будуть мати необмежену свободу розсуду при оцінці наявності підстав для проведення обшуку та вилучення майна. Наприклад, такою гарантією може бути право особи звернутися до суду із скаргою на законність та обґрунтованість постанови про обшук» [11, с. 40].

Тому слід позитивно розцінювати введення поняття «житло та інше володіння особи» до КПК України 2012 року, що ознаменувало собою нормативне закріплення даного поняття. Так, відповідно до ч. 2 ст. 233 КПК України, «під житлом особи розуміється будь-яке приміщення, яке знаходиться у постійному чи тимчасовому володінні особи, незалежно від його призначення і правового статусу, та пристосоване для постійного або тимчасового проживання в ньому фізичних осіб, а також всі складові частини такого приміщення. Не є житлом приміщення, спеціально призначені для утримання осіб, права яких обмежені за законом. Під іншим володінням особи розуміються транспортний засіб, земельна ділянка, гараж, інші будівлі чи приміщення побутового, службового, господарського, виробничого та іншого призначення тощо, які знаходяться у володінні особи» [48].

Загалом не можна стверджувати, що таке визначення житла є ідеальним з точки зору його нормативного закріплення. З цього приводу Т.М. Мирошниченко зазначала, що «вітчизняний законодавець у редакції ч. 2 ст. 233 КПК лише розділив об'єкти, що знаходяться під гарантіями ст. 8 Конвенції, на «пристосовані до житла» і такі, що «непристосовані до житла». Але при цьому вони залишаються житлом у сенсі, який надає їм ЄСПЛ» [58, с. 17]. І.В. Вегера-Іжевська, аналізуючи тлумачення поняття «інше володіння особи» в ст. 233 КПК України вказувала, що законодавець пішов шляхом переліку складових частин іншого володіння, не надаючи переліку їхніх ознак. «На наш погляд, шлях елементарного переліку цих складових є малопродуктивним, оскільки, з одного боку, його можливо безмежно розширювати, а з іншого – він лишає багато питань практичного характеру щодо можливості віднесення того чи іншого об'єкта до іншого володіння особи. Тому більш ефективним видається інший підхід до нормативного визначення цього поняття, яке впливає із доктрини приватності» [11, с. 42].

Верховний Суд, надаючи власне тлумачення поняттю житло, яке міститься в ст. 233 КПК України, зазначив, що під житлом розуміють «предмети матеріального світу, які перебувають законно або незаконно у

фактичному стабільному (тривалому) і безперервному володінні фізичної особи та призначені, пристосовані або спеціально обладнані для розміщення або зберігання її майна, вирощування або виробництва продукції, забезпечення побутових та інших потреб особи, а також оснащені будь-якими пристосуваннями (огорожею, запорами, сигналізацією, охороною тощо), які роблять неможливим або ускладненим проникнення до них» [85].

Загалом необхідно зазначити, що огляд житла чи іншого володіння особи не має визначальних особливостей з точки зору тактики його проведення. Водночас існує певна правова невизначеність щодо можливості проведення такого огляду за добровільної згоди власника, особливо за умови, коли житло чи інше володіння особи є місцем події. Так, відповідно до ч. 1 ст. 233 КПК України, «ніхто не має права проникнути до житла чи іншого володіння особи з будь-якою метою, інакше як лише за добровільною згодою особи, яка ними володіє, або на підставі ухвали слідчого судді, крім випадків, установлених частиною третьою цієї статті» [48]. Як вже зазначалося в даному дисертаційному дослідженні, досить часто огляд місця події проводиться після повідомлення про кримінальне правопорушення, що вчиняється, яке надходить на гарячу лінію «102», тому невідкладні випадки можуть бути підставою для проведення даної слідчої дії. Проте, задля спрощення аналізу, пропонується розмежувати огляд місця події в умовах, коли необхідно рятувати життя, майно чи безпосередньо переслідувати особу, від умов, коли огляд місця події проводиться лише як первинна слідча (розшукова) дія без використання винятків, які передбачені в ч. 3 ст. 233 КПК України. І ключовим положенням, на яке необхідно звернути увагу, є ч. 2 ст. 237 КПК України, де зазначено, що «огляд житла чи іншого володіння особи здійснюється згідно з правилами цього Кодексу, передбаченими для обшуку житла чи іншого володіння особи» [48]. Відповідно до ч. 2 ст. 234 КПК України, обшук завжди проводиться на підставі ухвали слідчого судді. Таким чином, можна зробити висновок, що огляд житла чи іншого володіння особи також має проводитись тільки на підставі ухвали слідчого судді. На практиці дане положення

тлумачиться на користь ч. 1 ст. 233 КПК України, яке дозволяє здійснити проникнення до житла чи іншого володіння особи за добровільною згодою власника. Очевидно, що власник такого житла, як правило, буде виступати потерпілим у кримінальному провадженні, а тому це в його ж інтересах допустити слідчо-оперативну групу до власного житла. Тобто в даному випадку досить складно констатувати факт порушення прав та законних інтересів, задля недопущення яких і існує ст. 233 КПК України.

Водночас лишається проблема з ч. 2 ст. 237 КПК України, в якій не надаються будь-які винятки з окресленого правила, і огляд житла чи іншого володіння особи повинен проводитись виключно за правилами проведення обшуку, тобто на підставі ухвали слідчого судді. Кримінальне процесуальне законодавство не дозволяє проведення обшуку за добровільної згоди власника (саме задля уникнення зловживань з боку працівників правоохоронних органів), і дане правило повинно поширюватися і на огляд житла чи іншого володіння особи.

Як вже було зазначено, огляд житла чи іншого володіння особи також може проводитись як невідкладна слідча (розшукова) дія одразу після проникнення з метою рятування життя, майна чи безпосереднього переслідування особи. Власне, в окремих випадках проникнення може відбуватися саме за такої підстави, що не передбачає отримання ухвали слідчого судді. Однак така ухвала все одно є обов'язковою після проведення всіх процесуальних дій, в тому числі після проведення огляду місця події. «В той же час далеко не завжди після проведення огляду житла – місця події слідчі звертаються до слідчого судді щодо визнання законним його результатів. Дуже часто огляд житла (особливо у невідкладних випадках) проводиться на підставі добровільної згоди власника такого житла. Цього, на думку деяких слідчих, достатньо, і надалі до слідчого судді звертатися не потрібно. Очевидно, що такого роду висновок впливає з ч. 1 ст. 233 КПК, де сказано, що проникнення до житла відбувається або за добровільною згодою власника, або за ухвалою слідчого судді. Проте такий висновок не відповідає

ч. 2 ст. 237 КПК, де сказано, що огляд житла проводиться за правилами, передбаченими для обшуку житла, а обшук житла завжди вимагає ухвали слідчого судді» [125, с. 190].

Таким чином, можна зробити висновок, що через специфіку формулювання ч. 2 ст. 237 КПК України будь-який огляд житла чи іншого володіння особи має проводитись лише на підставі ухвали слідчого судді. Водночас ми вважаємо, що положення чинного кримінального процесуального законодавства повинно відповідати тій практиці, яка була сформована. При цьому ми ще раз підкреслюємо, що проведення огляду житла-місця події за добровільною згодою власника не порушує права такого власника, адже це в його інтересах надати максимально оперативно доступ до місця події слідчо-оперативній групі.

У зв'язку з цим ми пропонуємо внести зміни до ч. 2 ст. 237 КПК України та викласти її в наступній редакції: «2. Огляд житла чи іншого володіння особи здійснюється згідно з правилами цього Кодексу, передбаченими для обшуку житла чи іншого володіння особи. *Огляд місця події, який проводиться в житлі чи іншому володінні особи, може бути проведений за письмовою добровільною згодою власника без необхідності отримання ухвали слідчого судді*». У даному випадку необхідно лише зробити уточнення, що згода власника обов'язково має бути письмово посвідчена. Таке правило обов'язково має бути закріплене в КПК України, щоб унеможливити ймовірні зловживання зі сторони правоохоронних органів, з однієї сторони, та забезпечити можливість доведення добровільності надання такої згоди на подальших етапах кримінального провадження – з іншої. Переконані, що такі зміни дозволять привести у відповідність положення чинного кримінального процесуального законодавства по відношенню до практики, яка застосовується при проведенні огляду місця події – житла.

1.3. Огляд місця події в системі інших видів огляду

Як вже було зазначено в даному дисертаційному дослідженні, законодавець не виділяє окремо огляд місця події серед інших видів огляду, звертаючи увагу лише на той факт, що «огляд трупа може здійснюватися одночасно з оглядом місця події, житла чи іншого володіння особи з додержанням правил цього Кодексу про огляд житла чи іншого володіння особи» [48]. Водночас у чинному кримінальному процесуальному законодавстві відсутня класифікація видів огляду, що унеможливило встановлення місця огляду місця події серед інших різновидів даної слідчої дії. Фактично єдиним уточненням, яке згадується в цьому аспекті, є ч. 1 ст. 237 КПК України, де зазначено, що «з метою виявлення та фіксації відомостей щодо обставин вчинення кримінального правопорушення слідчий, прокурор проводять огляд місцевості, приміщення, речей та документів» [48]. Водночас такий перелік видів оглядів досить складно назвати повним та таким, що відповідає іншим положенням кримінального процесуального законодавства. Загалом можна зазначити, що при формулюванні даного положення законодавець використав ст. 190 КПК України 1960 року, фактично скопіювавши це положення до нового кримінального процесуального законодавства: «з метою виявлення слідів злочину та інших речових доказів, з'ясування обстановки злочину, а також інших обставин, які мають значення для справи, слідчий проводить огляд місцевості, приміщення, предметів і документів» [48]. Очевидно, що основним критерієм для такого поділу був об'єкт, який підлягає огляду, проте, як це не одноразово було зазначено в доктрині кримінального процесу, навіть за таким критерієм поділу можна виділити більше різновидів огляду.

Окремі науковці, аналізуючи перелік, який був наданий законодавцем, зазначають, що «у загальній нормі про слідчий огляд мають бути названі найбільше розповсюджені, за об'єктом обстеження, його види: місця події, місцевості, приміщень, трупа, предметів, документів. Оскільки наведений перелік не може бути вичерпним, а предмети (речі) матеріального світу можуть бути надзвичайно різноманітні, даний перелік закінчити словами «та

інших матеріальних об'єктів з метою виявлення слідів кримінального правопорушення, з'ясування інших обставин, що мають значення для кримінального провадження» [53, с. 269]. У даному випадку науковці намагалися об'єднати ту позицію, яка була закріплена законодавцем в ч. 1 ст. 237 КПК України, та позицію, яка підтримується в доктрині, що оглядів є значно більше.

Інші вчені, в залежності від предмета огляду, поділяють огляди на огляд місця події (ч. 3 ст. 214 КПК України); огляд житла чи іншого володіння особи (ч. 2 ст. 237 КПК України); огляд трупа та огляд трупа, пов'язаний з ексгумацією (ст.ст. 238, 239 КПК України); огляд місцевості (ч. 1 ст. 237 КПК України); огляд приміщень (ч. 1 ст. 237 КПК України); огляд документів (ч. 1 ст. 237 КПК України); огляд речей (ч. 1 ст. 237 КПК України); огляд на місці (під час судового розгляду – ст. 361 КПК України); освідкування особи (ч. 1 ст. 241 КПК України) [110, с. 80]. У даному випадку необхідно звернути увагу на факт включення освідкування до переліку видів огляду. Така позиція не є загальноприйнятною, проте зустрічається досить часто в кримінальній процесуальній доктрині. Загалом ми вважаємо, що з нею можна погодитися, адже сутність освідкування також полягає у зовнішньому обстеженні окремого об'єкта (тіла живої людини), яке не потребує спеціальних знань.

В.Є. Тимошук, аналізуючи судовий огляд у кримінальному провадженні, виокремив одразу декілька критеріїв для розмежування видів огляду, який може проводитись під час судового розгляду. «Класифікація може проводитись за такими критеріями. За об'єктом: а) огляд речових доказів; б) огляд документів; в) огляд на місці. За місцем проведення: а) в залі судового засідання; б) поза межами приміщення суду. За суб'єктами, залученими до проведення судового огляду: а) судовий огляд, що проводиться лише за участі учасників судового провадження; б) судовий огляд, що проводиться за участі учасників кримінального провадження. За можливістю проведення під час провадження в суді першої інстанції з ускладненою процесуальною формою: а) судовий розгляд, що може бути проведений під час провадження в суді

присяжних; б) судовий розгляд, що не може бути проведений під час провадження в суді присяжних. За етапом кримінального провадження, в якому закріплені правила виконання судового огляду: а) судовий огляд, що проводиться за правилами, встановленими для судового розгляду; б) судовий огляд, який здійснюється згідно з правилами, передбаченими кримінально-процесуальним законом для огляду під час досудового розслідування. За способом фіксації ходу та результатів судового огляду: а) в журналі судового засідання та за допомогою технічних засобів; б) у протоколі огляду місця та за допомогою технічних засобів. За змістом: а) однорідний; б) комплексний. За зв'язком із процесом ідентифікації: а) судовий огляд, під час якого відбувається процес встановлення тотожності об'єктів, що мають значення для кримінального провадження; б) судовий огляд, під час якого не відбувається процес встановлення тотожності об'єктів, що мають значення для кримінального провадження. За видами одержуваної інформації: а) судовий огляд, під час якого одержується лише невербальна інформація; б) судовий огляд, під час якого одержується як невербальна, так і вербальна інформація. За методом відображення відомостей про факти: а) судовий огляд, в якому домінуючим методом є спостереження; б) судовий огляд, що ґрунтується на поєднанні методів спостереження та опитування» [119, с. 227]. Очевидно, що огляд місця події не може проводитись під час судового розгляду, а тому його немає в даному переліку. Водночас на даному прикладі можна продемонструвати, що критеріїв для класифікації оглядів може бути значно більше, ніж лише за об'єктом дослідження. Можна, наприклад, звернути увагу на процесуальні та (або) тактичні особливості проведення даної процесуальної дії, що дозволить визначити окремі підстави для групування відповідної слідчої (розшукової) дії. Водночас необхідно підкреслити, що створення окремої класифікації видів огляду не є предметом даного дисертаційного дослідження, а тому окремо зупинятися на цьому питанні не варто. Метою аналізу підстав для класифікації була демонстрація того, до доктрина майже одноставно розглядає огляд місця події як окремий різновид огляду,

відділяючи його від огляду місцевості чи ділянки території. «Огляд місця події» включає в себе огляд певної ділянки території або приміщення, де відбулася подія, що розслідується, наприклад ділянка, де потерпілому нанесене тяжке тілесне ушкодження, що стало причиною смерті, або закопаний труп, в кінці кінців, здійснені інші суспільно небезпечні дії, пов'язані зі злочином (місце, де злочинець влаштував засаду, чекаючи на свою жертву). Ним може бути і місце замаху на злочин, наприклад ділянка стіни магазину, де злочинець намагався її проломити, але при цьому йому це не вдалось. Це означає, що місць події щодо одного злочину може бути декілька, хоча злочин було вчинено на одній ділянці, де відбувалися основні дії зі злочинного наміру. Можливо, що подія, з приводу якої відбувається огляд, і не має злочинного характеру, наприклад нещасний випадок, самогубство без доведення до нього та схожі явища, про що до огляду та під час нього було невідомо. У зв'язку з цим ... більш правильним буде називати дану «огляд місця події», а не «огляд місця злочину». Ця обставина підтверджує необхідність детального дослідження специфіки саме огляду місця події, на що і направлене дане дисертаційне дослідження.

В.О. Коновалова зазначає, що огляд місця події відрізняється від інших дій (в тому числі від інших різновидів огляду) за наступними ознаками: «1) огляд місця події має на меті виявлення невизначеного кола доказів, характер яких диктується особливостями злочину, способом його вчинення і приховування; 2) при виявленні тієї або іншої інформації слідчий повинен вирішити питання щодо її відносності до розслідуваного злочину та доказового значення» [40, с. 72]. Подібну позицію підтримує і М.М. Єфімов, зазначаючи, що «огляд місця події є однією з найбільш складних у плані підготовки та проведення слідчих (розшукових) дій. Ця особливість пояснюється тим, що, як правило, слідчий з самого початку не знає коли, де та за яких обставин він буде його здійснювати, розпочинаючи цим розслідування злочину» [25, с. 77]. В.Ю. Шепітько зазначає, що «огляд місця події вимагає вирішення значної кількості розумових завдань. Різноманітні за своїм

характером завдання групуються за їхніми цілями. При цьому розрізняють завдання розумового плану, що стосуються процесів збору й оцінювання доказового матеріалу на місці події, і розумові завдання, пов'язані з організацією дій, що впливають з огляду. До розумових завдань необхідно віднести такі: 1) пов'язані з виявленням (відшукуванням) доказової інформації; 2) оцінювання доказової інформації та висунення версії. Оцінка виявленої інформації дає змогу здійснювати пізнавальні функції у зв'язку з висуненням на її основі слідчої версії чи взаємозалежної і взаємозумовленої безлічі цих версій, що у своїй рухомій (динамічній) сукупності формують уявну модель події чи таку її модель, де уявні побудови сполучаються з фрагментами дійсності й створюють варіанти моделей із частково реальним змістом» [61, с. 519].

Загалом у кримінальній процесуальній доктрині присутня єдність поглядів щодо розуміння огляду місця події як слідчої (розшукової) дії. Так, Є.В. Пряхін вважає, що «огляд місця події – це первинна і невідкладна слідча (розшукова) дія, суть якої полягає у безпосередньому сприйнятті слідчим обстановки місця події, виявленні на ньому слідів та об'єктів, що пов'язані зі справою, вивченні та фіксації їхніх ознак, станів і взаємозв'язків з метою з'ясування суті події, виявленні на ньому слідів та об'єктів, що пов'язані зі справою, вивченні та фіксації їхніх ознак, станів і взаємозв'язків з метою з'ясування суті події, її механізму й інших обставин, що вагомі для правильного вирішення справи по суті» [111, с. 226]. Існує позиція, що «огляд місця події – це слідча дія, що полягає у безпосередньому вивченні території, на якій зроблено той або інший злочин, з метою ретроспективного розуміння сутності події, що відбулася, а також здійснювана для виявлення, фіксації та вилучення речових та інших доказів як свідoctв того, що відбулося. Проводячи огляд місця події, слідчий, головна особа при огляді, повинен одержати інформацію того або іншого ступеня вірогідності для відповіді на наступні запитання: чи є місце виявлення трупа місцем злочину? що відбувалося на місці злочину? кількість осіб, що брали участь у злочині?

мотиви дії злочинців? коли і як довго відбувалася подія злочину? які взаємини між злочинцем і жертвою? хто вчинив злочин?» [158, с. 144].

Можна продовжувати перераховувати позиції різних науковців, проте, навіть названих визначень достатньо для того, щоб встановити єдність серед науковців при оцінці даної правової категорії. Вчені, надаючи визначення огляду місця події як окремої процесуальної дії, насамперед робили акцент на одній головній умові: специфічне місце проведення відповідної процесуальної дії, тобто місце події. Власне, категорія «місце події» вже була проаналізована в даному дисертаційному дослідженні, тому окремо на ній зупинятися не потрібно. Проте власне специфіка місця події тягне за собою другу особливість огляду місця події як слідчої (розшукової) дії: момент проведення. Як вже було неодноразово зазначено в даному дисертаційному дослідженні, огляд місця події проводиться, як правило, на початковому етапі досудового розслідування. У таких умовах (інколи навіть до внесення відомостей про кримінальне правопорушення до Єдиного реєстру досудових розслідувань) у особи, яка проводить відповідну процесуальну дію, значно обмежені можливості щодо якісної оцінки обставин вчиненого кримінального правопорушення. В умовах відсутності відомостей, які мають чи матимуть значення для кримінального провадження та які може використати слідчий, дізнавач чи прокурор, уповноважена службова особа повинна провести огляд місця події максимально якісно, встановивши та закріпивши у відповідний спосіб сліди вчиненого кримінального правопорушення. Водночас нами вже було обґрунтовано той факт, що сама правова категорія «місце події» вже вказує на той факт, що відповідний огляд буде проведений оперативно та невідкладно, тому немає сенсу окремо зупинятися на цій ознаці. Таким чином, можна ще раз констатувати, що основною відмінністю огляду місця події від інших видів огляду є, власне, якісна характеристика місця, де такий огляд буде проводитися.

Проте в тексті КПК України законодавець не розглядає огляд місця події як окремий різновид огляду, адже він навіть не передбачений у переліку, що

наданий у ч. 1 ст. 237 КПК України. При цьому необхідно зазначити, що окремі науковці вказують на необхідність закріплення окремої статті КПК України, яка була би присвячена виключно огляду місця події. Така позиція є цілком зрозумілою, проте, доцільність введення такої статті в КПК України можна піддати обґрунтованій критиці.

По-перше, закріплення окремого положення є доцільним тоді, коли проведення відповідної процесуальної дії буде мати свої особливості, які доцільно виділити в кримінальному процесуальному законодавстві. Як нами було встановлено, що головною особливістю огляду місця події є, власне, місце, де такий огляд відбувається. Дійсно, у зв'язку з оперативністю така слідча дія потребує спеціальної підготовки і тактики її проведення. Однак ці умови носять суто криміналістичний характер та не повинні бути відображені в кримінальному процесуальному законодавстві.

По-друге, практика невиділення огляду місця події як специфічної процесуальної дії на рівні кримінального процесуального законодавства не є унікальною для КПК України.

Наприклад, в КПК Республіки Молдова в ч. 1 ст. 118 лише зазначено, що «з метою виявлення та виїмки слідів злочину, матеріальних засобів доказування для встановлення обставин злочину або інших обставин, що мають значення для кримінальної справи, орган кримінального переслідування проводить огляд *на місці події* місцевості, приміщень, предметів, документів, тварин, людських трупів або трупів тварин» [179]. У ст. 219 КПК Республіки Казахстан зазначено, що «з метою виявлення слідів кримінального правопорушення та інших матеріальних об'єктів, з'ясування обстановки події та встановлення обставин, які мають значення для справи, особа, яка здійснює досудове розслідування, проводить огляд місцевості, приміщень, предметів, документів, живих осіб, трупів, тварин. Вказівки особи, яка здійснює огляд, є обов'язковими для всіх учасників цієї слідчої дії» [175]. При цьому також необхідно звернути увагу, що в ч. 14 ст. 220 КПК Республіки Казахстан зазначено, що «якщо житлове приміщення є місцем події та його

огляд необхідно провести невідкладно, то огляд житлового приміщення може бути проведений за постановою особи, яка здійснює досудове розслідування, але з подальшим направленням матеріалів слідчому судді протягом однієї доби» [175]. Даним положенням унормовується ситуація, за якої огляд місця події може проводитися у житлі особи, що, очевидно, також має бути закріплено в КПК України. Водночас ми не повністю погоджуємося з позицією, що в будь-якому випадку при проведенні огляду в житлі особи необхідно звертатися до слідчого судді, адже це суперечить логіці проведення відповідної слідчої дії в житлі потерпілого.

У ст. 236.1 КПК Азербайджанської республіки зазначено, що «слідчий проводить огляд місця події, приміщень, документів, предметів, трупів та останків тварин з метою виявлення слідів злочину, інших речових об'єктів, які можуть стати джерелом доказу, з'ясування обставин вчинення злочину та інших причин, що мають значення для справи» [173].

У КПК Республіки Вірменія в спеціальній статті, яка присвячена огляду як слідчій дії, взагалі не згадується про такий різновид огляду, як огляд місця події (хоча в інших статтях даного КПК огляд місця події згадується як окрема процесуальна дія, яка проводиться у невідкладних випадках) [174].

Окрема стаття, присвячена огляду місця події, наявна в КПК Естонії. Так, у ст. 84 зазначено, що «огляд місця події проводиться в місці вчинення злочину або в місці, пов'язаному з вчиненням злочину» [172]. Водночас не можна стверджувати, що дана стаття є інформативною та закріплює специфіку проведення даної процесуальної дії. Фактично в даному положенні лише надається характеристика місця, де відповідна дія може бути проведена. У зв'язку з цим виділення окремої статті виглядає сумнівним.

Можна продовжувати перераховувати приклади з кримінальних процесуальних кодексів інших країн, проте, навіть цих прикладів достатньо, щоб зробити висновок про відносно сталу практику законодавства інших країн не виділяти окрему норму, яка була б присвячена виключно огляду місця події.

Навіть у КПК Естонії така норма носить більше уточнюючий характер та не вказує на особливості проведення відповідної процесуальної дії.

Таким чином, можна зробити висновок, що виділення окремої норми в КПК України, яка б регулювала порядок проведення огляду місця події, не є критично необхідним. Водночас дана позиція не означає відмову від ідеї про доцільність закріплення визначення огляду місця події. Задля цього насамперед необхідно встановити характерні ознаки даного правового явища.

Насамперед необхідно підкреслити, що огляд місця події є різновидом огляду. Це означає, що будь-які загальні умови, які стосуються специфіки проведення звичайного огляду (порядок проведення, залучення понять, способи фіксації тощо) також поширюються і на огляд місця події. По-друге, як вже було неодноразово зазначено, основною специфікою даної слідчої дії є місце її проведення. При цьому має значення не лише географічна характеристика місця, а, власне, ті характеристики, які роблять відповідне місце місцем події.

На підставі цього можна зазначити, що **огляд місця події** – це різновид огляду як слідчої (розшукової) дії, який проводиться на території, на якій було, ймовірно, вчинено кримінальне правопорушення або наявні сліди ймовірного кримінального правопорушення та який відбувається, як правило, на початковому етапі досудового розслідування.

РОЗДІЛ II. КРИМІНАЛЬНА ПРОЦЕСУАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА ПРОВЕДЕННЯ ТА ОФОРМЛЕННЯ ОГЛЯДУ МІСЦЯ ПОДІЇ

2.1. Суб'єкти проведення огляду місця події та особи, які приймають в ньому участь, відповідно до кримінального процесуального законодавства

Огляд місця події є однією з найскладніших слідчих (розшукових) дій, адже він проводиться в умовах неочевидності та на початкових етапах досудового розслідування. Власне, якість підготовки та проведення огляду місця події значною мірою може визначати результативність всього кримінального провадження. Водночас складнощі даної слідчої дії пов'язані не лише зі специфічними умовами її проведення, а і з суб'єктним складом. Наприклад, якщо огляд місця події було проведено до внесення відомостей до ЄРДР, існує ймовірність, що розслідувати відповідне кримінальне правопорушення буде інший слідчий, призначений вже після проведення невідкладних слідчих (розшукових) дій. Також на практиці існують складнощі з визначенням кола осіб, які можуть бути залучені до проведення огляду місця події, адже на момент проведення відповідної процесуальної дії не всі учасники кримінального провадження ще отримали певний кримінальний процесуальний статус. У зв'язку з цим для кращого аналізу умов та порядку проведення огляду місця події вкрай важливо насамперед визначити коло суб'єктів, які можуть брати участь у даній слідчій (розшуковій) дії, а також їхні права, обов'язки та повноваження.

Відповідно до ч. 3 ст. 237 КПК України, «для участі в огляді може бути запрошений потерпілий, підозрюваний, захисник, законний представник та інші учасники кримінального провадження. З метою одержання допомоги з питань, що потребують спеціальних знань, слідчий, прокурор для участі в огляді може запросити спеціалістів» [48]. Ведучи мову про суб'єктів, які приймають участь в огляді місця події, доцільно використати їхній поділ

відповідно до можливості реалізації ними власних прав або виконання повноважень. Проте для уточнення такої класифікації насамперед необхідно розглянути відмінність цих двох правових категорій. І таке розмежування необхідно розпочати з формулювання сутності прав та повноважень.

Хоча і «права», і «повноваження» – це досить стандартні правові категорії, які постійно використовуються і теоретиками, і практиками, єдиного розуміння їхньої сутності в правовій доктрині немає. Д. Клейн вважає, що «основні права людини слід відрізнити від прав, які гарантуються конституціями чи законами окремих держав. Перші належать до норм, які є настільки основоположними, що визнані в цілому світі, як це видно з міжнародних конвенцій та практики. Всі права, які отримали універсальне визнання, можна вважати нормами *jus cogens* (імперативними нормами)» [17, с. 354]. І.О. Шумак вважає громадянські права пріоритетними, оскільки «вони є передумовами реалізації будь-яких інших конституційних прав і свобод і без їхнього дотримання виявляється марним проголошення прав політичних, економічних, соціальних, культурних чи екологічних» [168, с. 43]. Проф. Б. Вестон зазначає, що, оскільки люди проживають у різних частинах світу, мають різні уявлення про права людини відповідно до різної практики їхніх держав, пріоритет прав людини залежить від часу, місця, ступеня кризи та інших обставин» [180, с. 286]. М.М. Антонович, оцінивши позиції вчених, зазначає, що «основними правами людини універсально визнані цінності, закріплені міжнародними конвенціями та конституціями держав. Це, в першу чергу, ті норми, які в науці міжнародного права називають *jus cogens*. Однак за минуле століття цей перелік було значно розширено за рахунок економічних, соціальних та культурних прав, і, як постійно підкреслюється на Генеральній асамблеї ООН, всі права людини утворюють єдине ціле. Виходячи з широкого розуміння «прав» як вимог, претензій, привілеїв та можливостей, на сучасному етапі права людини, на нашу думку, найдоцільніше сприймати як вимоги людей до своїх урядів для забезпечення своїх потреб та реалізації можливостей» [4, с. 15].

Очевидно, що проблематика визначення сутності поняття «права» не може бути вирішена в межах цього дисертаційного дослідження, тому в даному випадку буде достатньо лише встановити основні ознаки даного поняття – певна вимога до держави, яка повинна бути реалізована уповноваженими на те суб'єктами. При дослідженні питання співвідношення прав та повноважень в першу чергу необхідно звертати увагу саме на суб'єкта, який може висувати такі вимоги – особа, яка не виконує державних чи публічних функцій, а її вимоги направлені в першу чергу на задоволення власних потреб або потреб її родичів та членів сім'ї. Такий зв'язок між державою та особою і визначає її правовий статус у відповідних правовідносинах.

Щодо повноважень, то в тлумачних словниках дане поняття характеризується як «сукупність прав і обов'язків державних органів і громадських організацій, а також посадових та інших осіб, закріплених за ними у встановленому законодавством порядку для здійснення покладених на них функцій» [12, с. 639] або як «право, надане кому-небудь для здійснення чогось, компетенція, доручення, повновасть» [66, с. 469]. Аналізуючи найбільш типові позиції вчених з даного питання, можна помітити, що в більшості випадків повноваження визначаються саме як комплекс прав та обов'язків. Наприклад, Є. Кулакова вважає, що «владні повноваження державного органу складаються з юридичних прав для здійснення державних функцій та юридичних обов'язків, які покладаються на цей орган державою. Права стають реальною можливістю відносно виконання покладених функцій та збігаються з обов'язками, тобто необхідністю стосовно держави, і зливаються в єдину правову категорію повноважень» [51, с. 19]. Подібним до поняття «повноваження» також є термін «компетенція», під яким науковці розуміють «встановлені правом повноваження у певній сфері державної діяльності з певних предметів відання» [2, с. 265]. «Тому компетенція органів виконавчої влади є явищем значно ширшим, ніж їхні повноваження, адже воно включає не тільки права і обов'язки цих органів, але і предмет відання,

юридичне закріплення призначення, завдань та функцій органу. Повноваження разом із компетенцією органів складають правовий статус органу влади» [14, с. 178].

Оцінюючи роль суб'єктів кримінального процесу при проведенні огляду місця події, концентруватися необхідно на повноваженнях, адже, виходячи з висвітлених вище позицій, саме вони притаманні окремим суб'єктам – учасникам кримінальних процесуальних відносин (на відміну від компетенції). Якщо ж дивитися на принципові відмінності між правами та повноваженнями, то значною мірою необхідно робити акцент саме на зв'язок особи, яка залучається до кримінальних процесуальних відносин, з державою. Права мають ті учасники, які не реалізують владні розпорядження, але які вимагають від інших уповноважених суб'єктів певну міру поведінки для реалізації власних інтересів. Повноваження ж, в свою чергу, реалізують ті суб'єкти, які напряду пов'язані з державою та виконують від її імені та в її інтересах завдання задля розслідування, розгляду та вирішення кримінальних правопорушень.

У зв'язку з цим доцільно поділити всіх суб'єктів, які приймають участь в огляді місця події, на три групи: особи, які безпосередньо проводять огляд місця події, особи, які залучаються до проведення огляду місця події уповноваженими на те учасниками кримінального провадження для сприяння в його проведенні, та особи, які залучаються до огляду місця події для забезпечення власних прав та інтересів.

У першу групу включаються суб'єкти, які безпосередньо керують процесом проведення відповідної слідчої (розшукової) дії, реалізуючи повноваження, передбачені кримінальним процесуальним законодавством. До другої групи відносяться суб'єкти, які залучаються до проведення процесуальної дії уповноваженими на те учасниками кримінального провадження для сприяння в проведенні огляду місця події. До таких суб'єктів відноситься, наприклад, спеціаліст. Не зважаючи на те, що в даному випадку спеціаліст буде виконувати функції, які йому були делеговані державою, ми

вважаємо, що «уповноваженим» суб'єктом кримінальних процесуальних відносин він в цьому випадку не буде. По-перше, обсяг участі спеціаліста в слідчих (розшукових) діях визначається особою, яка проводить відповідну дію – слідчим, прокурором та іншими. Відповідно, визначення одразу двох уповноважених учасників слідчої дії може викликати плутанину при встановленні завдань та способу їхнього виконання. Для прикладу звертаємо увагу на п. 4 ч. 2 ст. 36 КПК України, відповідно до якої прокурор має право або проводити гласні та негласні слідчі (розшукові) дії, або лише брати участь в них. Законодавець досить чітко визначив ролі уповноважених учасників таких дій з метою недопущення конкуренції. По-друге, на такий висновок нас також підштовхують формулювання, які використовуються в КПК України. Відповідно до ч. 4 ст. 71 КПК України, спеціаліст у кримінальному процесі «має право». На противагу йому і прокурор (ч. 2 ст. 36 КПК України), і слідчий (ч. 2 ст. 40 КПК України), і дізнавач (ч. 2 ст. 40¹ КПК України) «уповноважені», що і підкреслює їхній особливий процесуальний статус та більш чіткий зв'язок з державою при розслідуванні кримінальних правопорушень. Також звертаємо увагу на формулювання ч. 2 ст. 42 КПК України: «Під час виконання доручень слідчого, дізнавача, прокурора співробітник оперативного підрозділу користується повноваженнями слідчого. Співробітники оперативних підрозділів (крім підрозділу детективів, підрозділу внутрішнього контролю Національного антикорупційного бюро України) не мають права здійснювати процесуальні дії у кримінальному провадженні за власною ініціативою або звертатися з клопотаннями до слідчого судді чи прокурора» [48]. Оперативні підрозділи під час досудового розслідування користуються саме повноваженнями слідчого та прокурора, тобто «уповноважених суб'єктів». Будь-які додаткові дії вже ототожнюються з «правами», адже законність їхньої участі при проведенні відповідних процесуальних дій буде поставлена під сумнів та не буде мати відношення до реалізації функцій держави, яка їх на це «уповноважувала».

Наступною групою суб'єктів є особи, які залучаються до огляду місця події для забезпечення власних прав та інтересів. Участь таких осіб може бути виключно добровільною і вимагає активного волевиявлення від потенційних учасників відповідної слідчої (розшукової) дії. До таких осіб можуть, наприклад, відноситись потерпілі в кримінальних провадженнях щодо квартирних крадіжок, в житлі яких проводиться огляд та які можуть повідомити додаткові деталі щодо, наприклад, речей, які зникли, або власники чи орендарі житлових приміщень, де відбулося кримінальне правопорушення та які хочуть бути присутніми під час проведення огляду. Специфіка цієї групи осіб полягає в добровільності їхньої участі. Проте також необхідно зазначити, що рішення про допуск таких осіб до місця події може приймати лише особа, яка проводить відповідну процесуальну дію.

Очевидно, що така класифікація суб'єктів, які приймають участь в огляді місця події, є умовною, адже вона не дозволяє в повній мірі оцінити унікальність ролі кожного з учасників відповідної дії. Проте дана класифікація дозволяє чітко структурувати подальше дослідження суб'єктів, які проводять або приймають участь в огляді місця події.

І, як вже було зазначено, в першу групу включаються безпосередньо особи, які проводять огляд місця події. Огляд місця події є різновидом огляду, а тому базовим правовим положенням при аналізі даного питання має бути ст. 237 КПК України. Так, відповідно до ч. 1 ст. 237 КПК України, «з метою виявлення та фіксації відомостей щодо обставин вчинення кримінального правопорушення слідчий, прокурор проводять огляд місцевості, приміщення, речей, документів та комп'ютерних даних» [48]. Таким чином, законодавець виділив лише два суб'єкти, які можуть проводити огляд (в тому числі і місця події) – це слідчий та прокурор. Такий підхід законодавця є дещо спірним, адже інші положення кримінального процесуального законодавства вказують, що такий перелік має бути збільшено.

Відповідно до ст. 40¹ КПК України, дізнавач при здійсненні дізнання користується повноваженнями слідчого. У п. 2 ч. 1 ст. 40¹ КПК України чітко

прописано, що він має право проводити огляд місця події. Таким чином, можемо констатувати колізію між ст.ст. 40¹ та 237 КПК України в частині гарантування можливості дільнавачу проводити огляд місця події. І це далеко не єдина проблема, яка на даний момент існує в нормативному регулюванні процесуального статусу дільнавача. Так, одні науковці зазначають, що законодавець «не достатньо уваги приділив повноваженням дільнавача щодо оскарження письмових указівок прокурора до прокурора вищого рівня» [8, с. 104; 29, с. 22], а також «жодним чином не визначив, як прокурору реагувати на неналежне виконання його указівок чи взагалі їх невиконання дільнавачем» [102, с. 135]. О.О. Торбас, вивчаючи проблематику закріплення процесуального статусу дільнавача, зазначив, що «такий підхід законодавця у визначенні процесуального статусу слідчого може мати два діаметрально протилежні пояснення: або слідчий та дільнавач мають абсолютно різний обсяг повноважень у кримінальному процесі, або вдосконалення кримінального процесуального законодавства в частині регулювання здійснення дільнання відбулося не дуже якісно. Перше пояснення повністю суперечить ст.ст. 40 та 401 КПК України, які є майже подібними, що вказує на правильність саме другого пояснення. Слід констатувати нагальну потребу внесення змін до низки положень КПК України, які, як правило, полягатимуть у включенні слова «дільнавач» після слова «слідчий» [121, с. 315]. Саме на підставі цього особа, якій було відмовлено у визнанні потерпілою, звернулася до слідчого судді Дарницького районного суду м. Києва, адже «відповідно до ч. 5 ст. 55 КПК України повноваження на винесення постанови про відмову у визнанні потерпілим є тільки у прокурора та слідчого, а не у дільнавача». У цьому випадку слідчий суддя відмовив у задоволенні скарги, зазначивши, що «відповідно до пункту 5 ч. 1 ст. 303 КПК України на досудовому провадженні особою, якій відмовлено у визнанні потерпілою, може бути оскаржено рішення прокурора, слідчого, дільнавача про відмову у визнанні потерпілим. Тому аргументи скарги ОСОБА_1 про відсутність у дільнавача повноважень на винесення постанови про відмову у визнанні потерпілим суд не приймає,

оскільки вищезазначена норма безпосередньо передбачає можливість оскарження як рішення прокурора та слідчого про відмову у визнанні потерпілим, так і дізнавача» [128].

Власне, такий самий висновок можна зробити, досліджуючи можливість дізнавача проводити огляд місця події. Однак пропозиція зміни ч. 1 ст. 237 КПК України хоча і є вкрай необхідною, не вирішує дану проблему для правозастосувачів у даний конкретний момент часу. Тобто, крім зміни чинного кримінального процесуального законодавства, необхідно, власне, розглянути можливі способи подолання даної колізії.

Насамперед можна провести аналогію між даною проблемою та проблемою щодо можливості залучення дізнавача до обшуків, адже відповідно до ч. 1 ст. 236 КПК України, «ухвала про дозвіл на обшук житла чи іншого володіння особи може бути виконана слідчим чи прокурором» [48]. Проте, як свідчить судова практика, конкретно в частині проведення обшуків позиції суддів розділилися. Наприклад, відповідно до ухвали слідчого судді Самарського районного суду м. Дніпропетровська від 03.09.2021 [129], слідчий суддя відмовив у задоволенні скарги адвоката на постанову дізнавача про відмову у задоволенні клопотання на обшук, адже «за загальними правилами КПК України, клопотання має бути підписане безпосередньо слідчим, який звернувся до слідчого судді, та погоджене прокурором». Таким чином, враховуючи вищевикладене, дізнавач не уповноважений вирішувати по суті питання стосовно проведення обшуку за клопотанням потерпілого чи його представника. Проте, при більш прискіпливому аналізі реєстру судових рішень, можна зробити висновок, що таке судове рішення не можна вважати сталою судовою практикою. Загалом можна зазначити, що позиції суддів щодо допуску дізнавача до проведення обшуку розділилися і в більшій мірі залежать від красномовності прокурора під час вирішення цього питання судом, ніж від конкретних нормативних орієнтирів.

Якщо ж аналізувати практику ВС, то насамперед необхідно взяти до уваги ККС ВС від 29.01.2019, в якій ВС по суті заборонив проведення обшуків

оперативним підрозділам зі схожих причин. «За змістом ч. 1 ст. 236 КПК виконання ухвали слідчого судді про дозвіл на обшук житла чи іншого володіння особи покладається особисто на слідчого чи прокурора і не може бути доручене в порядку п. 3 ч. 2 ст. 40 КПК відповідним оперативним підрозділам. З метою одержання допомоги з питань, що потребують спеціальних знань, слідчий, прокурор для участі в обшуку мають право запросити спеціалістів, однак це не звільняє їх від обов'язку особистого виконання обшуку. У випадку проведення обшуку іншими особами, окрім слідчого чи прокурора, вказане слід вважати суттєвим порушенням умов обшуку, результати обшуку у відповідності з вимогами статей 86, 87 КПК не можуть бути використані при прийнятті процесуальних рішень і на них не може посилатися суд при ухваленні обвинувального вироку, як на доказ» [90]. У цьому конкретному рішенні мова ведеться саме про оперативні підрозділи, які діють за дорученням, проте якщо замість оперативних підрозділів вставити слово «дознавач», то суть постанови не зміниться, адже аргументація буде тією ж самою.

В свою чергу, у Постанові ККС ВС від 14.09.2021 зазначено, що «колегія суддів вважає за необхідне відступити від цього висновку, який ґрунтується на неправильному тлумаченні процесуального закону, що є підставою для передачі кримінального провадження на розгляд об'єднаної палати. 20. Відповідно до пункту 3 частини 2 статті 40 КПК слідчий уповноважений доручати проведення слідчих (розшукових) дій та негласних слідчих (розшукових) дій відповідним оперативним підрозділам. Згідно із частиною 2 статті 41 КПК, під час виконання доручень слідчого, дізнавача, прокурора співробітник оперативного підрозділу користується повноваженнями слідчого. 21. Саме використання загальної формули, яка прирівнює співробітника оперативного підрозділу до слідчого, якщо він діє за дорученням слідчого або прокурора, дозволило законодавцю уникнути переобтяження тексту Кодексу, повторюючи в положеннях, що регулюють виконання окремих слідчих дій, вираз «співробітником оперативного

підрозділу, який діє за дорученням слідчого або прокурора». 22. Таку ж техніку законодавець використав і у статті 223 КПК, яка стосується загальних вимог проведення слідчих (розшукових) дій, у якій також згадано лише слідчого та прокурора і не згадано співробітника оперативного підрозділу, який діє за їхнім дорученням. Однак висновок про те, що жодна слідча дія не може бути проведена співробітником оперативного підрозділу, оскільки він не згаданий у статті 223 КПК, був би помилковим, і судова практика, як показано нижче, ніколи не тлумачила відсутність згадки у статті 223 працівника оперативного підрозділу як заборону такому працівнику діяти на підставі доручення слідчого або прокурора. 23. Судова практика послідовно притримується тлумачення, що вираз «слідчий чи прокурор» або «слідчий, прокурор» у положеннях КПК, які регулюють здійснення окремих слідчих дій, у тому числі в частині 1 статті 236 КПК, поширюється також і на співробітника оперативного підрозділу, який діє за дорученням слідчого або прокурора згідно із чітким визначенням у частині 2 статті 41 КПК» [126].

Знову таки, якщо звернути увагу саме на аргументацію ВС, а не на формулювання, то можна дійти висновку, що дізнавач може проводити обшук навіть не зважаючи на той факт, що законодавець не вказує на нього в ч. 1 ст. 236 КПК України, адже це «дозволило законодавцю уникнути переобтяження тексту Кодексу...». Ми вважаємо, що саме така аргументація повинна використовуватися при оцінці допустимості доказів, отриманих дізнавачем під час проведення огляду місця події. Дійсно, в спеціальній нормі ст. 237 КПК України відсутня чітка вказівка на даного представника сторони обвинувачення, проте такий висновок логічно виходить з ст. 40¹ КПК України, а додаткове уточнення відповідного суб'єкта лише ускладнює конструкцію кримінального процесуального законодавства. Такої ж позиції притримуються і судді [132; 139; 140; 141; 142; 143; 144; 148; 150; 153].

Відповідно до Наказу МВС України від 20.05.2020 р. № 405 «Про затвердження положення про організацію діяльності підрозділів дізнання органів Національної поліції України» про уповноваження працівника поліції

іншого підрозділу, який здійснюватиме досудове розслідування кримінальних проступків, Головою Національної поліції України, начальниками ГУНП, начальниками відповідних територіальних підрозділів поліції або особами, що виконують їхні обов'язки, видається наказ [63]. О.М. Пасько зазначає, що «на проведення дізнання, а значить, і на провадження слідчих (розшукових) дій у територіальних підрозділах поліції, можуть бути уповноважені дільничні офіцери поліції, інспектори ювенальної превенції чи інші співробітники поліції, які під час їхнього проведення будуть користуватися повноваженнями слідчого. Незважаючи на однакові повноваження в частині проведення слідчих (розшукових) дій, кожен такий суб'єкт може виконувати свою роботу не з однаковою якістю, бо володіє різним за обсягом рівнем знань, умінь і навичок, досвіду, які в теорії називають «компетентністю» [69].

Таким чином, можна з впевненістю стверджувати, що огляд місця події можуть проводити слідчий, дізнавач та прокурор як особи, уповноважені на проведення слідчих (розшукових) дій у кримінальному провадженні. При цьому, зважаючи на можливість проведення огляду місця події до внесення відомостей до ЄРДР, дану процесуальну дію теоретично можуть проводити особи, які надалі не будуть залучені до досудового розслідування. Так, відповідно до Інструкції з організації взаємодії органів досудового розслідування з іншими органами та підрозділами Національної поліції України в запобіганні кримінальним правопорушенням, їхньому виявленні та розслідуванні, при чергових частинах органів та підрозділів поліції можуть створюватися чергові слідчо-оперативні групи (СОГ). «Склад цих груп формується з числа працівників поліції відповідно до графіка чергування, затвердженого керівником органу, підрозділу поліції та погодженого з керівником органу досудового розслідування (дізнання). До складу СОГ включаються слідчий (дізнавач), працівник оперативного підрозділу, інспектор-криміналіст (технік-криміналіст), а також (за необхідності) кінолог зі службовим собакою. Слідчий є старшим СОГ, а в разі включення до складу СОГ замість слідчого дізнавача старшим СОГ є дізнавач... Слідчий (дізнавач)

на місці події: 1) керує діями інших членів СОГ та відповідає за якість проведення огляду місця події; разом з іншими членами СОГ, залученими спеціалістами, запрошеними потерпілими, свідками та іншими учасниками кримінального провадження в установленому КПК України порядку фіксує відомості щодо обставин учинення кримінального правопорушення; вилучає речі і документи, які мають значення для кримінального провадження, та речі, вилучені з обігу, у тому числі матеріальні об'єкти, придатні для з'ясування обставин, що підлягають доказуванню, забезпечує в установленому порядку їхнє належне зберігання для подальшого направлення для проведення судової експертизи; має право заборонити будь-якій особі перебувати на місці огляду або залишати його до закінчення огляду та вчиняти будь-які дії, що заважають проведенню огляду...» [30]. «СОГ має ряд критеріїв, притаманних лише їй, по-перше, усі дії членів групи об'єднані однією метою, яка полягає в швидкому розслідуванні та розкритті злочину; по-друге, уся діяльність кожного з членів СОГ передбачена розробленим спільним планом дій; по-третє, кожен з членів групи діє в межах передбачених для нього повноважень та має свою функціональну самостійність; по-четверте, робота у складі СОГ допомагає раціоналізувати слідчому витрати часу та ресурсів, на зібрання повної інформації, а така оптимізація допомагає швидшому розкриттю справи» [65].

Таким чином, огляд місця події може проводити слідчий, який чергував в цей день, а розслідування буде проводитись іншим, якого було призначено керівником органу досудового розслідування відповідно до завантаженості чи спеціалізації працівників правоохоронних органів. Очевидно, що якщо буде така можливість, керівник органу досудового розслідування повинен призначати слідчим саме ту особу, яка у складі СОГ виїжджала на місце події, адже він краще за всіх обізнаний зі специфікою кримінального правопорушення. Водночас, якщо це неможливо в силу певних об'єктивних причин, керівник органу досудового розслідування повинен як мінімум забезпечити відповідний рівень комунікації між слідчим, який проводив огляд

місця події, та слідчим, якого було призначено в даному кримінальному провадженні.

Вивчаючи коло суб'єктів, які можуть проводити слідчі (розшукові) дії, також необхідно згадати і про оперативні підрозділи. Так, відповідно до ч. 1 ст. 41 КПК України, «оперативні підрозділи органів Національної поліції, органів безпеки, Національного антикорупційного бюро України, органів Державного бюро розслідувань, органів Бюро економічної безпеки України, органів Державної прикордонної служби України, органів, установ виконання покарань та слідчих ізоляторів Державної кримінально-виконавчої служби України здійснюють слідчі (розшукові) дії та негласні слідчі (розшукові) дії в кримінальному провадженні за письмовим дорученням слідчого, дізнавача, прокурора, а підрозділ детективів, оперативно-технічний підрозділ та підрозділ внутрішнього контролю Національного антикорупційного бюро України – за письмовим дорученням детектива або прокурора Спеціалізованої антикорупційної прокуратури» [48]. Під час проведення таких дій оперативні працівники користуються повноваженнями слідчого. Відповідно до п. 5 ч. 2 ст. 36, п. 3 ч. 2 ст. 40 та п. 3 ч. 2 ст. 40¹ КПК України дізнавач, слідчий та прокурор можуть доручати проведення гласних та негласних слідчих (розшукових) дій оперативним підрозділам. Водночас законодавець уточнює, що такі доручення можуть стосуватися лише випадків, «встановлених цим Кодексом». На жаль, жодних додаткових уточнень з цього приводу не надається, що значно ускладнює застосування відповідних положень КПК України. «На сьогодні у практичній діяльності з боку працівників оперативних підрозділів можна почути нарікання з приводу того, що слідчі в окремих випадках зловживають своїми повноваженнями і доручають виконання таких процесуальних дій, які б могли виконати самостійно. При цьому відповіді про виконання доручень слідчого оперативним підрозділом в окремих випадках мають вигляд формальної відповіді, про що свідчать наявні в матеріалах досудового розслідування фрази, які в більшості випадків будуються на конструкції словосполучення: «не виявилось / не представилось можливим...»

[1, с. 80]. «Доручення слідчого працівникам оперативних підрозділів щодо проведення ними СРД має на меті, з одного боку, прискорення розслідування кримінального провадження, адже слідчий не відволікається на проведення нескладних СРД, а з іншого – залучення до проведення негласних СРД фахівців оперативних підрозділів, які мають певний досвід і спеціальну техніку для проведення ОРЗ» [21, с. 108]. На думку І.І. Шинкаренка та І.Р. Шинкаренка, «слідчий вправі доручати оперативним підрозділам такі слідчі (розшукові) дії, проведення яких він особисто своєчасно виконати з яких-небудь причин не має можливості, або коли виникає необхідність одночасного провадження декількох дій» [167, с. 191]. Загалом ми погоджуємося з такою позицією, але в ній розкривається лише фактична необхідність та доцільність у проведенні певної процесуальної дії. Водночас законодавець, використавши формулювання «у випадках, встановлених цим Кодексом», додатково вказує на існування законодавчих обмежень щодо доручення оперативним працівникам проведення слідчих та негласних слідчих (розшукових) дій.

У даному випадку доцільно буде знову звернутися до ч. 1 ст. 237 КПК України, в якій зазначено, що огляд проводиться слідчим та прокурором. На прикладі дізнавача ми довели, що дане положення повинно тлумачитися дещо ширше. Водночас відносно працівників оперативних підрозділів такий висновок зробити не можна. По-перше, позиція ВС щодо неможливості доручення проведення обшуку оперативним працівникам в даному випадку виглядає значно переконливішою при використанні цього рішення за аналогією, адже всі аргументи суддів ВС щодо обшуку досить легко перенести і на огляд. По-друге, огляд місця події, як правило, є невідкладною слідчою (розшуковою) дією, якість проведення якої значною мірою визначає ефективність всього подальшого досудового розслідування. Ми вже зазначали, що в органах поліції фактично саме для оглядів створюються слідчо-оперативні групи, які і мають проводити такі дії. Таким чином, невідкладний огляд місця події завжди буде проведено за участю слідчого.

Таким чином, можна зазначити, що, незважаючи на положення ст. 41 КПК України, працівникам оперативних підрозділів не може бути надано доручення про проведення огляду місця події. Це стосується як огляду, що проводиться до внесення відомостей до ЄРДР, так і огляду, який буде проводитись вже після початку досудового розслідування. Аналізуючи роль оперативних працівників під час проведення огляду місця події, їх доцільно віднести до другої категорії (особи, які залучаються до проведення відповідної слідчої (розшукової) дії), а конкретніше – до суб'єктів, які залучаються для сприяння в проведенні огляду місця події, адже саме в цьому аспекті яскраво проявляються особливості взаємодії між слідчим та оперативними працівниками.

Як зазначає В.В. Топчій, під взаємодією слідчого й оперативного підрозділу під час розслідування кримінальних проваджень слід розуміти «засновану на законах і відомчих нормативних актах їх спільну узгоджену діяльність (за цілями, характером, місцем і часом), яка спрямована на виконання завдань кримінального судочинства, за керівної та організаційної ролі слідчого й чіткого розмежування компетенцій» [120, с. 139]. На думку А.А. Патики, «сутність взаємодії слідчого з оперативно-розшуковими підрозділами полягає у такому:

- 1) це активна й цілеспрямована діяльність слідчих і працівників оперативно-розшукових підрозділів;
- 2) кожен суб'єкт цієї діяльності застосовує специфічні заходи (слідчі дії, оперативно-розшукові заходи (далі – ОРЗ) у межах повноважень, встановлених законом;
- 3) це узгоджені за місцем, часом і метою спільні дії двох чи більше суб'єктів, спрямовані на впровадження одержаних у результаті ОРЗ відомостей у кримінальне судочинство;
- 4) у спільних планах (реалізація оперативно-розшукової інформації, проведення досудового слідства з конкретного кримінального провадження тощо) слід передбачити комплекс оперативно-розшукових та слідчих дій у

такому порядку, щоб їхнє проведення було несподіваним для осіб, дії яких перевіряються, їхніх співучасників і мало якнайбільший ефект у закріпленні процесуальним шляхом обставин, що підлягають доведенню;

5) у процесі проведення конкретних слідчих дій та ОРЗ слід суворо дотримуватися вимог Конституції України, чинного законодавства, принципів кримінального судочинства та оперативно-розшукової діяльності;

6) дії зазначених суб'єктів мають бути спрямовані на забезпечення введення оперативно-розшукової інформації у кримінальне судочинство за допомогою процесуальних засобів шляхом проведення відповідних слідчих дій та прийняття процесуальних рішень» [70, с. 36-37].

На думку О. Яковлєва, взаємодія слідчих та оперативних підрозділів під час проведення слідчих (розшукових) дій, оперативно-розшукових заходів та негласних слідчих (розшукових) дій – це взаємодопоміжна, спільна та узгоджена співпраця під час досудового розслідування злочинів з розподілом компетенцій, функцій, повноважень, взаємних обов'язків, яка спрямована на розв'язання завдань кримінального судочинства [171, с. 219].

Власне, завдання, які будуть покладені на працівників оперативних підрозділів під час проведення огляду місця події, значною мірою залежать від специфіки самого огляду місця події, але такі завдання не повинні виходити за межі повноважень відповідних працівників. Взаємодія слідчого та оперативних працівників під час огляду місця події повинна характеризуватися не виконанням доручень, а спільним проведенням всіх необхідних процесуальних дій. «Слідчий не може надати доручення оперативному працівнику щодо проведення обшуку в цілому. Проте слідчий має право надавати усні доручення працівникам оперативних підрозділів, що супроводжують обшук у межах конкретного кримінального провадження, з приводу всебічної допомоги безпосередньо на об'єкті обшуку. Отримання інформації у кримінальному правопорушенні є основним видом їхньої допомоги слідчим підрозділам. Так, можна виокремити обов'язки оперативного працівника щодо отримання інформації про місце знаходження

документів та речей, які мають значення для кримінального провадження; наявність у зазначених місцях схованок; наявність в осіб, які перебувають у місцях, в яких планується проведення обшуку, певних спеціальних навичок (володіння прийомами рукопашного бою тощо) та зброї; наміри осіб, у розпорядженні яких такі речі перебувають. Після отримання такої інформації вона доповідається слідчому, який вирішує питання щодо залучення до проведення обшуку працівників спеціальних підрозділів» [164, с. 9].

Ю.В. Рудницька зазначає, що «взаємодія слідчих й оперативних працівників підрозділів карного розшуку під час огляду місця крадіжок, учинених неповнолітніми, передбачає проведення ними спільних узгоджених заходів. Зокрема, слідчий: керує діями членів слідчо-оперативної групи та несе персональну відповідальність за якість проведення огляду місця події; разом із членами групи, залученими спеціалістами, запрошеними потерпілим, свідками й іншими учасниками кримінального провадження проводить огляд місця події, під час якого в установленому КПК України порядку фіксує відомості щодо обставин учинення кримінального правопорушення, вилучає речі й документи, важливі для кримінального провадження, та речі, вилучені з обігу, зокрема матеріальні об'єкти, придатні для з'ясування обставин, що підлягають доказуванню; забезпечує їхнє належне зберігання та подальше направлення для проведення експертного дослідження; за наявності підстав інформує оперативного чергового про залучення додаткових сил і засобів для документування всіх обставин учиненого кримінального правопорушення; за необхідності допитує про обставини вчиненого кримінального правопорушення заявника, потерпілого, свідків й інших учасників кримінального провадження» [98, с. 59].

На прикладі обшуку А. Нечваль пропонує оцінювати взаємодію слідчого (прокурора) та працівників оперативних підрозділів відповідно від етапів, коли така взаємодія відбувається:

«1. Під час підготовчого етапу взаємодія слідчого та оперативних працівників полягає у такому: збір оперативними підрозділами інформації за

допомогою оперативно-розшукових та оперативно-технічних заходів та засобів, ознайомлення із нею слідчого, планування подальшого розслідування; виконання доручень слідчого щодо відпрацювання об'єкта обшуку (зокрема, встановлення місця перебування власників, осіб, що тимчасово перебувають на місці, способу проникнення тощо); отримання слідчим відомостей, які будуть використані як підстави для обґрунтування клопотання про дозвіл на проведення обшуку; участь в оперативних нарадах, участь у формуванні СОГ та розподілі обов'язків учасників.

2. Робочий етап обшуку включає у себе такі дії оперативних працівників: забезпечення раптового проникнення до житла із максимальним дотриманням конспірації; використання оперативно-розшукових й оперативно-технічних заходів та засобів з метою проникнення до житла чи іншого володіння особи; увійшовши до приміщення, оперативні працівники негайно встановлюють кількість наявних осіб з метою забезпечення схоронності об'єктів пошуку, припиняють будь-яку діяльність інших осіб, забезпечують контроль вхідних дверей, вікон тощо; запобігання та припинення будь-яких протиправних дій з боку учасників обшуку; контроль щодо будь-яких учасників обшуку, забезпечення їхньої особистої безпеки; за вказівками слідчого оперативні працівники беруть безпосередню участь у відшуканні, встановленні доступу до об'єктів пошуку; за необхідності вони забезпечують супровід підозрюваних, обвинувачених осіб; оперативні працівники сприяють застосуванню технічних засобів фіксації тощо.

3. На заключному етапі обшуку працівники оперативних підрозділів виконують такі дії: беруть участь у складанні додатків до протоколу обшуку за дорученням слідчого; надають допомогу слідчому під час зіставлення вилученого майна із зазначеним у протоколі для фіксації технічними засобами; усебічно сприяють слідчому в опечатуванні та вилученні речових доказів; ознайомлюються зі змістом протоколу; забезпечують схоронність житла чи іншого володіння особи за допомогою оперативно-технічних заходів

та засобів після завершення обшуку; транспортують та супроводжують вилучене майно до органу досудового розслідування тощо» [65, с. 337].

Враховуючи певну подібність між обшуком та оглядом місця події, можна стверджувати, що відповідні форми взаємодії можуть бути використані і при проведенні огляду. Така взаємодія насамперед повинна базуватися на специфічних навичках, якими володіють працівники оперативних підрозділів та які можуть бути найбільшим чином ефективно використані під час огляду місця події, в тому числі при збиранні доказів. При цьому оперативним працівникам також може бути доручено здійснення організаційних заходів (охорона місця події, контроль за особами, які присутні під час огляду тощо), але для такого роду завдань доцільно залучати інших осіб, таких як дільничні або поліцейські патрульної поліції.

Відповідно до вже згаданої Інструкції про організації взаємодії органів досудового розслідування з іншими органами та підрозділами Національної поліції України в запобіганні кримінальним правопорушенням, їхньому виявленні та розслідуванні вказано, що «дільничний офіцер поліції (поліцейський патрульної поліції) на місці події:

- 1) до прибуття СОГ забезпечує охорону місця події, збереження слідів учиненого кримінального правопорушення та в разі необхідності організовує надання невідкладної медичної допомоги потерпілим особам;

- 2) з'ясовує обставини вчиненого кримінального правопорушення, установлює свідків, очевидців події, прикмети правопорушників, збирає інші відомості, що можуть бути використані як докази;

- 3) інформує уповноваженого працівника чергової частини органу, підрозділу поліції про обставини вчинення кримінального правопорушення та осіб, які його вчинили, для вжиття невідкладних заходів щодо їхнього затримання;

- 4) з прибуттям СОГ негайно інформує слідчого (дізнавача) про одержані дані щодо обставин учинення кримінального правопорушення та осіб, які його

вчинили, для їхньої подальшої фіксації шляхом проведення слідчих (розшукових) та негласних слідчих (розшукових) дій» [30].

Аналізуючи роль поліцейських патрульної поліції при огляді місця події, В.П. Корж розробив наступний перелік правил для таких осіб:

«Правило 1. Забороняється поліцейському патрульної поліції проводити розвідувальний огляд місця події.

Правило 2. Забороняється поліцейському патрульної поліції обстежувати, змінювати обстановку на місці вбивства.

Правило 3. Забороняється поліцейському патрульної поліції вносити сторонні сліди, зміни до розташування об'єктів на місці злочину.

Правило 4. Забороняється поліцейському патрульної поліції руйнувати, затоптувати сліди, залишені злочинцем на місці події.

Правило 5. Забороняється поліцейському патрульної поліції ходити, палити та кидати недопалки на місці події.

Правило 6. Забороняється поліцейському патрульної поліції залишати свої сліди, мікрооб'єкти на місці злочину.

Правило 7. Забороняється поліцейському патрульної поліції оглядати без рукавичок знаряддя, засоби вбивства, перевіряти сліди застосування зброї тощо.

Правило 8. Забороняється поліцейському патрульної поліції обстежувати предмети, речі, залишені злочинцем.

Правило 9. Забороняється поліцейському патрульної поліції залучати в якості понятих близьких родичів потерпілого.

Правило 10. Забороняється поліцейському жіночої статі з довгим волоссям здійснювати виїзд на місце вбивства і залишати там власні мікрооб'єкти» [44, с. 36].

Хоча такі особи і залучаються лише для здійснення організаційних функцій, ми не маємо права виключати їх з переліку суб'єктів, які беруть участь в огляді місця події, адже їхнє залучення сприяє ефективному проведенню відповідної слідчої (розшукової) дії.

Іншим суб'єктом, якого залучають для сприяння проведенню огляду місця події, є спеціаліст. Участь спеціаліста в даній слідчій (розшуковій) дії важко переоцінити. Ми вже встановили, що обов'язковим учасником слідчо-оперативної групи виступає криміналіст, який у статусі спеціаліста приймає участь в огляді місця події. Відповідно до ч. 2 ст. 238 КПК України огляд трупа може здійснюватися одночасно з оглядом місця події, і для проведення такого огляду обов'язково залучається судово-медичний експерт, який також матиме статус спеціаліста. Тобто залучення спеціаліста до огляду місця події в деяких випадках має імперативний характер. Якщо ж прямої вказівки в законодавстві немає, слідчому або прокурору, які будуть проводити огляд місця події, у будь-якому випадку доцільно залучити спеціаліста для використання ним спеціальних знань під час зняття слідів кримінального правопорушення або експертної оцінки місця події. «Відповідно до КПК України спеціаліст надає допомогу слідчому в провадженні слідчих (розшукових) дій, а також його можна залучити для надання безпосередньої технічної допомоги, наприклад, в огляді місця події (фотографування, складення схем, планів, креслень, відбирання зразків для проведення експертизи тощо)» [117, с. 148].

Відповідно до Інструкції про порядок залучення працівників органів досудового розслідування поліції та Експертної служби Міністерства внутрішніх справ України як спеціалістів для участі в проведенні огляду місця події, при проведенні огляду місця події необхідно дотримуватись таких вимог:

«1) перед виїздом для участі в ОМП спеціалісти, у тому числі спеціалізованої пересувної лабораторії, повинні отримати інформацію про подію, інші відомі обставини та підготувати необхідне технічне обладнання, пристрої та прилади;

2) відомості про спеціалістів, які беруть участь у проведенні ОМП, про результати ОМП, а також інформація про застосування технічних засобів фіксації, характеристики технічних засобів фіксації та носіїв інформації, які

застосовуються при проведенні процесуальної дії, вносяться до протоколу ОМП;

3) носії інформації, на яких за допомогою технічних засобів зафіксовано процесуальні дії, додаються до протоколу ОМП;

4) при виготовленні оригіналу документа в електронній формі (його відображення) після завершення ОМП спеціалістом за дорученням слідчого у довільній формі складається письмове пояснення, в якому зазначаються дата проведення процесуальної дії, дата виготовлення документа (відображення), номер та/або параметри технічних носіїв інформації, а також прізвище особи, яка виготовила копію запису. Письмове пояснення та відображення запису процесуальної дії приєднуються як додатки до протоколу ОМП;

5) за результатами проведення ОМП залучені спеціалісти консультують слідчого з питань, що потребують відповідних спеціальних знань і навичок щодо порядку та особливостей пакування слідів та об'єктів-слідоносіїв, можливості дослідження виявлених слідів, об'єктів, речей, документів, доцільності вирішення тих чи інших питань, а також потреби залучення для цього інших спеціалістів;

6) керівництво слідчих підрозділів забезпечує контроль за якістю роботи підлеглих та спеціалістів під час проведення ОМП і вживає заходів, спрямованих на підвищення ефективності використання ними техніко-криміналістичних засобів» [31].

Також до суб'єктів, які сприяють здійсненню огляду місця події, відносяться поняті. Відповідно до абз. 2 ч. 7 ст. 223 КПК України, «обшук або огляд житла чи іншого володіння особи, обшук особи здійснюються з обов'язковою участю не менше двох понятих незалежно від застосування технічних засобів фіксування відповідної слідчої (розшукової) дії, крім особливостей, встановлених статтею 615 цього Кодексу» [48]. Таким чином, законодавець передбачив обов'язкову участь понятих лише під час огляду місця події, яке пов'язане з проникненням в житло чи інше володіння особи. Такої ж позиції дотримується і ВС, який зазначив, що «враховуюче

вищезазначене та те, що КПК не передбачає обов'язкової участі понятих при огляді, якщо він проводиться не в житловому приміщенні, участь понятих, громадянина та його захисника при огляді місця події, який проводився на території виправної колонії, яка є режимним об'єктом з обмеженим доступом, не була обов'язковою. З огляду на наведене, висновок суду про визнання недопустимим доказом протоколу огляду місця події є передчасним» [81]. Таким чином, необхідно підкреслити, що участь понятих в огляді місця події не є обов'язковою (крім випадків проникнення до житла чи іншого володіння особи), і слідчий чи прокурор вправі самотійно приймати рішення щодо доцільності чи недоцільності таких учасників огляду місця події. «Головне призначення участі понятих у проведенні слідчих (розшукових) дій на досудовому розслідуванні полягає у створенні необхідних умов для найбільш об'єктивного й правильного проведення цих дій і є важливою правовою гарантією забезпечення прав і законних інтересів учасників процесу» [112, с. 102]. При цьому В.Т. Малярєнко зазначає, що «Закон ... не регламентує поведінку понятого в ході слідчої дії і не зобов'язує його слідкувати за кожним рухом осіб, що беруть у цьому участь. Поняті в багатьох випадках і не в змозі цього зробити, оскільки об'єкт, в якому провадяться обшук чи огляд, може бути великим і складним, а то й недосяжним для понятого. Не кожна людина вміє слідкувати за діями іншої людини. Більше того, законодавець і не може зобов'язати понятих бути постійно поряд із особами, які проводять слідчу дію, оскільки при огляді місця події, квартири, будинку, при обшуках, особливо після вибухів, пожеж тощо, не всяке «топтання» корисне для правосуддя та безпечне для понятого. У зв'язку з викладеним судді повинні бути обережними у своїх висновках при оцінці показань понятих і не спішити обвинувачувати дізнавача, слідчого чи інших осіб у тому, що вони нібито підкинули наркотики, зброю, боєприпаси чи вчинили інші незаконні дії, тільки тому, що факту знайдення і вилучення цих предметів не бачили поняті» [56, с. 119-120].

Водночас необхідно зазначити, що додатковий контроль з боку понятих необхідний лише в тих випадках, коли можливе суттєве обмеження прав людини, прикладом якого в даному випадку виступає обмеження права на недоторканність житла. Власне, потреба у додатковому контролі змусила законодавця додати ч. 10 до ст. 236 КПК України, в якій закріплено, що «обшук житла чи іншого володіння особи на підставі ухвали слідчого судді в обов'язковому порядку фіксується за допомогою аудіо- та відеозапису» [48]. Наявність відеофіксації гарантує чітке дотримання процедури обшуку, до якої досить часто виникають зауваження у сторони захисту або інших зацікавлених учасників кримінального процесу. Водночас відеофіксацію необхідно розглядати не лише як гарантію дотримання порядку проведення слідчих (розшукових) дій, а і як найкращий спосіб фіксації ходу та результатів такої слідчої дії. І саме під час огляду місця події саме така фіксація є вкрай важливою, адже на відеозаписі буде об'єктивно відображено саме місце події, яке оглядається. У подальшому учасники кримінального провадження зможуть повторно переглядати такі відеозаписи та встановлювати відомості, які були пропущені з певних причин під час самої слідчої дії. Крім того, на відміну від протоколу огляду місця події, відеофіксація завжди є об'єктивною та не залежить від особи, яка складатиме протокол.

У зв'язку з цим ми вважаємо, що огляд місця події також має проводитися за обов'язкової відеофіксації. Аналізуючи таку пропозицію, вже можна сформулювати дві потенційні проблеми: технічне забезпечення та залучення додаткових осіб.

Щодо технічного забезпечення. Ч. 10 ст. 236 КПК України щодо необхідності здійснювати відеофіксацію була досить інноваційною насамперед саме через необхідність гарантування відеофіксації належної якості. З самого початку у слідства, можливо, і виникали деякі труднощі, але з часом вони зникли. Аналогічним чином можна підготуватися і до запровадження обов'язкової відеофіксації огляду місця подій. Дійсно, обшук від огляду місця події насамперед відрізняється тим, що обшук є плановою

слідчою дією, до якої можна завчасно та якісно підготуватися. Водночас технічний прогрес на сьогодні дозволяє досить ефективно здійснювати відеофіксацію на звичайний мобільний телефон, тому проблема технічного забезпечення точно не є критичною. Напевно, дещо складнішою є проблема залучення додаткових осіб до огляду місця події, адже слідчим має бути визначена окрема особа, яка повинна здійснювати відеофіксацію. Під час повторних оглядів місця події цю проблему досить легко вирішити шляхом залучення додаткового слідчого або оперативного працівника. Проте більшість оглядів місця події проводяться черговими слідчо-оперативними групами саме в якості невідкладної слідчої (розшукової) дії. У такому випадку можна сформулювати дві рекомендації. По-перше, чергові СОГ можуть формуватися з урахуванням необхідності залучення додаткових працівників (як правило – працівників оперативних підрозділів) саме для забезпечення відеофіксації. Зробити це можна просто шляхом внесення змін до графіку чергування та переліку осіб, які до такого чергування залучаються. По-друге, слідчі можуть використовувати нагрудні відеореєстратори на кшталт тих, що використовуються патрульними поліції. Можливо, такий спосіб фіксації буде навіть кращим, адже він може контролювати дії особи, яка проводить огляд місця події, і надалі можна буде повторно ознайомлюватися з відеозаписом місця події саме в тому стані, в якому його побачив слідчий.

У зв'язку з цим ми пропонуємо ст. 237 КПК України доповнити частиною 8 такого змісту: «8. Огляд місця події в обов'язковому порядку фіксується за допомогою аудіо- та відеозапису».

Останньою групою суб'єктів, які можуть приймати участь в огляді місця події, є особи, які залучаються до огляду для забезпечення власних прав та інтересів. Такі особи можуть опинитися на місці події випадково або спеціально вимагати власної присутності під час проведення слідчих дій. Необхідно зазначити, що такі особи також можуть сприяти проведенню огляду місця події, надаючи певну інформацію або коментуючи сліди, які були виявлені. Водночас основною відмінністю з попередньою групою є

відсутність будь-яких повноважень у таких суб'єктів. Це не означає, що залучення до огляду місця події завжди буде добровільним, адже, наприклад, до або під час огляду місця події може бути здійснено затримання особи (наприклад, у випадку проведення успішного контролю за вчиненням злочину з подальшим проведенням огляду місця події), і участь такої особи буде критично необхідною. Водночас такі особи не можуть бути примушені до участі в огляді місця події, не кажучи вже про надання додаткової інформації або коментарів з приводу таких процесуальних дій.

На відміну від суб'єктів перших двох груп, участь суб'єктів третьої групи є виключно ситуативною, адже вона залежить від особливостей умов та періоду проведення огляду місця події. Власне, за моментом проведення даної слідчої (розшукової) дії дані суб'єкти можна поділити на дві підкатегорії: суб'єкти, які приймають участь у невідкладному огляді місця події, та суб'єкти, які приймають участь у плановому огляді місця події. Проведення планового огляду місця події відбувається за необхідності отримання додаткових доказів, тому така слідча дія є, як правило, повторною. Такий огляд місця події мало чим буде відрізнятися від будь-якого іншого огляду відповідно до ст. 237 КПК України. Згідно з положеннями чинного кримінального процесуального законодавства (п. 9 ч. 3 ст. 42, ч. 5 ст. 44, ч. 4 ст. 46, п. 4 ч. 2 ст. 56, ч. 4 ст. 58 КПК) у слідчих (розшукових) діях можуть приймати участь підозрюваний, його захисник та законний представник, а також потерпілий, його представник та законний представник. Участь таких осіб можлива або якщо вони заявлять клопотання про повторне проведення огляду місця події, або якщо слідчий, дізнавач чи прокурор визнають за доцільне участь таких осіб у відповідній слідчій (розшуковій) дії та повідомлять про це таких учасників.

Абсолютно іншою є ситуація, за якої огляд місця події проводиться невідкладно, в окремих випадках навіть до внесення відомостей до ЄРДР. У такому випадку перелік учасників даної слідчої дії буде визначатися не

«планово», а в силу того, що відповідні особи опинилися на місці події в момент прибуття СОГ. І розпочати необхідно з підозрюваного.

Насамперед необхідно нагадати, що відповідно до ч. 1 ст. 42 КПК України підозрюваним є особа, якій у порядку, передбаченому КПК України, повідомлено про підозру, особа, яка затримана за підозрою у вчиненні кримінального правопорушення, або особа, щодо якої складено повідомлення про підозру, однак його не вручено їй внаслідок невстановлення місцезнаходження особи, проте вжито заходів для вручення у спосіб, передбачений КПК України для вручення повідомлень. Таким чином, кримінальне процесуальне законодавство встановлює чіткий момент, з якого особа отримує процесуальний статус підозрюваного, і такий статус далеко не завжди може збігатися з проведенням огляду місця події, про що також в одному зі своїх рішень зазначав ВС: «як убачається із матеріалів кримінального провадження, підставою для проведення огляду місця події стало повідомлення особи про вчинення злочину. З метою виявлення та фіксації відомостей щодо обставин вчинення кримінального правопорушення, слідчим в присутності понятих, судово-медичного експерта, засудженої та інших учасників було здійснено огляд квартири. Тому, ураховуючи те, що зазначена слідча дія була невідкладною, оскільки здійснювалася одразу після вчинення злочину, тобто ще до внесення відомостей до ЄРДР, особа на момент проведення не мала процесуального статусу підозрюваної. У зв'язку з чим слідчий не роз'яснила їй права, зокрема право нічого не говорити з приводу підозри, у будь-який момент відмовитися відповідати на запитання та положення ст. 63 Конституції» [91].

Водночас огляду місця події може передувати затримання особи, і на момент проведення відповідної слідчої дії така особа вже отримає процесуальний статус підозрюваного. Таким чином, на затриманого поширюються права, які передбачені ст. 42 КПК України, в тому числі і право брати участь у слідчих (розшукових) діях. Водночас дане право не корелюється з обов'язком слідчого, дізнавача чи прокурора залишити

затриманого на місці події для його участі в огляді, адже можливість такої участі буде оцінюватися в залежності від інформації, яка може бути надана затриманим та в залежності від ризиків, які виникають у зв'язку з участю підозрюваного в огляді місця події.

Так, доцільною буде участь підозрюваного під час огляду місця події після успішного проведення контролю за вчиненням злочину та затримання такої особи. «Огляд місця події нерідко проводиться відразу після затримання учасників злочину безпосередньо в момент або відразу після його вчинення. Його специфіка полягає в необхідності належної організації охорони місця події з метою недопущення знищення слідів злочину, правильному визначенні меж огляду і ретельному обстеженні всієї обстановки, доцільності залучення до участі в огляді сторони злочину, яка повідомила про хабарництво, а також використання пошукових засобів» [115, с. 662]. «При огляді місця події у провадженнях за ст. 368 КК України, крім виявлення самого предмета злочину, необхідно знайти документи, які відображають виконання службовою особою дій в інтересах заявника, і документи, що відображають дії службової особи, аналогічні тим діям, за які була отримана пропозиція, обіцянка або одержання неправомірної вигоди. Це має значення для порівняння законних і незаконних дій службової особи та для встановлення інших фактів злочинного діяння» [68, с. 34]. О.В. Баганець також зазначає, що «під час проведення огляду місця події сторона обвинувачення для забезпечення встановлення належності і достатності доказів може провести таку СРД, як освідування, з метою виявлення на тілі чи одязі затриманого слідів спеціальної хімічної речовини, що залишилася у результаті передання неправомірної вигоди. Як правило, такий засіб отримання доказів стороною обвинувачення застосовується у переважній більшості випадків для відібрання та вилучення змивів із рук та одягу особи» [5, с. 148].

Повертаючись до проблеми участі підозрюваного під час огляду місця події, можна ще раз підкреслити доцільність його залучення до такої дії одразу після контролю за вчиненням злочину, адже особа може оперативно надати

інформацію про результати такого контролю та аргументувати свою непричетність до злочину, в якому підозрюється. Таким чином, також гарантуються права підозрюваного щодо надання додаткових свідчень, якими особа може себе виправдати. Водночас ми повинні підкреслити, що підозрюваний не може бути примушений до участі в огляді місця події, а будь-який примус має розцінюватись як істотне порушення прав людини. Слідчий чи прокурор можуть лише заохотити підозрюваного на участь у відповідній слідчій дії, попередньо роз'яснивши його права. Дещо іншою є ситуація, якщо проводиться огляд місця події в житлі чи іншому володінні особи.

Відповідно до ч. 2 ст. 237 КПК України, «огляд житла чи іншого володіння особи здійснюється згідно з правилами КПК України, передбаченими для обшуку житла чи іншого володіння особи» [48]. Відповідно до ч. 3 ст. 236 КПК України, «слідчий, прокурор має право заборонити будь-якій особі залишити місце обшуку до його закінчення та вчиняти будь-які дії, що заважають проведенню обшуку. Невиконання цих вимог тягне за собою передбачену законом відповідальність» [48]. Таким чином, якщо огляд місця події проводиться в житлі чи іншому володінні особи, то слідчий має право залишити підозрюваного до завершення такої слідчої дії (хоча ми підкреслюємо, що заборона покинути місце події та обов'язок приймати участь в огляді місця події – це не одне і те саме). У цьому ж аспекті необхідно звернути увагу на існування ще однієї групи суб'єктів, які можуть залучатися до огляду місця події, – особи, які перебували на місці події на момент її проведення. Законодавець не закріпив окремий процесуальний статус таких осіб, використавши узагальнене формулювання «інші особи, права чи законні інтереси яких обмежуються під час досудового розслідування». Водночас ми не маємо права ігнорувати дану групу суб'єктів, адже серед них можуть бути особи, які причетні до вчиненого кримінального правопорушення або яким відомо про подію такого правопорушення. У зв'язку з відсутністю окремого положення в кримінальному процесуальному законодавстві, перелік прав та обов'язків таких осіб є нечітким та значною

мірою залежить від умов проведення відповідної слідчої (розшуковою) дії. Можна лише з упевненістю стверджувати, що відповідно до ч. 3 ст. 236 КПК України такі особи мають право користуватися правовою допомогою адвоката або представника.

Аналізуючи суб'єктів, яких залучають до проведення огляду місця події, також необхідно згадати і потерпілих. Нагадуємо, що відповідно до ч. 2 ст. 55 КПК України, «права і обов'язки потерпілого виникають в особи з моменту подання заяви про вчинення щодо неї кримінального правопорушення або заяви про залучення її до провадження як потерпілого» [48]. Тобто на момент проведення невідкладного огляду місця події особа, яка зазнала шкоди від кримінального правопорушення, ще не отримала відповідного процесуального статусу, тому використання формулювання «потерпілий» є дещо умовним. Водночас залучення такої особи до огляду місця події в окремих випадках є не тільки корисним, а і необхідним. Наприклад, у вже згаданих випадках огляду місця події при вчиненні квартирної крадіжки уповноважена особа відповідно до ст. 233 КПК України може здійснити проникнення до такого житла лише за добровільною згодою власника, на підставі ухвали слідчого судді або у невідкладних випадках, які чітко визначені законодавцем. Таким чином, якщо огляд проводиться в якості невідкладної слідчої (розшукової) дії, єдиною можливістю здійснити проникнення до житла лишається добровільна згода власника, що робить таку особу критично важливим суб'єктом огляду місця події. Крім дозволу на проникнення до житла чи іншого володіння, залучення потерпілого до огляду місця події також корисне для отримання додаткової інформації про подію кримінального правопорушення, що дозволяє слідчому якісніше провести відповідну слідчу дію. Водночас також нагадуємо, що участь потерпілого є виключно добровільною, а при прийнятті рішення про його залучення слідчий повинен врахувати наявні ризики (наприклад, через психологічний стан потерпілого, відносно якого було вчинено кримінальне правопорушення) та співвіднести їх з потенційною користю від участі потерпілого в огляді місця події. Якщо того буде вимагати ситуація, слідчий

або інша уповноважена особа вправі не допустити потерпілого на місце проведення огляду, навіть за умови, що кримінальне правопорушення було вчинено в його житлі.

2.2. Загальні умови та порядок проведення огляду місця події відповідно до чинного кримінального процесуального законодавства України

«Огляд місця події є необхідним в усіх випадках, коли обставини провадження дозволяють припускати, що там можуть бути виявлені речові докази, зміни в навколишній обстановці, інші сліди злочину» [46, с. 21]. На думку В.Ю. Шепітька, «безпосереднє сприйняття слідчим обстановки місця події і виявлення речових доказів стає тим вихідним матеріалом, ознайомлення з яким дозволяє відновити подію злочину, а в окремих випадках й особу злочинця. Специфіка сприйняття відбиття злочину визначає і саму тактику огляду місця події і ті тактичні прийоми (їхні системи), які можуть бути використані» [46, с. 22]. Власне, ефективність проведення огляду місця події значною мірою буде визначати результативність всього кримінального провадження. При цьому огляд місця події досить часто відбувається до внесення відомостей до ЄРДР, а тому в уповноважених посадових осіб немає можливості якісно до неї підготуватися. Крім того, невідкладний огляд місця події може бути проведений не слідчим, який надалі буде здійснювати дане кримінальне провадження, а слідчо-оперативною групою, яка повинна забезпечити якісну фіксацію доказів незалежно від їхнього подальшого залучення до такого досудового розслідування. Це та низка інших факторів визначає складність проведення огляду місця події та висуває додаткові вимоги не лише до уповноважених працівників щодо проведення відповідної слідчої дії, а і до законодавця щодо надання максимально чітких вказівок щодо умов та порядку проведення огляду місця події. Водночас ми вже зазначали, що огляд місця події розглядається лише як різновид огляду, а тому в КПК України відсутня окрема стаття, яка була б присвячена даній процесуальній

дії. У зв'язку з цим, аналізуючи умови та порядок проведення огляду місця події, насамперед необхідно виходити із загальних умов, які передбачені чинним кримінальним процесуальним законодавством по відношенню до гласних слідчих (розшукових) дій.

В.І. Цимбалюк, досліджуючи загальні умови проведення слідчих (розшукових) дій відповідно до КПК України, дійшов висновку, що відносно огляду місця події поширюються наступні умови:

«- слідчий, прокурор вживає належних заходів для забезпечення присутності під час проведення слідчої (розшукової) дії осіб, чий права та законні інтереси можуть бути обмежені або порушені;

- проведення слідчих (розшукових) дій у нічний час (з 22 до 6 години) не допускається, за винятком невідкладних випадків, коли затримка в їхньому проведенні може призвести до втрати слідів кримінального правопорушення чи втечі підозрюваного;

- слідчий, прокурор зобов'язаний запросити не менше двох незацікавлених осіб (понятих) для пред'явлення особи, трупа чи речі для впізнання, огляду трупа, в тому числі пов'язаного з ексгумацією, слідчого експерименту, освідкування особи. Винятками є випадки застосування безперервного відеозапису ходу проведення відповідної слідчої (розшукової) дії. Поняті можуть бути запрошені для участі в інших процесуальних діях, якщо слідчий, прокурор вважатиме це за доцільне;

- понятими не можуть бути потерпілий, родичі підозрюваного, обвинуваченого і потерпілого, працівники правоохоронних органів, а також особи, зацікавлені в результатах кримінального провадження;

- для участі в огляді може бути запрошений потерпілий, підозрюваний, захисник, законний представник та інші учасники кримінального провадження. З метою одержання допомоги з питань, що потребують спеціальних знань, слідчий, прокурор для участі в огляді може запросити спеціалістів;

- особи, у присутності яких здійснюється огляд, при проведенні цієї слідчої (розшукової) дії мають право робити заяви, що підлягають занесенню до протоколу огляду;

- при проведенні огляду дозволяється вилучення лише речей і документів, які мають значення для кримінального провадження, та речей, вилучених з обігу. Усі вилучені речі і документи підлягають негайному огляду і опечатуванню із завіренням підписами осіб, які брали участь у проведенні огляду. У разі якщо огляд речей і документів на місці здійснити неможливо або їхній огляд пов'язаний з ускладненнями, речі та документи тимчасово опечатуються і зберігаються у такому вигляді доти, доки не буде здійснено їхній остаточний огляд і опечатування;

- слідчий, прокурор має право заборонити будь-якій особі залишити місце огляду до його закінчення та вчинювати будь-які дії, що заважають проведенню огляду. Невиконання цих вимог тягне за собою передбачену законом відповідальність;

- при огляді слідчий, прокурор або за їхнім дорученням залучений спеціаліст має право проводити вимірювання, фотографування, звуко- чи відеозапис, складати плани і схеми, виготовляти графічні зображення оглянутого місця чи окремих речей, виготовляти відбитки та зліпки, оглядати і вилучати речі і документи, які мають значення для кримінального провадження. Предмети, які вилучені законом з обігу, підлягають вилученню незалежно від їхнього відношення до кримінального провадження. Вилучені речі та документи, що не відносяться до предметів, які вилучені законом з обігу, вважаються тимчасово вилученим майном» [158, с. 145].

Загалом автор досить повно назвав умови проведення огляду місця події відповідно до вимог чинного кримінального процесуального законодавства. Водночас необхідно зробити декілька уточнень. По-перше, хоча всі загальні умови проведення слідчих (розшукових) дій однаково застосовуються до огляду місця події, з деякою впевненістю можна стверджувати, що вимога часу проведення даної слідчої дії не буде суттєвим фактором при прийнятті

рішення щодо необхідності проведення огляду місця події. Дійсно, саме огляд місця події є найяскравішим прикладом невідкладної слідчої (розшукової) дії, яку можна проводити в нічний час.

По-друге, як ми вже зазначали в даному дисертаційному дослідженні, хоча законодавець прямо не передбачає обов'язкового (або альтернативного) залучення понятих до проведення огляду місця події (обмежившись лише оглядом трупа та оглядом, що проводиться в житлі чи іншому володінні особи), у слідчій практиці майже неможливо знайти випадки, коли б огляд місця події проводився без понятих. Водночас оперативність у проведенні даної слідчої (розшукової) дії може викликати певні труднощі в пошуку понятих в нічний час або у віддаленій місцевості. При цьому мають застосовуватися загальні умови щодо понятих, які не можуть бути потерпілими, родичами підозрюваного, обвинуваченого і потерпілого, працівниками правоохоронних органів, а також особами, зацікавленими в результатах кримінального провадження (ч. 7 ст. 223 КПК України). І якщо кровну спорідненість понятого та учасника кримінального провадження встановити відносно легко, то щодо незацікавленості можуть виникнути певні труднощі. «Під «незацікавленістю» понятого треба розуміти відсутність його власного процесуального інтересу у кримінальному провадженні. Наявність такого інтересу є підставою для відмови в його залученні як понятого. Крім того, законом установлюється перелік осіб, які також не можуть бути залучені як поняті [157, с. 158]. «Для підтвердження слідчим особистої незацікавленості понятого, який залучається ним для участі під час проведення слідчих (розшукових) дій, варто законодавчо закріпити зобов'язання понятих повідомити інформацію про особисті зв'язки та відносини з іншими учасниками кримінального провадження, що підлягає занесенню слідчим до протоколу» [9, с. 214].

Основна проблема полягає в тому, що пошук понятих, як правило, відбувається вже на місці події, адже на момент виїзду слідчий ще не може бути впевнений, що існує потреба у проведенні огляду місця події. Відповідно,

вже на місці починається пошук понять, якими, як правило, стають сусіди, перехожі, водії проїжджаючих автомобілів та інші. Очевидно, що ймовірність натрапити на родича учасника відповідного кримінального провадження або іншу зацікавлену особу серед звичайних перехожих досить низька, але у випадку залучення сусідів така ймовірність значно зростає. У зв'язку з цим ми вважаємо, що найкращим способом є залучення слідчим власних понять, які можуть виїхати на місце події в будь-який момент доби. При цьому ми підкреслюємо, що формулювання «власні поняті» не вказує на їхній зв'язок з правоохоронними органами або на залежність від слідчого чи іншої уповноваженої особи, що може негативно вплинути на їхню об'єктивність. Слідчий може встановити контакт з такими особами з інших кримінальних проваджень, які вже були залучені в якості понять та які продемонстрували свою об'єктивність в інших слідчих діях. Такий порядок залучення понять є найкращим, адже повністю усуває ризик залучення необ'єктивних понять та гарантує якісну комунікацію з ними під час проведення огляду місця події. Водночас ми погоджуємося, що така модель залучення понять є ідеальною, але далеко не завжди реалістичною, що може пояснюватися часом проведення огляду місця події, віддаленістю правоохоронного органу або елементарною відсутністю у слідчого осіб, яких би він міг залучити в якості понять. Тоді в якості понять в будь-якому випадку будуть залучені випадкові громадяни, які опинилися на місці події або поряд з ним. У такому разі ми звертаємо увагу на необхідність дотримання базових правил залучення понять:

- перед залученням понятого необхідно встановити, чи є він родичем будь-кого з учасників огляду місця події, чи має відношення до правоохоронного органу або чи може він бути будь-яким чином зацікавленим у результатах слідчої дії, що планується провести. Краще за все такі відомості зафіксувати письмово або в протоколі огляду місця події з підписом понятого, або відібрати від понятого відповідну розписку;

- перед проведенням огляду місця події запитати в учасників, чи знають вони понятого та чи мають вони будь-які зауваження щодо його участі у

відповідній процесуальній дії. У такий спосіб можна гарантувати згоду від усіх учасників огляду місця події на участь понятого, що надалі якщо не унеможливить, то як мінімум ускладнить потенційні претензії зі сторони захисту щодо законності проведення огляду місця події;

- за можливості не обирати в якості понятих сусідів, якщо огляд місця події відбувається в оселі. Досить часто родичі можуть проживати разом одним з одним, що підвищує ризик їхнього випадкового залучення для участі в слідчій дії (особливо це стосується випадків проведення огляду місця події в сільській місцевості). Навіть якщо сусіди не є родичами, тривале проживання разом могло стати причиною виникнення конфліктних ситуацій, які можуть вплинути на об'єктивність таких осіб. Відповідно, якщо існує така можливість, під час огляду житла чи іншого володіння особи бажано залучати випадкових перехожих.

«Загальна задача огляду місця події полягає у встановленні механізму події в деталях, тобто у відповіді на запитання, що сталося на цьому місці. Ця загальна задача розбивається на кілька окремих: вивчення і фіксація обстановки місця події; встановлення характеру впливу злочинця на навколишнє середовище; виявлення, фіксація і вилучення слідів злочину і злочинця; виявлення злочинця і мотивів злочину; встановлення причин і умов, що сприяли злочину; одержання необхідних даних для наступних слідчих (розшукових) дій» [43, с. 110]. «Огляд місця події необхідно проводити з дотриманням таких принципів: законність, об'єктивність, усебічність, повнота, планомірність, активність і цілеспрямованість, ефективність дослідження (застосування технічних засобів, залучення спеціалістів), дотримання єдиних вимог поводження з матеріальними джерелами інформації. Фактично через свій загальний характер зазначені положення є принципами кримінального процесу, які тісно пов'язані між собою, доповнюють один одного й спрямовані на забезпечення найефективнішого його проведення» [99, с. 144].

О. Ковальчук стверджує, що «огляд характеризується такими ознаками, як своєчасність, невідкладність, об'єктивність, повнота, наступальність та єдине керівництво. Під час огляду на місці події виявляють, безпосередньо сприймають, оцінюють і фіксують стан, властивості та ознаки матеріальних об'єктів з метою отримання фактичних даних, що мають значення для встановлення істини у кримінальному провадженні» [38, с 153].

В якості специфічних ознак, які притаманні лише огляду місця події, можна зазначити наступні:

- вірогідність проведення огляду місця події не тими самими особами, які надалі будуть здійснювати досудове розслідування. Дана умова була охарактеризована в попередньому підрозділі, у даному випадку ми повинні лише нагадати, що через невідкладність у проведенні огляд місця події може бути проведений черговою слідчо-оперативною групою, яка надалі не матиме відношення до даного кримінального провадження. У зв'язку з цим у будь-яких підрозділах правоохоронних органів мають висуватися однаково суворі вимоги щодо якості проведення огляду місця події. Якщо ж на чергуванні в конкретний момент часу буде перебувати малокваліфікований слідчий, то своїми помилковими діями він може унеможливити подальше розслідування кримінальних правопорушень, до яких буде привернута увага всього суспільства;

- високий рівень непрогнозованості огляду місця події. Рідко коли огляд місця події проводиться повторно, тобто є плановою слідчою дією. Як правило, всі складнощі, які виникають під час огляду місця події, пов'язані саме з неможливістю завчасно підготуватися до тих умов, які виникли на місці події. «Огляд місця події є складною слідчою (розшуковою) дією, яка проводиться у непростій обстановці під впливом постійно змінюваних суб'єктивних та об'єктивних факторів, у якій задіяно багато осіб, при цьому може використовуватися значна кількість науково-технічних засобів. Слідчі як керівники слідчо-оперативної групи, а також відповідальні службові особи, діючи у наведеній обстановці та умовах, під впливом ускладнюючих роботу

факторів через певну незвичність слідової картини (сліди рук, одягу та запаху злочинців, електронні сліди – зміни у файлі блоку пам'яті транспортного засобу, наявність електронного сканера випромінювання брелоку сигналізації), часто припускаються помилок на різних етапах проведення вказаної слідчої (розшукової) дії» [50, с. 47]. Відповідно, члени СОГ мають бути максимально гнучкими з точки зору адаптації до нових умов, враховуючи при цьому вимоги законодавства щодо забезпечення законності під час проведення огляду місця події;

- висока вірогідність конфліктної ситуації. Досить часто огляд місця події відбувається відразу після вчинення кримінального правопорушення, а безпосередні учасники такого правопорушення можуть ще перебувати на місці. Це може спричинити конфлікти як між учасниками огляду місця події, так і по відношенню до представників правоохоронних органів. У зв'язку з цим члени СОГ повинні бути готові до таких агресивних дій по відношенню до себе, інших оточуючих або самого місця події. Дійсно, обов'язок забезпечувати порядок на місці події має бути покладений на патрульних поліції, дільничних, оперативних працівників. Водночас слідчий має бути готовий до можливих проявів агресії з боку учасників огляду місця події та не допустити погіршення якості проведеного огляду через неї. Як слушно зазначає О.Б. Яковіна, «неабияке значення має професійна та психологічна підготовка слідчого, тобто мобілізація його здібностей і навичок оглянути в будь-яких умовах. Під час підготовки до виїзду на місце події та прибуття туди слідчий подумки моделює алгоритм своїх дій і дій інших учасників огляду» [170, с. 188];

- можливість поєднання з іншими процесуальними діями. Відповідно до ч. 2 ст. 238 КПК України, огляд трупа може відбуватися одночасно з оглядом місця події, тобто в даному випадку буде проведено одразу дві процесуальні дії, за результатами яких буде складено один протокол. Ми не будемо стверджувати, що таке можливе лише під час огляду місця події, адже в цій самій ч. 2 ст. 238 КПК України зазначено, що огляд трупа також можна

поєднувати з обшуком. Проте в даному випадку мова ведеться не про об'єднання однакових слідчих (розшукових) дій, а про проведення різних за своїм змістом процесуальних дій. Наприклад, під час огляду місця події може виникнути потреба в затриманні одного з учасників кримінального правопорушення. У свою чергу, затриманню може передувати переслідування з проникненням в житло чи інше володіння особи.

В якості проміжного підсумку можна констатувати, що на огляд місця події поширюються всі стандартні умови проведення гласних слідчих (розшукових) дій, які передбачені ст. 223 КПК України. Водночас специфіка проведення відповідної слідчої дії вимагає від уповноважених осіб наявності додаткових навичок, а також готовності до зміни умов та порядку проведення відповідної процесуальної дії.

Порядок проведення будь-якої слідчої (розшукової) дії повинен досліджуватися шляхом виділення та вивчення окремих етапів її проведення. Відповідно, робота слідчого чи іншої уповноваженої особи починається не з моменту фактичного проведення відповідних процесуальних дій, а з підготовчого етапу.

Як зазначає С. Книженко, «основним завданням слідчого на цій стадії є інформаційно-технічне і матеріально-технічне забезпечення проведення слідчої (розшукової) дії» [36, с. 187]. «На цьому етапі він повинен отримати інформацію про: 1) подію, що сталася; 2) наявність на місці події очевидців та самого правопорушення; 3) наявність на місці події працівників міліції та вжиті заходи щодо охорони місця події та збереження слідів; 4) наявність на місці події постраждалих осіб. На основі цієї інформації слідчий вирішує, яким повинен бути склад учасників огляду (кого із спеціалістів чи інших осіб, наприклад, понятих слід залучити); які технічні засоби потрібні для огляду та їхня готовність до використання» [111, с. 226]. М.М. Єфімов виділяє наступні підготовчі заходи: «одержання інформації щодо події; допомога потерпілим та охорона місця події; підготовка необхідних технічних засобів як для забезпечення виїзду на місце пригоди, так і для безпосереднього проведення

огляду; забезпечення участі необхідних учасників у проведенні цієї слідчої дії» [24, с. 80-81].

М.Я. Гуцуляк зазначає, що «основним завданням підготовчого етапу є інформаційно-тактичне і матеріально-технічне забезпечення виїзду на місце події. Слідчому необхідно одержати найбільш повну інформацію про подію і умови, у яких необхідно буде працювати. Особливість слідчого огляду місця події зазначеної категорії проваджень полягає в тому, що він вимагає використання спеціальних знань... Законодавством визначена можливість участі в слідчих (розшукових) діях як одного, так і групи спеціалістів... Особливість підготовки до огляду місця події полягає в тому, що слідчому доцільно за участю експерта-криміналіста використовувати науково-технічні засоби, фотоапаратуру та відеотехніку, а за участю відповідних спеціалістів – прилади для відбирання проб ґрунту, прилади для відбирання зразків із стін будівлі (з метою встановлення порушень малярних робіт тощо) дозиметри тощо» [18, с. 234].

К.О. Чаплинський стверджує, що «до виїзду на місце події слідчий повинен здійснити наступні підготовчі дії:

- одержати вичерпну інформацію про обставини вчиненого злочину;
- забезпечити до свого прибуття охорону місця події (наприклад, силами ППС або ПМГ, які знаходяться неподалік від місця злочину, або адміністрації установи) та затримати осіб, які є очевидцями злочинної події, до прибуття слідчо-оперативної групи;
- встановити, які заходи вжиті щодо усунення наслідків злочину;
- організувати медичну допомогу потерпілим або особам, які учинили злочин;
- визначити склад слідчо-оперативної групи (за необхідності залучити необхідних спеціалістів);
- заздалегідь забезпечити наявність понятих, якщо є підстави вважати, що на місці події залучити їх буде складно або неможливо;

- підготувати необхідні науково-технічні засоби для забезпечення виїзду на місце пригоди та проведення огляду (зокрема, криміналістичні засоби, транспорт, зв'язок та ін.);

- вирішити питання щодо застосування службово-розшукової собаки;

- забезпечити участь необхідних учасників у проведенні цієї слідчої дії (наприклад, оперативних працівників, потерпілих, технічних помічників тощо)» [161, с. 27].

І.К. Російський сформував власний перелік заходів, які мають бути виконані на початковому етапі огляду місця події:

«- забезпечити негайне прибуття слідчо-оперативної групи на місце події. Огляд може бути відкладений у зв'язку з несприятливими умовами, але з обов'язковим забезпеченням охорони місця події. Між одержанням вихідної інформації про вчинення кримінального правопорушення і початком проведення слідчого огляду має проходити мінімальний проміжок часу. Узагальнення слідчої практики дозволяє зробити висновок, що оптимальний проміжок часу не повинен перевищувати 15 хвилин. Ігнорування принципу невідкладності, необґрунтованості та невиправдане зволікання огляду може призвести до негативних наслідків, зокрема, до зміни обстановки на місці події, знищення слідів кримінального правопорушення та речових доказів [162, с. 58];

- у разі неможливості негайного прибуття слідчо-оперативної групи на місце події, забезпечити його охорону. Цей захід частіше забезпечується на прохання співробітників поліції охороною магазину чи продавцями залежно від часу вчинення злочину;

- забезпечити залишення на місці події свідків та очевидців до прибуття слідчо-оперативної групи;

- підготувати необхідні науково-технічні засоби. Застосування науково-технічних засобів, використання досягнень науки і суворе дотримання криміналістичних правил поводження з матеріальними джерелами доказової інформації має важливе значення для проведення огляду;

- вирішити питання щодо застосування службово-розшукового собаки» [97, с. 115].

Подібну позицію підтримують і В.В. Копча та Н.В. Копча, які зазначають, що «безпосередньому огляду передують: вжиття заходів для надання необхідної медичної допомоги потерпілим, якщо вона не була надана; видалення з місця події всіх сторонніх осіб; залучення за необхідності до участі в огляді понятих і остаточне визначення кола інших учасників огляду; інструктаж учасників огляду про їхні права та обов'язки; збирання шляхом опитування попередніх відомостей, які повинні бути враховані при огляді, встановлення, які зміни, ким і з якою метою були зроблені на місці події; проведення інших невідкладних дій і вживання заходів, спрямованих на поліпшення умов огляду (забезпечення штучного освітлення та ін.). Як на цьому, так і на наступних етапах паралельно з оглядом здійснюються необхідні пошукові заходи, наприклад переслідування злочинця, застосування службово-розшукового собаки» [43, с. 110].

Також на підготовчому етапі огляду місця події необхідно організувати правильну роботу інших осіб, які приймають участь в її проведенні, і особливо це стосується працівників поліції. Важливою при цьому є проблема реєстрації осіб, які перебувають на місці події, що на даний момент на нормативному рівні не врегульовано. У зв'язку з цим В.В. Кузнєцов наводить цікавий приклад Данії, де «датські поліцейські зобов'язані: 1) жорстко дотримуватися чітко прописаних процедур щодо дій на місці події; 2) обов'язково використовувати журнал (бланки) для обліку осіб, які відвідують місце злочину. Кожен наряд поліції має бланки обліку осіб, які відвідують місце злочину, що потім стають обов'язковим додатком до протоколу огляду місця події. Отже, якщо першим на місце події прибуває наряд патрульної поліції, то, надавши домедичну допомогу, затримавши злочинців, встановивши периметр і так далі, він без винятку заносить до такого бланку всіх осіб, які хочуть відвідати місце події, в тому числі й співробітників слідчо-оперативної групи. За змістом журнал обліку осіб, які відвідують місце злочину, містить

таку інформацію: ПІБ/відділ/звання особи, яка відвідує місце злочину; мета відвідин (в якій якості); які засоби захисту використовувалися відвідувачем (рукавиці, маска, захисний одяг); точний час/дата входу на місце події та виходу з нього. Отже, журнал заповнюється нарядом, який першим виїхав на місце події. Коли розслідування на місці події закінчилося, журнал передається слідчому і долучається в якості додатка до протоколу огляду місця події. Описаний журнал, з одного боку, забезпечує облік осіб, які відвідують місце злочину, а з іншого – зміцнює їхню дисципліну на місці події та підвищує загальну відповідальність. Отже, є всі підстави визнати позитивним досвідом впровадження такого журналу до документообігу Національної поліції України» [50, с. 50].

Загалом можна зробити висновок, що науковці та практики мають відносно однакові погляди на сукупність дій, які мають бути виконані слідчим перед тим, як розпочати огляд місця події. У даному випадку доцільно зробити лише декілька уточнень.

По-перше, підготовчий етап огляду місця події починається з моменту, коли слідчий отримав відомості про потенційне кримінальне правопорушення, а не з моменту прийняття рішення про необхідність проведення огляду місця події. Це пояснюється тим, що прийняття рішення про проведення відповідної слідчої (розшукової) дії вже вимагає оцінки отриманих даних про кримінальне правопорушення та можливості виїзду СОГ на місце. Така розумова діяльність мало чим буде відрізнятися від оцінки інших обставин (необхідність залучення додаткових спеціалістів, визначення кількості оперативних працівників, які мають бути присутніми на місці події тощо), тому можна з впевненістю стверджувати, що прийняття рішення про проведення огляду місця події включається в підготовчий етап. Відповідно, закінчуватися підготовчий етап буде не з моменту приїзду на місце події, а з моменту початку проведення огляду місця події. Як вже було неодноразово зазначено, по прибутті на місце події слідчий повинен встановити, чи є на місці потерпілі, які потребують невідкладної медичної допомоги, чи існує потреба в переслідуванні та

затриманні осіб, які мають відношення до кримінального правопорушення тощо. Такі дії не мають відношення до огляду місця події як слідчої (розшукової) дії, але гарантують її ефективність, а тому також включаться в підготовчий етап огляду місця події.

По-друге, переважна більшість науковців та практиків зазначає, що на підготовчому етапі огляду місця події слідчий чи інша уповноважена особа повинна прийняти низку рішень щодо організації та проведення відповідної процесуальної дії. Водночас якщо мова йде про невідкладний огляд місця події, то такі рішення повинні прийматися в умовах обмеженого доступу до інформації щодо самої події кримінального правопорушення. Слідчий може отримати відповідну інформацію або з повідомлення про кримінальне правопорушення, яке надійшло на гарячу лінію «102», або, наприклад, з рапорту працівників правоохоронних органів про виявлення ознак кримінального правопорушення. Відомості, зазначені в таких заявах, можуть бути неповними або спотвореними через нестабільний емоційний стан заявників, які стали учасниками або очевидцями кримінального правопорушення. У зв'язку з цим у слідчого досить обмежений доступ до інформації щодо умов вчинення кримінального правопорушення, через що уповноваженій особі досить складно прийняти низку рішень організаційного характеру в частині, наприклад, визначення конкретних спеціалістів, яких необхідно залучити до огляду, встановити наявність потреби в службовому собаці тощо. У даному випадку слідчий повинен насамперед користуватися загальними знаннями щодо умов проведення огляду місця події відповідно до виду кримінального правопорушення, яке було вчинено. Наприклад, якщо мова йде про виявлення вибухонебезпечних предметів, обов'язково має бути залучений спеціаліст-вибухотехнік незалежно від того, чи було повідомлено про вилучення всіх потенційних вибухонебезпечних пристроїв.

Також на даному етапі слідчий повинен прийняти рішення щодо доцільності залучення працівників оперативних підрозділів до огляду місця події. «Активну участь в огляді місця події можуть брати оперативні

працівники поліції, діяльність яких на місці події очолює слідчий, як посадова особа, яка організовує роботу під час проведення слідчого огляду. Слідчий ставить конкретні завдання оперативним працівникам поліції (щодо пошуку речових доказів, встановлення свідків-очевидців та ін.)» [18, с. 243]. Ми підкреслюємо, що оперативні працівники мають бути залучені до будь-якого огляду місця події, адже слідчому обов'язково знадобиться допомога для забезпечення безпеки місця огляду, відсторонення осіб, які не мають відношення до кримінального правопорушення, від місця події, забезпечення контролю за учасниками огляду місця події тощо. Для виконання деяких завдань можна використовувати патрульних поліцейських або дільничних, водночас слідчий не може розраховувати, що такі особи будуть присутні під час огляду місця події. Таким чином, можна зазначити, що участь оперативних працівників під час огляду місця події є обов'язковою (навіть з урахуванням того факту, що вони є обов'язковими членами слідчо-оперативної групи).

Водночас на підготовчому етапі слідчий повинен вирішити два важливих питання щодо участі оперативних підрозділів під час огляду місця події: їхню кількість та вузьку спеціалізацію. Якщо місце події є досить великим або внаслідок кримінального правопорушення було нанесено шкоду великій кількості людей, або в самому кримінальному правопорушенні брало участь багато людей (наприклад, масова бійка), слідчому з одним лише оперативним працівником буде досить складно в повному обсязі провести всі необхідні процесуальні дії. Очевидно, що в таких випадках мають бути залучені додаткові особи, що дозволить гарантувати якісне виконання покладених на слідчого завдань під час огляду місця події. Крім того, специфіка кримінального правопорушення може вказувати на необхідність залучення оперативних працівників, які мають спеціальні знання, навички та вміння (навички таємного спостереження, певні фізичні здібності для того, щоб, наприклад, перелізти через паркан або в інші важкодоступні місця тощо), що також має бути враховано слідчим при формуванні складу слідчо-оперативної групи.

Очевидно, що на момент прийняття рішення про проведення огляду місця події неможливо врахувати всі умови її проведення, особливо за умов обмеженого доступу до інформації та неможливості її перевірки. Проте навіть базова оцінка події кримінального правопорушення вже дозволить краще підготуватися до огляду місця події.

Наступний етап огляду місця події в доктрині кримінального процесу прийнято називати «робочим» етапом, на якому, власне, здійснюються всі процесуальні дії, які стосуються безпосередньо огляду місця події. «Робочий етап огляду місця події складається із загального і детального огляду. Загальний огляд починається з визначення його меж, вирішення питання про спосіб огляду. Слідчому необхідно встановити, які об'єкти знаходяться на місці події, визначити їхнє взаємне розташування та взаємозв'язок з іншими елементами обстановки. Він повинен ретельно зафіксувати загальну обстановку, а потім перейти від загального огляду до детального огляду» [15]. «На початковому робочому етапі слідчий повинен зорієнтуватися на місці, вирішити питання про вихідну точку і спосіб огляду, дати вказівку спеціалісту-криміналісту провести орієнтуючу та оглядову фотозйомки (або зробити це самому). Робочий етап огляду складається із загальної та детальної стадії. Змістом тактики такого огляду є дослідження матеріальної обстановки місця події. У “чистому вигляді” виокремлюють декілька способів пересування на місці події під час огляду (їх також називають методами огляду): ексцентричний (рух по спіралі від периферії до центру), фронтальний (або лінійний – пересування від однієї межі до іншої). Останній застосовується при огляді значних за площею ділянок місцевості (наприклад, узбережжя річки, ліс, парк, поле, залізничне полотно, склади)» [34, с. 58].

«Серед тактичних прийомів, що зазвичай використовуються безпосередньо під час огляду місця події, можна назвати такі:

- 1) визначення меж огляду;
- 2) вибір послідовності огляду об'єктів, що знаходяться на місці події;
- 3) вибір методу огляду місця події;

4) залучення понятих до окремих дій під час огляду місця події та звернення їхньої уваги на виявлені об'єкти;

5) спостереження за поведінкою особи, яка повідомила про виявлення кримінального правопорушення чи є власником приміщення;

6) зіставлення слідів, виявлених на місці події, та отриманих даних з іншими вже відомими у справі доказами» [111, с. 227-228].

Як вірно зауважує О. Мусієнко, «під час огляду місця події слід обов'язково враховувати специфіку об'єкта, що оглядається» [62, с. 256]. У зв'язку з цим науковці, аналізуючи проблематику даної слідчої (розшукової) дії, вивчають огляд місця події саме при розслідуванні окремої категорії злочинів, що дозволяє розробити конкретні рекомендації для працівників правоохоронних органів. Наприклад, аналізуючи огляд місця події при розслідуванні шахрайства, науковець звертає увагу на такі специфічні завдання: «1) виявлення ознак, які вказують на вчинення саме шахрайства; 2) встановлення точного місця вчинення злочину для того, щоб мати більшу ймовірність виявлення криміналістично значущої інформації, встановлення можливих свідків; 3) встановлення способу вчинення шахрайства; 4) виявлення слідів, які, можливо, залишив злочинець; 5) виявлення причин та умов, які сприяли вчиненню шахрайства; 6) встановлення додаткових можливостей виявлення необхідної інформації» [62, с. 254].

При дослідженні злочинів, пов'язаних з розкраданнями у сфері будівництва, науковці стверджують, що «метою огляду ... є: виявлення слідів та речових доказів; з'ясування обставин вчиненого кримінального правопорушення; інших обставин, які мають значення для провадження (дані про осіб – очевидців, учасників та організаторів події, а також висунення версій про подію, яка є предметом розслідування). Таким чином, огляд місця події рекомендується проводити за правилами огляду ділянки місцевості. У разі наявності на захопленій території будівель або споруд, вони мають бути оглянуті насамперед на предмет зовнішніх ознак. Слід пам'ятати про необхідність вимірювання площі земельної ділянки безпосередньо під час

огляду, а не за планами чи картами місцевості» [18, с. 242]. У свою чергу, під час огляду місця події у випадку вчинення хуліганських дій «необхідно використовувати концентричний метод огляду місця події. Адже точне місце вчинення злочину вказати практично неможливо. Водночас біля магазину могли залишатися речові докази як органічного (кров, слина), так і неорганічного (речі учасників злочину) походження» [25, с. 78].

Власне можна продовжувати перераховувати позиції науковців та практиків щодо специфіки проведення огляду місця події в залежності від виду кримінального правопорушення, проте, навіть цих прикладів достатньо для демонстрації різноманіття даної проблеми. Такий підхід є досить обґрунтованим, адже огляд місця події вказує на необхідність проведення попереднього обстеження місця, на якому було вчинено конкретне кримінальне правопорушення. І специфіка такого правопорушення значною мірою буде визначати і коло осіб, які будуть залучені для проведення огляду місця події, і порядок дій самого слідчого, який може розпочати огляд місця події з центрального об'єкта (наприклад, трупа) або, навпаки, з місцевості, шукаючи докази. Тому науковці, досліджуючи це питання, аналізують огляд місця події нерозривно з кримінальним правопорушенням, через яке такий огляд відбувається, що дозволяє правозастосувачам максимально ефективно застосовувати отримані знання на практиці.

Водночас можна виділяти і загальні положення, притаманні будь-якому огляду місця події незалежно від підстав його проведення, адже основною метою будь-якої слідчої (розшукової) дії є збирання (або перевірка вже наявних) доказів, на яких і повинні концентрувати увагу слідчі, які проводять відповідну процесуальну дію. Власне, аналізуючи роботи провідних вчених з цього питання, можна встановити загальну умову, на яку мають звертати увагу уповноважені особи під час огляду місця події – межі огляду.

Прибувши на місце кримінального правопорушення, незалежно від його виду необхідно встановити межі огляду на місцевості, яких необхідно дотримуватися. Аналізуючи правову доктрину щодо питань виділення меж

огляду, можна помітити дві досить чіткі діаметрально протилежні позиції. Можна стверджувати, що слідчий повинен сконцентруватися на огляді того місця, де безпосередньо було вчинено кримінальне правопорушення або знаходиться об'єкт злочинного посягання. Інші ж вчені стверджують, що слідчий не повинен штучно обмежувати обсяг огляду місця події: «наприклад, якщо внаслідок нападу було викрадено сумочку або барсетку, злочинці зазвичай вивчають їхній зміст неподалік від місця вчинення злочину, виймають з них цінні речі, а самі сумки, барсетки викидають. Тож слід провести ретельний огляд прилеглої місцевості з метою виявлення викинутих чи загублених злочинцем речей. Необхідно оглянути місця, з яких злочинець міг спостерігати за потерпілим, відстежувати шлях його пересування» [169, с. 264]. З цього приводу К.О. Чаплинський зазначає, що таких помилок припускаються «у випадках механічного фіксування слідів і обстановки на місці події, хоча саме характер події та обстановки визначають у кожному конкретному випадку межі території, яку потрібно ретельно оглянути. У зв'язку зі звуженням меж залишаються без огляду ділянки, на яких можуть виявлятися об'єкти, безпосередньо пов'язані з кримінальним правопорушенням» [160, с. 25]. При цьому «увага суб'єкта огляду не повинна бути направлена лише на пошук, виявлення та фіксацію матеріальних слідів. Необхідно належну увагу приділяти збору інформації: а) про особливості обстановки місця події; б) про можливі напрямки пошуку доказів на ньому; в) про фактори, які сприяли вчиненню злочину, а також інші обставини, що пов'язані з цим місцем» [62, с. 254].

М.Я. Гуцуляк та Н.А. Сьоміна слушно зазначають, що «одна з типових помилок, які допускають слідчі, організовуючи і проводячи огляд місця події – це, насамперед, зациклення на обмеженому колі завдань, які необхідно вирішувати в ході проведення даної слідчої (розшукової) дії. В основному вся робота зводиться до вирішення двох основних завдань – виявлення, фіксація і вилучення матеріальних слідів злочину та фіксація обстановки. Дані матеріальні об'єкти розглядаються слідчим в більшості своїй тільки як

майбутні речові докази, а не як джерело інформації про особу підозрюваного. Тому завдання, пов'язані з отриманням інформації про особу злочинця (складання інформаційної моделі підозрюваного) і її безпосереднє використання, наприклад, для розкриття «по гарячих слідах» або взагалі відсутнє у слідчого, або займає далеко не перше місце. Кожен об'єкт матеріального світу має певну сукупність якостей, станів і ознак. Особистість невідомого злочинця також володіє певною сукупністю зовнішніх і внутрішніх властивостей, які відображаються в навколишньому світі і мають криміналістичне значення. Їхнє виявлення та аналіз відіграють важливу роль як в пізнанні злочинної події, так і особи злочинця. При цьому необхідно враховувати, що характер одержуваної інформації можна реалізувати двоюко: в інформаційному та доказовому аспекті. Інформаційний характер виражається в тому, що нерідко при вчиненні розкрадання, злочинці роблять ті чи інші дії, які безпосередньо не є реалізацією злочинного задуму, а відбуваються як би попутно, утворюючи своєрідний інформаційний фон, індивідуалізуючи конкретний злочинний акт. Доказовий характер інформації дозволяє ідентифікувати конкретну особу, встановити просторові, тимчасові та інші зв'язки між даною обстановкою і конкретною особистістю» [18, с. 244].

Така відмінність у поглядах досить легко пояснюється вже озвученим нами фактором різновиду кримінального правопорушення, яке розслідується. Так, якщо кримінальне правопорушення було динамічним або поєднано з затриманням особи, то сліди та докази, які мають значення для кримінального провадження, можуть бути виявлені одразу в декількох місцях. Якщо ж кримінальне правопорушення було статичним, тобто пов'язано з однією або декількома діями в межах одного приміщення або місцевості (наприклад, шахрайство із застосуванням електронної чи обчислювальної техніки тощо), то в такому випадку огляд місця події буде сконцентрований в цьому конкретному місці. Очевидно, що це одна з причин, чому в доктрині кримінального процесу аналіз огляду місця події, як правило, відбувається

нерозривно з кримінальним правопорушенням, яке було вчинено, адже межі огляду будуть визначатися саме з огляду на таке правопорушення.

Необхідно лише зазначити, що при визначені меж огляду слідчий повинен знайти розумний компроміс між безпідставним розширенням та звуженням таких меж. При їхньому звуженні слідчий може не помітити докази, які знаходяться поряд з місцем події та мають до нього безпосереднє відношення. З іншої сторони, розширюючи межі огляду місця події, слідчий значно збільшує обсяг роботи, який має бути ним виконаний. У даному випадку не лише буде неефективно використано час для проведення відповідної процесуальної дії, але і може значно знизитися якість такого огляду. Замість того, щоб сконцентрувати свою увагу на певній ділянці місцевості та виявити всі сліди, які мають відношення до кримінального правопорушення, слідчий спробує за допомогою ресурсів, які у нього наявні, оглянути значно більшу ділянку місцевості, ризикуючи пропустити окремі докази.

Власне, в цьому аспекті доцільно проаналізувати також специфіку проведення слідчих дій окремим слідчим або групою слідчих. Так, незалежно від того, хто саме залучається до проведення огляду місця події – один слідчий, який розслідує відповідне кримінальне правопорушення, слідчий у складі слідчої чи слідчо-оперативної групи, відповідно до чинного кримінального процесуального законодавства слідчу дію проводить лише один слідчий (керівник слідчої групи), за діями якого спостерігають інші учасники огляду місця події. Відповідно, якщо під час огляду місця події відбувається відеофіксація, то вона фіксує дії даного учасника відповідної слідчої (розшукової) дії. Таким чином, якщо відбувається огляд значної площі ділянки, кількість осіб, які були включені до слідчої або слідчо-оперативної групи, не має суттєвого значення, адже ключовою фігурою все одно лишається один слідчий. У даному випадку значення буде мати не кількість учасників огляду місця події, а ефективність їхньої взаємодії між собою. Водночас ми вважаємо, що такий порядок огляду місця події можна вдосконалити.

Дійсно, у будь-якій слідчій групі є головний слідчий, який відповідає за все досудове розслідування та за слідчі дії, які проводяться в межах такого кримінального провадження. Водночас це не повинно бути підставою не допускати слідчих з слідчої групи до одночасного проведення однієї слідчої дії, адже це може значно прискорити її проведення, не погіршуючи якості огляду місця події.

Ми вважаємо, що у зв'язку з цим доцільно уточнити процедуру проведення огляду місця події (та інших видів огляду) та дозволити її проводити одночасно декільком слідчим, які входять до складу слідчої або слідчо-оперативної групи. Наприклад, перед виїздом, попередньо оцінивши масштаби місцевості, яку необхідно оглянути, керівник СОГ може прийняти рішення про створення «підгруп» у складі СОГ з таким складом: один слідчий, два оперативні працівники, один спеціаліст (за необхідності кількість осіб може бути збільшена). Також на одну підгрупу мають бути виділені окремі поняті, які будуть слідкувати за діями «свого» слідчого. Після прибуття на місце події керівник СОГ визначає ділянки, за які буде відповідати кожна з підгруп, і слідчі починають одночасний огляд місця події. За необхідності кожен слідчий може зупинити огляд та викликати інших членів СОГ для вирішення нагального питання чи для консультації з приводу виявлених слідів тощо. Кожен зі слідчих складає чорновий варіант протоколу огляду ділянки, за яку він відповідає. У кінці процесуальної дії керівник СОГ складає єдиний протокол огляду місця події, зазначаючи докази, що були виявлені іншими слідчими з обов'язковою вказівкою осіб, які встановили відповідні докази. Для забезпечення додаткових процесуальних гарантій щодо недопущення порушення порядку проведення відповідної процесуальної дії також доцільно проводити відеофіксацію всіх оглядів, які проводились в рамках вказаної процесуальної дії, які надалі мають долучатися до протоколу в якості додатків.

Ми вважаємо, що такий порядок проведення огляду не обмежує права учасників кримінального провадження та не сприятиме порушенням кримінального процесуального законодавства, проте дозволить швидко та

якісно проводити відповідну процесуальну дію. Єдине уточнення, яке обов'язково необхідно зробити – це встановлення позицій інших учасників огляду місця події. Наприклад, якщо на огляд прибув адвокат одного з учасників огляду, то він хоче бути впевнений, що відповідна процесуальна дія буде проведена законно за його присутності. Очевидно, що одночасне секторальне проведення декількох оглядів значно обмежує це право та може бути підставою для висловлення сумнівів щодо проведеного огляду місця події стороною захисту. Аналогічні претензії можуть також бути висловлені і іншими учасниками огляду місця події.

У зв'язку з цим ми вважаємо за необхідне уточнити, що такий спосіб проведення огляду можливий лише за згоди всіх учасників. Якщо хоча б один з них буде заперечувати, огляд у такий спосіб проводитись не може. Також необхідно уточнити, що така згода має бути отримана і від осіб, які не були присутні з самого початку огляду місця події, проте були допущені в якості учасників даної дії вже після її початку (наприклад, адвокати). Якщо ж жоден із зазначених осіб не висловить заперечення, то такий порядок огляду місця події на великій місцевості, на наш погляд, є найбільш оптимальним.

Ми вважаємо, що такий порядок огляду місця події доцільно закріпити не в КПК України, а в підзаконних нормативно-правових актах, адже в даному випадку лише уточнюється порядок проведення слідчої (розшукової) дії, при цьому вимоги законодавця, визначені у відповідних положеннях кримінального процесуального законодавства, не змінюються. У такий спосіб можна буде значно покращити порядок здійснення огляду місця події, не допускаючи при цьому обмеження прав учасників відповідної дії.

Власне, тактика та методика проведення огляду місця події може різнитися та залежить у значній мірі від кримінального правопорушення, тому дослідження цих питань вимагатиме значного звуження об'єкта даного дисертаційного дослідження, що не відповідатиме загальній меті наукового пошуку. Водночас ми хочемо звернути увагу на специфіку проведення огляду місця події під час огляду трупа, адже законодавець окремо в КПК України

зазначив, що дані слідчі дії можуть проводитись одночасно, чим підвищив інтерес з боку науковців до даного питання.

Насамперед необхідно звернути увагу на неточні формулювання, які були допущені законодавцем. Так, відповідно до ч. 2 ст. 238 КПК України, огляд трупа може здійснюватися одночасно з оглядом місця події, житла чи іншого володіння особи з додержанням правил КПК України про огляд житла чи іншого володіння особи. Водночас дане формулювання викликає одразу декілька питань. Так, дозволяючи проведення огляду трупа одночасно з оглядом місця події, житла чи іншого володіння, законодавець не надав уточнень щодо специфіки поєднання даних слідчих дій. З попереднього аналізу ч. 2 ст. 238 КПК України можна зробити висновок, що у випадку виявлення трупа одночасно будуть проведені дві окремі слідчі (розшукові) дії різними особами за участі різних понять, у результаті яких буде складено два окремі протоколи. Очевидно, що це не так, і одна дія фактично поглинає іншу, в межах якої вона і буде проводитись. Проте слід констатувати, що законодавець не надав уточнення, яка дія буде основною – огляд трупа чи огляд місця події. Матеріали практики свідчать, що основним буде саме огляд місця події, адже труп, по суті, буде лише одним з об'єктів, який необхідно оглянути під час дослідження місця виявлення тіла. Очевидно, що дослідження трупа є досить специфічним, а тому вимагатиме обов'язкового залучення вузького спеціаліста – судово-медичного експерта (або лікаря у невідкладних випадках). Проте саме огляд місця події буде тією дією, під час якої також буде відбуватися дослідження тіла людини, а не навпаки. І такий висновок дозволяє проаналізувати положення ч. 2 ст. 238 КПК України під дещо іншим кутом.

Так, законодавець зазначив, що «огляд трупа *може* здійснюватися одночасно з оглядом місця події, житла чи іншого володіння особи», таким чином дозволяючи слідчому чи іншій уповноваженій особі прийняти рішення про комплекс необхідних процесуальних дій. Проте цілком очевидно, що у випадку виявлення трупа такий огляд *обов'язково* буде проводитись

одночасно з оглядом місця події, житла чи іншого володіння. Як ми вже зазначали, по суті, труп є лише одним з об'єктів огляду на місці. При цьому саме місце події має не менше значення, адже там можуть лишитися сліди, які вказують на причини смерті, осіб, які причетні до потенційного кримінального правопорушення тощо. На відміну від будь-яких інших об'єктів, які, наприклад, можуть бути додатково оглянуті в кабінеті слідчого після їхнього вилучення, труп є надто специфічним об'єктом дослідження, і відповідно до положень чинного кримінального процесуального законодавства таке дослідження буде відбуватися лише судово-медичним експертом при проведенні експертизи. Можна спробувати змодельовати ситуації, за яких у слідчого може виникнути потреба оглянути тіло вже після проведення експертизи для перевірки окремих фактів (наявність на тілі татуювань, родимих плям тощо), проте такі ситуації трапляються досить рідко. Крім того, з часом тіло під впливом природних біологічних процесів змінюється, і проведення повторних оглядів буде малоефективним. Найчастіше для уточнення відомостей будуть використовувати фотографії, зроблені на місці події або експертом під час проведення дослідження.

У зв'язку з цим ми вважаємо, що в КПК України має бути уточнення відносно того, що огляд трупа може проводитися лише в межах інших оглядів, адже тіло в даному випадку буде виступати об'єктом огляду місця події, житла чи іншого володіння особи, а не окремою слідчою (розшуковою) дією. У зв'язку з цим ми пропонуємо ч. 2 ст. 238 КПК України викласти в такій редакції: «Огляд трупа здійснюється одночасно з оглядом місця події, житла чи іншого володіння особи з додержанням правил цього Кодексу про огляд житла чи іншого володіння особи». У такому випадку особа, яка буде проводити необхідний комплекс процесуальних дій, буде чітко розуміти їхню специфіку та спосіб фіксування.

Науковці стверджують, що «огляд трупа складається з двох стадій – загального і детального огляду трупа. Хід і результати огляду трупа можуть відбиватися у протоколі огляду місця події. При огляді трупа обов'язково

досліджуються поза трупа і його положення на місці події. Загальний огляд трупа починається з фіксації місця його знаходження, положення, загального вигляду і пози трупа, тобто розташування його частин відносно одна одної» [113, с. 5-10]. «Положення трупа описується щодо найближчих нерухомих об'єктів – входу, вікон, стін, полотна залізниці, дерев і ін. Зовнішній вигляд одягу трупа, що відіграє істотну роль для встановлення механізму події. Знаряддя заподіяння смерті оглядаються в процесі огляду трупа лише у випадках, коли вони механічно з'єднані з трупом (петля на шийі трупа, кинджал, що стирчить із грудей трупа тощо). Воно оглядається до роздягання трупа й огляду одягу, для того, щоб за цих дій розташування і стан знаряддя не були порушені» [43, с. 111]. «Після зовнішнього огляду трупа його роздягають. Кожна частина одягу оглядається окремо й у сукупності з іншими частинами. При огляді одягу з'ясовується: чи відповідає він розмірам трупа, чи всі частини одягу в наявності, які предмети знаходяться в кишенях і інших частинах одягу, які помарки і плями є на ньому (розміри і розташування цих плям, ступінь просоченості тканини, колір плям, вологість), ушкодження (характер ушкоджень, їхній розмір, форма, специфічні ознаки, що вказують на походження), чи є на одязі мітки і які саме, чи має одяг запах, відповідність якості верхнього і нижнього одягу. Тіло трупа оглядається в тій послідовності, що є найбільш доцільною» [32, с. 135-137].

Ми не будемо окремо зупинятися на методиці огляду трупа, адже такий аналіз виходить за межі даного дисертаційного дослідження, проте необхідно додатково нагадати, що огляд місця події, де було виявлено труп, відіграє не менше значення, ніж огляд самого трупа. Очевидно, що насамперед має бути оглянуте тіло, адже в силу природних біологічних процесів може бути втрачена важлива доказова інформація. Водночас не можна ігнорувати і інші докази, які можуть бути на місці події, адже навіть одна лише поза трупа може свідчити про можливе чи неможливе самогубство тощо. Тому під час огляду місця події з трупом слідчий насамперед повинен здійснити огляд трупа за допомогою спеціаліста, проте у такий спосіб, щоб не знищити сліди на місці

злочину. Під час проведення огляду трупа працівники оперативних підрозділів або патрульні поліцейські повинні убезпечити місце події від будь-якого стороннього впливу. Одразу після закінчення огляду трупа слідчий повинен перейти до огляду прилеглої місцевості або приміщення. За необхідності слідчий повинен залишити труп на місці для того, щоб не знищити чи не пошкодити інші сліди, але в такому випадку огляд необхідно проводити максимально швидко.

Як вже було неодноразово зазначено в даному дисертаційному дослідженні, огляд є однією з найскладніших слідчих (розшукових) дій, адже проводиться в умовах обмеженої обізнаності та, як правило, невідкладно. Тому цілком очевидно, що під час огляду слідчий або інші уповноважені особи можуть припускатися низки помилок. Г. Щербакова до найбільш типових помилок, яких припускаються під час огляду місця події, відносить наступні:

- «– несвоєчасність проведення огляду;
- недотримання криміналістичних рекомендацій щодо докладного опису обстановки та об'єктів огляду, в результаті чого відбувається поверхова фіксація виявлених слідів у протоколі огляду місця події без зазначення їхніх індивідуальних ознак;
- недолучення до протоколів огляду місць події (всупереч вимогам п. 4 ст. 105 КПК України) фототаблиць, що суттєво знижує обсяги слідчої інформації за наслідками огляду;
- епізодичне проведення фотографування та відеозапису, оформлення фототаблиць та інших додатків до протоколу огляду місця події без дотримання процесуальних вимог та криміналістичних рекомендацій;
- ігнорування багатьох слідів, що мають важливе значення у конкретному кримінальному провадженні, розпочатому за фактом вчиненого грабежу чи розбою;
- недостатнє використання науково-технічних засобів;
- безпідставне звуження меж огляду;

- незалучення понятих до його проведення або залучення з порушенням норм КПК України;
- здійснення огляду місця події слідчим та інспекторами-криміналістами розрізнено, без належної взаємодії;
- епізодичне застосовування службово-розшукового собаки.

Несвоєчасність проведення огляду може призвести до втрати важливих доказів. Наприклад, якщо злочин вчинено на відкритій місцевості, його слідова картина може бути швидко знищена за поганих погодних умов (дощ, спека, мороз та інші явища, що негативно впливають на її збереження). Крім цього, не варто забувати, що сліди злочину можуть умисно знищуватися особою (особами), причетними до його вчинення» [169, с. 266].

Водночас ми хочемо підкреслити, що вказані помилки стосуються вже зазначених перших двох етапів проведення огляду – підготовчого та робочого. Проте не менше значення відіграє і завершальний етап – етап, на якому слідчий робить висновки щодо обстановки місця події та фіксує всі отримані відомості в протоколі. При цьому може виникнути ситуація, за якої якісно проведений огляд місця події буде визнаний незаконним через помилки у фіксації його результатів, а всі докази, які були отримані під час такої слідчої дії – недопустимими. У зв'язку з цим ми вважаємо, що з процесуальної точки зору процесу фіксації результатів огляду місця події має бути приділено не менше уваги.

2.3. Специфіка фіксування результатів огляду місця події

Неправильним буде твердження, що фінальний етап огляду місця події полягає лише у фіксації результатів відповідної процесуальної дії. «На заключній стадії огляду виконується таке: а) проводиться упакування предметів, які вилучаються, слідів та їхніх копій; б) складається начисто (для кримінального провадження) протокол огляду місця події та додатки до нього (плани, схеми, копії слідів); в) оформляються фототаблиці та відеозапис; г) проводиться діагностика матеріальних об'єктів; ґ) проводиться ситуаційний

аналіз усієї обстановки місця події в динаміці» [99, с. 145]. Водночас необхідно зазначити, що надалі всі учасники кримінального провадження будуть звертатися до результатів проведеної процесуальної дії, які повинні бути належним чином зафіксовані. І хоча фіксацію слідчих дій в деякій мірі можна назвати механічним процесом, адже в даному випадку мова ведеться лише про складання процесуального документа, применшення значення цих дій є абсолютно неприпустимим. «Значення фіксування кримінального провадження полягає у можливості перевірки законності, обґрунтованості та вмотивованості процесуальних рішень, відновленні порушених прав та законних інтересів, сприяє сторонам кримінального провадження в обґрунтуванні правових позицій та оскарженні прийнятих рішень» [64, с. 243]. Відповідно до усталеної в доктрині кримінального процесу позиції щодо оцінки доказів, до критеріїв допустимості доказів відносяться належне джерело, належний суб'єкт збирання та належний спосіб збирання і, відповідно, закріплення доказів. Останнім часом насамперед завдяки правовим позиціям ВС також почали враховуватися такі критерії, як істотність порушення вимог кримінального процесуального законодавства та вплив порушення на достовірність доказу [79], проте основа даної концепції залишається незмінною, і порядок отримання та фіксації доказів також буде предметом оцінки під час судового засідання. Відповідно, помилки у фіксації результатів слідчих (розшукових) дій можуть знецінити роботу всієї слідчо-оперативної групи. Крім того, ВС в одному зі своїх рішень підкреслив, що визнання недопустимим доказом протоколу огляду місця події має наслідком також визнання недопустимими і додатків до нього, які є його невід'ємними частинами [87]. Це додатково підкреслює підвищену відповідальність слідчого при фіксації результатів даної слідчої (розшукової) дії.

Ведучи мову про, власне, форму фіксації слідчих (розшукових) дій, необхідно зазначити, що відповідно до ст. 103 КПК України «процесуальні дії під час кримінального провадження можуть фіксуватися у протоколі, на носії інформації, на якому за допомогою технічних засобів зафіксовані

процесуальні дії, та у журналі судового засідання» [48]. З урахуванням об'єкта та предмета даного дисертаційного дослідження, аналізуватися буде лише протокол та технічні засоби, якими фіксуються результати огляду місця події. Відповідно до ст. 105 КПК України, додатками до протоколу можуть бути спеціально виготовлені копії, зразки об'єктів, речей і документів, письмові пояснення спеціалістів, які брали участь у проведенні відповідної процесуальної дії, стенограма, аудіо-, відеозапис процесуальної дії, фототаблиці, схеми, зліпки, носії комп'ютерних даних та інші матеріали, які пояснюють зміст протоколу [48]. Таким чином, протокол є первинним способом фіксації огляду місця події, на який необхідно зробити найбільший акцент. «Протоколи слідчих (розшукових) дій мають складну правову природу. Функціонально вони є універсальними носіями доказової інформації. Під час формування протоколів відображаються, з одного боку, встановлені відомості про обстановку й інші обставини події кримінального правопорушення, а з іншого – відповідна процесуальна форма, встановлений режим фіксації й засвідчення змісту та результатів кожної слідчої (розшукової) дії, встановлення джерел (носіїв) та ознак тих чи інших негативних обставин, а також сумісних чи несумісних ситуаційних процесів їхнього виникнення. Порушення вимог КПК щодо змісту протоколу, порядку його складання, відображення отриманих результатів, тягне за собою втрату доказового значення протоколу відповідної слідчої (розшукової) дії» [106, с. 119].

Загалом необхідно зазначити, що на доктринальному рівні питання сутності протоколів як кримінальних процесуальних документів майже не досліджувалося. Відсутнє унормоване визначення і в кримінальному процесуальному законодавстві, адже законодавець лише обмежився уточненням, що «у випадках, передбачених цим Кодексом, хід і результати проведення процесуальної дії фіксуються у протоколі» [48]. Власне, такий підхід можна зрозуміти, адже протокол насамперед представляє собою саме форму фіксації результатів будь-якої (не лише слідчої) процесуальної дії, а

специфіка їхнього складання повинна конкретизуватися у відомчих нормативно-правових актах. Проте це не означає, що дане питання взагалі не потребує дослідження.

Загальноприйнятим у правовій доктрині підходом є аналіз протоколу як різновиду кримінального процесуального документа. «Обов'язковим і невід'ємним елементом кримінально-процесуальної діяльності (особливо під час досудового розслідування) є кримінально-процесуальне документування. Процесуальний документ – це найважливіший елемент процесуальної форми, що покликана, по-перше, доводити до відома юридично значущі факти, закріплювати і засвідчувати отримані фактичні дані – докази; по-друге, бути засобами реалізації учасниками процесу своїх прав і обов'язків; по-третє, бути гарантією законності. Фіксування кримінального провадження має принциповий характер і покликане забезпечити як результативність проведених процесуальних дій, так і перевірку забезпечення при цьому прав і законних інтересів громадян. Складання протоколів є основним способом фіксації факту проведення певної процесуальної дії, її змісту і результатів. При цьому можуть застосовуватися й інші, додаткові способи фіксування – технічні засоби фіксування (фотографування, кінозйомка, відеозапис та ін.)» [64, с. 245].

Самі кримінальні процесуальні документи визначають як «передбачені КПК документи, які складаються уповноваженою особою (слідчим, прокурором, слідчим суддею), з огляду на проведення процесуальних дій або прийняття процесуальних рішень, в яких зафіксована інформація про хід і результати процесуальної діяльності під час досудового розслідування, та оформлені в письмовій формі» [106, с. 9]; «письмові документи, складені на підставі кримінального процесуального закону уповноваженим на те суб'єктом у зв'язку із здійсненням процесуального акту (виконанням процесуальних дій або прийняттям процесуальних рішень), в якому зафіксована інформація про хід та результати кримінально-процесуальної діяльності» [107, с. 7] тощо. Загалом можна помітити єдність у розумінні

сутності кримінальних процесуальних документів, що пояснюється специфікою вживання самого терміна «документ», який в даному випадку додатково має асоціюватися з кримінальною процесуальною діяльністю.

На думку Р.І. Благуті, А.-М.Ю. Ангеленюка, Ю.В. Гуцуляка та інших, «значення кримінальних процесуальних документів зумовлене такими чинниками:

- вони є джерелами доказів у кримінальному провадженні, і тільки в них можуть міститися докази;
- вони є засобами охорони прав і свобод всіх учасників кримінального провадження.

Окрім того, їхнє значення полягає:

- висновки про обставини кримінального правопорушення під час досудового розслідування робляться на підставі зібраних матеріалів;
- допустимість, достовірність та належність зібраної інформації здебільшого може бути підтверджена шляхом аналізу кримінального процесуального документа, в якому зафіксовані джерело та процес її одержання;
- кримінальні процесуальні документи свідчать про належне виконання вимог закону (наприклад, щодо роз'яснення учасникам кримінального провадження їхніх прав, обов'язків і забезпечення можливості здійснення цих прав і виконання обов'язків);
- відповідні кримінальні процесуальні документи є юридичною підставою для застосування заходів забезпечення кримінального провадження (зокрема запобіжних заходів), а їхня вмотивованість свідчить про наявність законних підстав для цього;
- копії багатьох основних кримінальних процесуальних документів вручаються потерпілому, підозрюваному, обвинуваченому та іншим учасникам кримінального провадження з метою забезпечення їхніх прав, зокрема права на оскарження відповідних процесуальних рішень;

– без складання кримінальних процесуальних документів були б неможливими виконання та реалізація прийнятих під час кримінального провадження процесуальних рішень» [106, с. 11].

«Кримінально-процесуальні документи виконують інформаційну, пізнавальну, комунікативну, правозастосовну, правозахисну, засвідчувальну, виховну функції, забезпечують можливість здійснення правосуддя, виконання прийнятих процесуальних рішень, здійснення прокурорського нагляду, судового та відомчого процесуального контролю, відіграють організуючу й дисциплінуючу роль» [107, с. 8].

Одночасно з цим деякі вчені звертають увагу на існування також бланків документів як «носіїв інформації з нанесеними на ньому постійними реквізитами». «Використання бланків процесуальних документів має суттєві переваги:

– вони сприяють більш повному й точному дотриманню вимог КПК (наприклад, у бланках протоколів слідчих (розшукових) дій відображаються обов'язкові умови їхнього провадження, права та обов'язки осіб, які беруть у них участь тощо);

– бланки спрощують і скорочують процес складання процесуальних документів;

– наявність у бланках наперед надрукованих фрагментів скорочує обсяг рукописних записів і, відповідно, економить час;

– використанням бланків досягається уніфікація документів (моделювання певної логікоінформаційної композиції тексту з найбільш оптимальним поєднанням текстових формул (кліше), котрі відповідають ситуаціям, які трапляються найчастіше для того, щоби при мінімумі слів точно й зрозуміло передати максимум юридично значимої та доцільної інформації), що, зокрема, полегшує ознайомлення з матеріалами кримінального провадження осіб, котрі мають на це право;

– обов'язкові для кожного виду процесуального документа формулювання, що розміщуються в бланках, не заважають індивідуальному

стилю роботи слідчого, прокурора, а навпаки, дозволяють зосередити увагу на викладенні в них мотивованих висновків, фіксації отриманих результатів;

– застосування бланків підвищує культуру документування слідчої роботи загалом» [52].

Бланки самі по собі не мають жодного юридичного значення, проте применшувати їхнє значення в кримінальному процесі є абсолютно неприпустимим, особливо коли це стосується огляду місця події. Якісно складений бланк дозволить не лише пришвидшити проведення відповідної слідчої (розшукової) дії, а також може слугувати підказкою для уповноважених осіб щодо порядку проведення процесуальних дій. Опорні слова та фрази дозволять слідчому обрати правильну тактику проведення огляду місця події та звертати увагу на обставини, які могли залишитися непоміченими, що в комплексі вказує на важливість застосування бланків в роботі слідчого. Водночас, аналізуючи питання застосування бланків у слідчій діяльності, необхідно звернути увагу на декілька особливостей.

Так, хоча використання бланків протоколів слідчих (процесуальних) дій є загальнозастосовуваним, порядок формування таких бланків є абсолютно хаотичним та залежить від самого слідчого чи прокурора, який буде їх використовувати. З однієї сторони, в такий спосіб слідчий може індивідуалізувати бланк слідчої дії під власні потреби. Проте, з іншої сторони, протоколи процесуальних дій у різних кримінальних провадженнях інколи різняться настільки, що одразу розібратися в них майже неможливо. Законодавець, описуючи процес протоколювання процесуальних дій у кримінальному процесуальному законодавстві, надав лише загальні положення, поклавши на правозастосувачів завдання самостійно розробити форму та зміст бланків та відповідних протоколів.

Ми вважаємо, що задля підвищення якості фіксування процесуальних дій, а також з метою забезпечення уніфікації документування досудового розслідування уповноважені державні органи (Офіс Генерального прокурора, Національна поліція України, Державне бюро розслідувань тощо) повинні

спільно розробити та впровадити типові зразки (бланки) процесуальних документів, якими зможуть користуватися слідчі, дізнавачі та прокурори. Більше того, такі бланки можуть бути інтегровані в ЄРДР, що дозволить автоматично вносити інформацію щодо слідчого, який здійснює кримінальне правопорушення, прокурора, який здійснює процесуальне керівництво, номер та найменування кримінального провадження тощо. «Це також значно спростило б роботу правоохоронних органів, адже, наприклад, значні клопотання слідчого протягом усього досудового розслідування досить схожі між собою» [124, с. 91]. Якщо окремо в ЄРДР додати можливість вносити короткий опис події кримінального правопорушення, то ця інформація також може автоматично вноситись до зразків відповідних процесуальних документів. Відповідно, такі шаблони можна буде використовувати не лише при складанні протоколів процесуальних дій, а і при складанні клопотань, постанов, навіть повідомлень про підозру тощо. При цьому ми підкреслюємо, що такі зразки не повинні бути обов'язковими для використання, залишаючи право за слідчим чи іншою уповноваженою на те особою самостійно скласти будь-який процесуальний документ. Водночас інтегровані бланки з ЄРДР можна було б експортувати на комп'ютер слідчого у вигляді текстового документа та вручну доповнювати його, що дозволяє балансувати між стандартизованими процесуальними документами та можливістю уповноваженої особи «індивідуалізувати» фінальний документ. На нашу думку, розробка та інтеграція зразків процесуальних документів в ЄРДР не є складним процесом, але дозволила б зекономити дуже багато часу слідчому, дізнавачу та прокурору, а також стандартизувало діловодство на стадії досудового розслідування, що спростило би ознайомлення з такими документами інших учасників кримінального провадження.

Повертаючись до питання аналізу кримінальних процесуальних документів, необхідно зазначити, що існує багато класифікації кримінальних процесуальних документів (за стадіями кримінального провадження та особами, за відношенням до виявлення і закріплення доказів, за

процесуальним значенням, за імперативністю складання, за суб'єктивним складом прийняття та складання документів, за місцем складання тощо [106, с. 14], проте для виконання завдань даного дисертаційного дослідження найбільш вдалим поділом процесуальних документів нам видається поділ саме на протоколи та процесуальні рішення [108, с. 7]. «Процесуальні рішення – це прийняті у встановленому порядку акти, викладені у встановленій законом формі, спрямовані на настання певних юридичних наслідків» [108, с. 7]. У свою чергу, протоколи розглядають як «інформаційно-посвідчувальні акти, які закріплюють факт проведення, зміст та результати певних процесуальних дій» [108, с. 7], «процесуальний документ, в якому закріплюються хід та результати проведення процесуальної дії» [64, с. 245], «кримінально-процесуальний документ, у якому в установленому законом порядку описуються і посвідчуються зміст і наслідки будь-якої дії, що здійснюється органом дізнання, слідчим, прокурором або судом» [7, с. 10], «процесуальний документ про проведення слідчих та інших процесуальних дій, про їхній зміст і наслідки» [106, с. 21]. Можна продовжувати перераховувати позиції різних науковців щодо визначення сутності протоколів у кримінальному процесі, проте названих позиції вже достатньо, щоб продемонструвати єдине бачення сутності протоколу як різновиду процесуального документа, що посвідчує хід та результати проведення процесуальних дій. У даному випадку ми акцентуємо увагу на положенні про те, що в протоколі фіксуються не лише результати, а і сам хід проведення відповідної процесуальної дії. При цьому інколи ці поняття можуть бути фактично нероздільними. Наприклад, у практиці використовується протокол ознайомлення сторони захисту з матеріалами досудового розслідування в порядку ст. 290 КПК України (хоча законодавець прямо не передбачив складання саме такого протоколу). Відповідно, результатом ознайомлення з матеріалами кримінального провадження буде, власне, обізнаність відповідних учасників досудового розслідування з їхнім змістом, що і передбачається в процесі такого ознайомлення.

При цьому ми наголошуємо, що в протоколі обов'язково має бути відображено як результати будь-якої процесуальної дії (або навіть їхня відсутність), так і хід її проведення, адже будь-які неточності можуть стати причиною встановлення факту порушення прав та законних інтересів учасників кримінального провадження. Досить яскравим прикладом у даному випадку є позиція Верховного Суду в справі, де «слідчий ознайомив сторону захисту із частиною матеріалів досудового розслідування, про що було складено відповідний протокол. Проте сторона захисту не планувала ознайомлюватися з іншою частиною матеріалів і вважала, що ознайомлення на цьому закінчилося, а строки досудового розслідування із цього моменту знову почали обраховуватися, власне, через що й сталося пропущення строків досудового розслідування» [83]. Своє рішення Верховний Суд мотивував тим, що «сторона захисту підтвердила факт ознайомлення з матеріалами кримінального провадження, про що свідчить протокол про надання доступу до матеріалів досудового розслідування, підписаний підозрюваним і трьома його захисниками без будь-яких зауважень і застережень (аркуш провадження 72, том 3), що своєю чергою спростовує позицію прокурора про те, що сторона захисту станом натеper не ознайомила з матеріалами провадження» [83]. З такою позицією не погодились представники Спеціалізованої антикорупційної прокуратури, зазначаючи, що «КПК України прямо передбачає лише дві форми завершення ознайомлення, передбаченого ст. 290 КПК: або шляхом надання письмового підтвердження про відкриття та ознайомлення, або ж у разі настання строку, визначеного ухвалою суду, винесеною за результатами розгляду клопотання про встановлення строку ознайомлення. Але не шляхом ознайомлення із частиною матеріалів без надання письмового підтвердження про намір продовжити ознайомлення» [39]. О.О. Торбас у даному випадку зробив висновок, що такої проблеми можна було б уникнути, якби були розроблені типові зразки процесуальних документів (тобто бланки та шаблони, про які йшла мова вище). «По-перше, буде введено певний стандарт діловодства в органах досудового розслідування та прокуратури, що

полегшить роботу як стороні обвинувачення, так і стороні захисту, адже основні процесуальні документи будуть формуватися за стандартним шаблоном. По-друге, орган, відповідальний за розробку таких документів, зможе оперативно вносити зміни й правки відповідно до судової практики Верховного Суду й правових реалій» [124, с. 90]. Даний приклад ще раз підкреслює важливість правильного складання протоколів процесуальних дій.

Як вже було зазначено, серед науковців та практиків немає суттєвих розбіжностей щодо визначення сутності протоколу як способу фіксації ходу та результату процесуальних дій під час кримінального провадження. Загальні ж вимоги до протоколів містяться в ст. 104 КПК України, де зазначено, що протокол складається з вступної частини (місце, час проведення та назву процесуальної дії, особу, яка проводить процесуальну дію (прізвище, ім'я, по батькові, посада), всіх осіб, які присутні під час проведення процесуальної дії (прізвища, імена, по батькові, дати народження, місця проживання), інформацію про те, що особи, які беруть участь у процесуальній дії, заздалегідь повідомлені про застосування технічних засобів фіксації, характеристики технічних засобів фіксації та носіїв інформації, які застосовуються при проведенні процесуальної дії, умови та порядок їхнього використання), описової частини (послідовність дій, отримані в результаті процесуальної дії відомості, важливі для цього кримінального провадження, в тому числі виявлені та/або надані речі і документи) та заключної частини (вилучені речі і документи та спосіб їхньої ідентифікації, виготовлені дублікати документів, а також копії інформації, у тому числі комп'ютерних даних, та спосіб їхньої ідентифікації, спосіб ознайомлення учасників зі змістом протоколу, зауваження і доповнення до письмового протоколу з боку учасників процесуальної дії) [48].

Проте ці вимоги стосуються виключно змісту протоколу, у зв'язку з чим науковці самотійно виділяють додаткові вимоги, які допомагають більш повно оцінити сутність даного кримінального процесуального документа. «Крім дотримання формальних правил щодо обов'язкових реквізитів вказаних

документів, необхідною вимогою, яка висувається до протоколів слідчих (розшукових) дій, є повнота і достовірність даних, що в них відображаються. Процесуальна форма таких протоколів в цілому має спільні риси. У свою чергу, їхній зміст конкретизується з урахуванням особливостей, завдань, обставин та результатів кожної слідчої дії» [41]. Вчені зазначають, що «протокол, як юридичний документ, має бути максимально раціональний, зрозумілий і доцільний – мінімум слів, максимум інформації. Важливо, щоб протокол відповідав наступним вимогам. Повнота інформації – всі необхідні складові частини думки мають у тексті своє словесне вираження в такому достатньому і реально можливому обсязі та формі, щоб нічого не потрібно було додумувати. Ясність, точність мови і відсутність суперечностей. Протокол має бути викладений зрозумілою, простою і доцільною термінологією і складений так, щоб його можна було прочитати. Протокол має бути викладений у суворій логічній послідовності, щоб кожне нове судження випливало з попереднього, щоб не було логічних суперечностей або несподіваних висновків, що не випливають з тексту документа. Використовувані поняття повинні відповідати сучасному рівню правових знань і культури. Зміст і обсяг вживаних понять повинні відповідати якісній і кількісній характеристиці описуваних предметів. У протоколі викладаються процесуальні дії в тому порядку, в якому вони мали місце, виявлені при їхньому проведенні істотні для справи обставини, а також заяви осіб, які брали участь при проведенні цих дій» [64, с. 245]. В якості додаткових ознак також виділяють стислість викладення, адже «це дає змогу не лише значно зекономити час на підготовку документа, але й має вагоміші цілі. Так, документ не повинен містити ніякої зайвої інформації. Багатослівність є не лише суттєвим недоліком з погляду ясності викладення, а й інколи може стати на заваді інтересам розслідування, тому що призводить до небажаного витоку інформації, яка становить зміст слідчої таємниці» [106, с. 19].

З урахуванням того, що в результаті огляду місця події складається типовий протокол, то можна з впевненістю зазначити, що всі вимоги та ознаки,

які були описані вище, також стосуються і протоколів огляду. Водночас необхідно пам'ятати про відмінності огляду місця події з іншими гласними слідчими (розшуковими) діями, що також впливатиме і на порядок складання протоколу. У зв'язку з цим науковці намагаються звертати увагу на специфічні ознаки, які притаманні лише даній групі кримінальних процесуальних документів. Наприклад, при оцінці протоколу як основного способу фіксації ходу та результатів огляду місця події окремі вчені дійшли висновку, що він має відповідати наступним вимогам:

«1. Достовірно відображати обстановку місця події та оглянуті об'єкти в їхніх істотних рисах.

2. Містити точний і достатньо повний опис виявлених слідів злочину і інших предметів, що у подальшому можуть мати значення доказів.

3. Забезпечити наглядне уявлення про обстановку на місці події в особи, що у майбутньому знайомиться з протоколом» [107, с. 95].

Загалом, аналізуючи специфіку протоколу огляду місця події, необхідно звернути увагу на необхідність поєднання в даному документі загального опису місця, де сталася подія кримінального правопорушення, та об'єкта безпосереднього протиправного посягання, через який проводиться огляд місця події (якщо такий об'єкт можна виділити та він є ключовим). Власне, в залежності від того, чи можливо виділити ключовий об'єкт огляду, слідчий повинен не лише проводити огляд місця події, а і визначати послідовність викладення обставин огляду в протоколі. При цьому слідчий або інша уповноважена особа повинен дотримуватись низки вимог, які передбачені законодавцем у відповідних положеннях кримінального процесуального законодавства, а також загальних вимог, які ставляться до кримінальних процесуальних документів та були розроблені науковцями та практиками. Ми вважаємо, що в даному випадку однією з найголовніших вимог (яка фактично містить одразу комплекс вимог) є можливість об'єктивного сприйняття закріпленої інформації та подальшого віртуального (чи реального) відтворення місця події та об'єктів, які були там виявлені. «Протокол повинен

точно відображати ту інформацію, яку сприйняли в процесі огляду. В осіб, які читають протокол, але не були присутніми під час огляду і не сприймали конкретні об'єкти, має скластися об'єктивне уявлення про описані в ньому факти. Слідчий повинен вносити в протокол тільки такі ознаки, властивості і стан об'єктів, які однаково сприймаються всіма учасниками огляду. Ніякі висновки в протоколі не допустимі. У тих випадках, коли ознаки і властивості об'єктів, що оглядаються, викликають сумнів, описувати їх потрібно дуже обережно» [106, с. 141].

Власне, у цьому аспекті можна виокремити два основні завдання огляду місця події: виявити докази, які надалі будуть використані у кримінальному провадженні, та максимально об'єктивно, неупереджено та повно зафіксувати саме місце кримінального правопорушення. Надалі у слідчого може виникнути потреба у проведенні, наприклад, слідчого експерименту, і для відтворення обстановки та обставин кримінального правопорушення мають бути створені умови, максимально наближені до первинних. Відповідно, чим краще слідчий може описати умови місця кримінального правопорушення (освітлення, наявність снігу, туману тощо) та сліди (їхнє місцерозташування, загальний опис, окрема характеристика тощо), тим повніший буде слідчий експеримент, адже під час нього можуть бути виконані всі завдання, які ставляться перед слідчим чи іншою уповноваженою особою. При цьому ми звертаємо увагу, що хоча фото та відеозапис огляду місця події дозволить краще візуалізувати місце, де було вчинено кримінальне правопорушення, лише в протоколі слідчий може звернути увагу на окремі специфічні обставини чи умови або конкретизувати об'єкти, які були зафіксовані на фото та відео.

Також зазначаємо, що хоча не завжди виникає необхідність у проведенні слідчого експерименту, майже завжди учасники кримінального провадження (особливо ті, які не були присутніми під час огляду місця події) прагнуть умовно відтворити обстановку вчинення кримінального правопорушення задля перевірки власних версій або спростування позиції іншої сторони у

кримінальному провадженні. Така візуалізація можлива лише шляхом поєднання відео- чи фотофіксації місця події та якісного його описання в самому протоколі огляду. При цьому ми наголошуємо, що при складанні протоколу слідчий чи інша уповноважена особа повинен використати такий стиль написання протоколу, який би поєднував у собі правильну юридичну термінологію, але при цьому був би легким у вивченні та дозволив би навіть не юристам після ознайомлення з протоколом визначити загальну характеристику місця події та об'єктів (слідів тощо), які були б там виявлені. Ми повністю погоджуємося з колегами, які зазначають, що в протоколі не повинні бути присутні будь-які висновки слідчого чи іншої уповноваженої особи, які потребують спеціальних знань або просто відображають позицію особи, яка проводить відповідну процесуальну дію. Нагадуємо, що основні завдання огляду місця події – це виявити сліди та зафіксувати місцевість, де сталося кримінальне правопорушення (або інші події, які мають значення для кримінального провадження). Таке відображення повинно бути максимально об'єктивним та не містити будь-яких спотворень через специфічну позицію слідчого або іншої уповноваженої особи.

Власне, аналізуючи протокол огляду місця події, також необхідно звернути увагу на момент складання даного документа. Логіка поділу огляду місця події на три окремі етапи вже наштовхує на висновок, що такий протокол буде складатися після проведення всіх необхідних процесуальних дій. Проте такий висновок може бути дещо передчасним. «Залежно від специфіки кримінального правопорушення слідчий може складати протокол і під час проведення огляду, і після його закінчення. Якщо слідчий приймає рішення про складання протоколу після проведення огляду, то впродовж огляду він робить чорнові замітки для майбутнього протоколу. У такому разі протокол доцільно оформляти відразу після заключної стадії огляду і безпосередньо на місці події (а не в кабінеті слідчого), щоб за необхідності була можливість ще раз подивитися і доповнити відсутню інформацію, уточнити термінологію. Оскільки в процесі його написання нерідко

виникають сумніви щодо тих чи інших обставин, які можуть бути з певністю розв'язані лише на місці події. Якщо в складеному протоколі пропущена якась важлива деталь, то її можна заповнити доповненням у кінці протоколу, який посвідчується підписами всіх учасників огляду» [106, с. 140].

Ми вважаємо, що протокол огляду місця події в будь-якому випадку повинен складатися після завершення проведення всіх необхідних процесуальних дій, що має одразу декілька пояснень. По-перше, лише після проведення повного огляду місця події у слідчого буде достатньо інформації, щоб скласти повний протокол огляду. Незалежно від того, яку методику складання протоколу обрав слідчий, лише в самому кінці він зможе найбільш повно викласти власні спостереження відносно всіх об'єктів, які були ним досліджені. По-друге, після завершення робочого етапу огляду слідчий чи інша уповноважена службова особа зможе повністю сконцентруватися на написанні всіх необхідних процесуальних документів, що дозволить мінімізувати будь-які помилки та неточності в протоколі огляду місця події.

Фактично єдиним мінусом складання фінального варіанту протоколу огляду місця події є можливість упущення певних відомостей, які, наприклад, були виявлені в самому початку проведення відповідної слідчої дії. Саме тому науковці наполягають на обов'язковому написанні нотаток (чи складанні «чорнового» варіанту протоколу огляду), в якому слідчий записував би всі обставини, які були виявлені, та надавав їхню скорочену характеристику. Надалі саме з таких нотаток складається кінцевий «чистовий» протокол огляду місця події, який і буде використовуватися в кримінальному провадженні в якості доказу.

РОЗДІЛ III. ОСОБЛИВОСТІ ПРОВЕДЕННЯ ОГЛЯДУ МІСЦЯ ПОДІЇ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Зважаючи на специфіку огляду місця події, дана слідча дія досить часто проводиться в умовах неочевидності, коли у слідчого або мало інформації про кримінальне правопорушення, яке сталося, або мало часу для якісної підготовки для проведення усіх необхідних процесуальних дій. Водночас такі складнощі пов'язані лише з тим, що огляд місця події проводиться на початковому етапі досудового розслідування, а тому вимагає від слідчого чи іншої уповноваженої особи додаткових вмінь та навичок. Зовсім іншою є ситуація при проведенні огляду місця події в умовах воєнного стану. «Розслідування воєнних злочинів вимагає від органів досудового розслідування, прокуратури, суду, експертних установ та інших фахівців високого рівня мобілізації, концентрації зусиль та ресурсів, адже доводиться діяти без права на помилку в складних умовах геополітичних, правових, безпекових, тактичних, логістичних, інформаційно-комунікаційних викликів» [22, с. 54].

Повномасштабна агресія проти України стала причиною суттєвих змін в абсолютно всіх сферах життя українців, і не дивно, що досить кардинальні зміни відбулися і в кримінальному процесі. О. Дуфенюк, ведучи мову про специфіку розслідування воєнних злочинів, вказала одразу на декілька викликів, які суттєво впливають на процес розслідування: геополітичні («пов'язані із небажанням держави-агресора виконувати вимоги міжнародного права; посиленням політики мілітаризації держави-агресора для ведення агресивної війни; протидією державою-агресором розслідуванню воєнних злочинів шляхом висловлення публічних заяв-заперечень, заяв стосовно цілей військової агресії чи окремих військових операцій, поширення неправдивої інформації, інсценування, провокації...») [22, с. 51], правові («пов'язані із потребою швидко реагувати на виклики правозастосовної практики і вносити зміни до законодавства, яке пристосоване не в повному

обсязі до цілей та потреб кримінального провадження в умовах військової агресії...») [22, с. 51], безпекові («пов'язані з необхідністю перебування на певній території через загрозу поновлення активних бойових дій») [22, с. 51], тактичні («пов'язані з наявністю значної кількості епізодів злочинів, значної кількості свідків та потерпілих, відсутністю можливості допиту значної частини свідків та потерпілих на місці події через їхнє травмування, транспортування до закладів охорони здоров'я, евакуацію, міграцію за кордон, викрадення або примусове переміщення комбатантами країни-агресора») [22, с. 51], логістичні («пов'язані з необхідністю залучення значних фінансових та матеріальних ресурсів для забезпечення роботи персоналу ..., процесу розслідування криміналістичною технікою, інформаційно-комунікаційні...») [22, с. 51], інформаційно-комунікаційні («пов'язані з необхідністю забезпечення ефективної відомчої та міжвідомчої комунікації в системі правоохоронних органів, аварійних служб, закладів охорони здоров'я, експертних установ, органів прокуратури та судів, органів місцевого самоврядування, міграційних служб, міжнародних організацій») [22, с. 51].

«Безпосередньо на організацію та методику розслідування, збір доказів про військові злочини, що вчиняються сторонами збройного конфлікту, впливають такі деструктивні чинники: 1) швидка зміна оперативної обстановки; 2) часта передислокація військових частин і підрозділів; 3) загибель, поранення і полон свідків, потерпілих, підозрюваних у ході бойових дій; 4) зміна обстановки місця події в результаті бомбардування, артилерійського або мінометного обстрілу, захоплення противником; 5) мінування місць події, обстріли снайперів тощо; 6) велика кількість справ, що розслідуються в умовах обмеженого часу; 7) притягнення до кримінальної відповідальності сторін збройного конфлікту; 8) значний часовий інтервал від моменту вчинення масових вбивств і до початку дослідження місць масових поховань, що перешкоджає їхній ідентифікації через розкладання трупів; 9) проблеми формування доказової бази, оскільки розстріли проводилися в місцях, що виключали можливість присутності небажаних свідків; 10)

селективне надання органам кримінальної юстиції різної військової інформації, тобто документів, предметів, фотознімків з дронів, декодованих записів перехоплень радіопереговорів тощо про події, які могли б стати або були предметом розслідувань; 11) політизація процесу розслідування і проведення розслідування на прикордонній лінії між національним суверенітетом і міжнародною відповідальністю, в зоні між правовою і політичною сферами; 12) характер сприйняття місцевим населенням розслідування військових злочинів на національному рівні та відправлення судочинства всередині держави за військові злочини проти осіб протилежної сторони може викликати невдоволення населення, ворожість щодо органів кримінальної юстиції, що призведе до применшення значення МКС і національних органів кримінальної юстиції; 13) неправомірні порівняння з діями іншої сторони і використання для ухилення від кримінальної відповідальності за вчинені воєнні злочини чинника «пролитої крові» як «права на вчинення протиправних дій щодо супротивника» для необґрунтованого звинувачення в «боягузстві» органів розслідування, які безпосередньо не брали участі у бойових діях; 14) розслідування військових злочинів лише щодо однієї зі сторін конфлікту тощо; 15) необхідність забезпечення неупередженого і нейтрального розслідування, щоб жодна зі сторін не несла «особливу» відповідальність; 16) небажання сторін збройного конфлікту підпорядковуватися законним вимогам органів юстиції та низці міжнародно-правових положень; 17) проблеми забезпечення показань високопоставлених іноземців; 18) небажання сторін збройного конфлікту виконувати законні вимоги органів юстиції та низки міжнародно-правових положень; 19) проблеми забезпечення показань високопоставлених іноземних лідерів і дипломатів; 20) спроби інсценувань «вчинення» військових злочинів супротивником; 21) протидія розслідуванню; 22) можливість збройного опору при затриманні з боку підозрюваного або його колег; 23) отримання обвинуваченими, підозрюваними, потерпілими, свідками та іншими особами бойових та інших психічних травм; 24) проблема повільності розслідування

злочинів цієї категорії, які можуть перевищити всі розумні терміни і тривалі строки тримання під вартою» [6, с. 84].

Законодавець, зважаючи на особливі умови, що склалися, досить оперативно доповнив КПК України Розділом IX¹ «Особливий режим досудового розслідування, судового розгляду в умовах воєнного стану». Надалі в даний розділ неодноразово вносились зміни та доповнення, регулюючи специфічні умови проведення досудового розслідування та судового розгляду, які постійно змінюються та вимагають додаткового унормування. Як зазначає О.М. Дуфенюк, «для виконання завдань у «польових умовах» у місцях, які звільнені від окупації, потрібне розгортання спеціальної логістичної системи, яка передбачає постачання та розподіл ресурсів за наступними напрямками:

- залучення персоналу (слідчих, інспекторів-криміналістів, спеціалістів-вибухотехніків, трасологів, судових медиків, оперативних працівників, водіїв, персоналу для забезпечення охорони і т. д.), його перевезення, розміщення, проживання, харчування, оплати відрядження тощо;
- спеціалізований транспорт та забезпечення його паливом (мікроавтобуси для переміщення слідчих груп, перевезення криміналістичної техніки, вилучених доказів, пересувні криміналістичні лабораторії, землерийна техніка, мобільні рефрижератори для транспортування трупів до пунктів проведення судово-медичних розтинів тощо);
- техніко-криміналістичні засоби, призначені для відеозйомки, фотозйомки під час слідчих (розшукових) дій, забезпечення аерозйомки за допомогою БПЛА, упакування речових доказів, вилучення об'єктів, проведення досліджень у «польових умовах» і т. д.;
- спеціальний одяг та допоміжні засоби (захисні костюми, рукавички, взуття, респіратори тощо), намети та укриття тимчасових пунктів збирання доказів на випадок дощової погоди, засоби встановлення фізичної огорожі місця події, засоби захисту криміналістично значущих об'єктів від пошкодження тваринами;

– інше обладнання (техніка для підготовки процесуальної документації, картографічні матеріали, засоби встановлення геолокації місць події, обладнання для перевірки територій та знешкодження потенційно небезпечних вибухових об'єктів, спеціальне судово-археологічне, рентгенівське, освітлювальне, вимірювальне та інше обладнання, засоби комунікації)» [23, с. 371].

Спроба законодавця унормувати порядок здійснення кримінального провадження в умовах воєнного стану є максимально логічною відповіддю на ситуацію, що виникла, і навіть ЄСПЛ у низці своїх рішень вказував на неможливість забезпечення всіх прав учасників кримінального провадження в таких специфічних умовах. Так, у справі «Мозер проти Молдови та Росії» Суд розглядав питання про відсутність у заявника реальної можливості подати скаргу на порушення ст.ст. 3, 8, 9 Конвенції, які були вчинені владою самопроголошеної «Придністровської Молдавської Республіки (ПМР)». ЄСПЛ у своєму рішенні однозначно вирішив, що Молдова не відповідальна за порушення, вчинені владою «ПМР» та її представниками, і не повинна сплачувати за них відшкодування, однак зазначив, що певні кроки щодо реалізації відповідних зобов'язань все ж таки є доступними для національних органів влади Молдови. Щодо цього аспекту в аналізованому рішенні було зазначено наступне: «покладене на Молдову позитивне зобов'язання полягає у вжитті усіх доступних їй правових і дипломатичних засобів, аби продовжувати гарантувати особам, які проживають у Придністров'ї, користування правами і свободами, визначеними Конвенцією. Відповідно, «засоби правового захисту», котрі Молдова має надати заявнику, полягають у наданні йому можливості повідомити молдовській владі детальну інформацію щодо свого становища і у тому, щоб бути повідомленим про різні правові і дипломатичні кроки, яких вона вживатиме. Молдова запровадила власні суди, слідчі і державні органи, котрі працюють паралельно з органами, запровадженими «ПМР». Хоча ці молдовські органи ухвалюють рішення, наслідки яких можуть втілюватись тільки поза Придністров'ям, проте їхня

функція полягає у тому, щоб забезпечити належне доведення справ до відома молдовської влади, яка на цій підставі може вжити правових і дипломатичних кроків, аби спробувати втрутитись у конкретному випадку, зокрема, закликаючи Росію ухвалити щодо «ПМР» позицію, яка відповідала б її зобов'язанням щодо Конвенції, і стежити за тим, щоб рішення, ухвалені у «ПМР», також відповідали цим зобов'язанням» [95]. З цього приводу В.А. Завтур зазначив, що «відповідна позиція ЄСПЛ щодо меж та напрямків реалізації позитивних зобов'язань держави в умовах окупації та ефективного контролю над частиною території іншою державою частково може бути застосовною в контексті війни РФ проти України, втім слід зважати й на ту обставину, що аналізована справа стосувалася переважно замороженого конфлікту, а не повномасштабної збройної агресії. В умовах, що склалися на теперішній час, зокрема, вихід країни-агресора із Ради Європи та низки міжнародно-правових договорів, очевидно, що ефективність таких дій, як «дипломатичні кроки» та «заклики ухвалити рішення, що відповідали б Конвенції», наближається до нуля» [26, с. 33].

Саме тому вкрай важливо дослідити специфіку проведення огляду місця події, адже в більшості випадків саме дана слідча дія дозволяє оперативно отримати докази щодо воєнних злочинів, які вчиняються на території України. Огляд місця події є невід'ємною слідчою дією для документування як воєнних злочинів, пов'язаних зі знищенням майна, так і насильницьких злочинів проти мирного населення. «Оскільки у розслідуванні воєнних злочинів має значення обстановка вчиненого злочину, при проведенні огляду місцевості, приміщення, місця події необхідно дуже детально проводити опис всіх виявлених важливих обставин, за можливості, фіксувати це на відео та фото» [45]. Водночас необхідно підкреслити, що в окремих випадках слідчий або інша уповноважена особа повинен частково чи повністю змінити тактику проведення огляду місця події з огляду на загрозу життю учасників слідчої дії, кількості дій, які необхідно провести у короткий проміжок часу або в силу інших причин, які виникають лише в місцях проведення бойових дій. Ми не

стверджуємо, що такий огляд місця події буде повністю відрізнятися від «стандартного» огляду, про який мова йшла раніше в даному дисертаційному дослідженні, але маємо підкреслити, що слідчий повинен враховувати низку інших нетипових факторів.

ОМП у зонах ведення бойових дій і під час надзвичайних ситуацій може бути пов'язаний з високим ступенем факторів ризику для життя та здоров'я осіб, які перебувають на цих територіях. Практики вказують, що при необхідності проведення огляду місця події на лінії розмежування, працівники поліції узгоджують можливість проведення слідчої (розшукової) дії з командуванням відповідних військових підрозділів, та, якщо останні гарантують безпеку СОГ, необхідні слідчі дії проводяться безпосередньо на місці виявлення трупа. У випадках, коли така безпека не може бути гарантована, військові, волонтери, які знаходяться на місці події самі доставляють труп у найближче безпечне місце, де проводиться огляд [159, с. 148-149].

Аналізуючи положення кримінального процесуального законодавства, можна визначити такі особливості проведення огляду місця події в умовах воєнного стану:

1) огляд місця події може проводитись без внесення відомостей до ЄРДР у випадку, якщо відсутня технічна можливість такого внесення. У цьому випадку слідчий, дізнавач або прокурор повинні невідкладно винести постанову про початок досудового розслідування (абз. 1 ч. 1 ст. 615 КПК України);

2) за відсутності можливості складання процесуальних документів про хід і результати проведення огляду місця події фіксація здійснюється доступними технічними засобами з подальшим складенням відповідного протоколу не пізніше сімдесяти двох годин з моменту завершення огляду місця події (абз. 2 ч. 1 ст. 615 КПК України);

3) огляд місця події в житлі чи іншому володінні особи може проводитись без участі понятих, якщо їхнє залучення є об'єктивно неможливим або

пов'язано з потенційною небезпекою для їхнього життя чи здоров'я. У такому випадку хід і результати проведення огляду житла чи іншого володіння особи в обов'язковому порядку фіксуються доступними технічними засобами шляхом здійснення безперервного відеозапису (абз. 3 ч. 1 ст. 615 КПК України);

4) копії матеріалів огляду місця події в обов'язковому порядку зберігаються в електронній формі у дізнавача, слідчого чи прокурора (ч. 14 ст. 615 КПК України).

Для того, щоб слідчий, дізнавач або прокурор могли застосувати відповідні правила проведення огляду місця події, мають бути досягнуті певні вимоги, передбачені законодавцем. Аналізуючи відповідні положення кримінального процесуального законодавства, ці умови можна поділити на дві групи: *загальні* та *спеціальні*. Загальні умови стосуються будь-яких процесуальних дій, які передбачені Розділом IX¹. Така вимога фактично одна, і вона прямо передбачена в ст. 615 КПК України – «якщо введено воєнний стан». Ми не будемо окремо зупинятися на процедурі введення воєнного стану, адже це питання не охоплюється предметом даного дисертаційного дослідження, тому достатньо лише вказати, що відповідно до ЗУ «Про правовий режим воєнного стану», воєнний стан – це «особливий правовий режим, що вводиться в Україні або в окремих її місцевостях у разі збройної агресії чи загрози нападу, небезпеки державній незалежності України, її територіальній цілісності та передбачає надання відповідним органам державної влади, військовому командуванню, військовим адміністраціям та органам місцевого самоврядування повноважень, необхідних для відвернення загрози, відсічі збройної агресії та забезпечення національної безпеки, усунення загрози небезпеки державній незалежності України, її територіальній цілісності, а також тимчасове, зумовлене загрозою, обмеження конституційних прав і свобод людини і громадянина та прав і законних інтересів юридичних осіб із зазначенням строку дії цих обмежень» [27]. У даному випадку ми повинні звернути увагу на уточнення законодавця, що

воєнний стан вводиться або на всій території України, або на окремій місцевості. Через повномасштабну агресію 24 лютого 2024 року проти України правовий режим воєнного стану було введено на всій території нашої держави, що дозволяє застосувати положення Розділу IX¹ в будь-яких регіонах України. Водночас об'єктивна необхідність застосування спеціальних правил проведення досудового розслідування та судового розгляду виникає лише на окремих територіях, «і уповноважені посадові особи повинні самостійно оцінювати доцільність застосування вказаних правил. Оцінюючи ситуацію, яка на даний момент склалася, можна констатувати, що місцем проведення досудового розслідування можуть бути: а) тимчасово окуповані території; б) території, де відбуваються активні бойові дії; в) звільнені території; г) території, де активні бойові дії не відбуваються» [122, с. 126]. Відповідно, лише на таких територіях можуть бути застосовані спеціальні правила проведення огляду місця події, які передбачені чинним кримінальним процесуальним законодавством. І хоча режим воєнного стану було введено на всій території України, використання положень вказаного розділу КПК України в місцевості, де не відбувалися або не відбуваються активні бойові дії, має розцінюватися як зловживання правом уповноваженими на те суб'єктами, наслідком чого має бути визнання доказів, зібраних в порядку, передбаченому Розділом IX¹ КПК України, недопустимими.

Спеціальні умови проведення огляду місця події стосуються окремих елементів здійснення відповідних процесуальних дій та уточнення в конкретних положеннях кримінального процесуального законодавства. Наприклад, слідчий може не залучати понятих до огляду місця події лише за дотримання спеціальної умови щодо існування небезпеки для осіб на місці події або якщо з об'єктивних причин таких осіб неможливо залучити до проведення відповідної процесуальної дії. В іншому прикладі огляд місця події може фіксуватися не в протоколі, а в інший спосіб, який дозволить об'єктивно оцінити місце події.

Вивчаючи спеціальні умови проведення огляду місця події, можна помітити одну спільну рису – такі умови мають оцінюватися уповноваженою службовою особою самостійно з урахуванням об'єктивних ризиків, які існують на місці. Такий підхід законодавця є досить логічним, адже неможливо описати в КПК України всі можливі варіанти проведення огляду місця події в умовах воєнного стану. Слідчий, дізнавач чи прокурор повинні самостійно приймати рішення щодо застосування спеціальних правил проведення огляду місця події і інколи таке рішення може бути прийняте вже після початку проведення відповідної процесуальної дії через погіршення обстановки. Водночас ми наголошуємо, що лише сам факт проведення огляду місця події в умовах воєнного стану ще не вказує на необхідність застосування спеціальних процедур, які передбачені Розділом IX¹ КПК України. Рішення про проведення огляду місця події за спеціальними правилами повинно поєднувати наявність об'єктивних факторів (загальні та спеціальні умови) та суб'єктивної позиції слідчого, дізнавача та прокурора, який приймає рішення про застосування Розділу IX¹ КПК України в силу об'єктивних умов, але на підставі власного внутрішнього переконання.

Аналізуючи порядок проведення огляду місця події, також необхідно враховувати специфіку кримінального правопорушення, про яке йде мова, що вже було неодноразово зазначено в даному дисертаційному дослідженні. Насамперед необхідно зауважити, що в місці проведення бойових дій також можуть вчинятися і інші кримінальні правопорушення, при розслідуванні яких також необхідно проводити огляд місця події. У такому випадку застосовуються всі стандартні правила щодо тактики та методики проведення огляду місця події, а основна специфіка буде проявлятися в самій місцевості, перебування, де може нести загрозу для учасників відповідної слідчої (розшукової) дії. Якщо ж ведеться мова про воєнні злочини, то уповноважена службова особа додатково повинна враховувати специфіку такого кримінального правопорушення. Наприклад, «під час артилерійських атак дослідження ударних кратерів – важливий етап, який дозволяє визначити

напрямок, звідки вівся вогонь. Обстріляні ділянки повинні бути оглянуті якнайшвидше. Кратери швидко піддаються дії стихії та втручання військових і цивільних людей, втрачаючи свою цінність як джерело інформації. Якщо ви прибули на місце обстрілу, одна з ваших головних задач – виокремити та обгородити серед інших вирв ті, які дадуть найбільше інформації про походження атаки. Зазвичай кратерів після обстрілу залишається доволі багато, тому не намагайтеся зберегти їх всі, достатньо однієї-двох воронок. Існують наступні критерії, за якими варто обирати об'єкт:

- 1) вирва з найбільш чітко видимою формою;
- 2) вирва знаходиться в стороні від дерев чи інших перешкод, які могли б змінити напрямок польоту снаряду перед вибухом.

Інколи це може бути не саме та вирва, що пошкодила цивільне майно, а інша десь у городі за кількадесят метрів або на асфальтованому полотні дороги чи забетонованому майданчику (останні два типи поверхні найкраще підходять для визначення напрямку атаки). Головне – уточнити у свідків і переконатися самому, що вона утворилась під час саме того обстрілу, який ви розслідуєте. Оскільки за п'ять років війни на території одного помешкання можуть залишатися кратери від кількох різних обстрілів» [37, с. 35].

Аналізуючи положення кримінального процесуального законодавства, можна зазначити, що головною особливістю проведення огляду місця події в умовах воєнного стану є спрощення вимог щодо фіксування відповідної процесуальної дії. Так, законодавець допускає складання протоколу огляду місця події після проведення всіх необхідних процесуальних дій (але не пізніше 72-х годин) за умови, що фіксація відбувалась у інший спосіб, який дозволяє в повній мірі відтворити обстановку місця події. Таке спрощення є абсолютно правильним, адже сучасні способи фіксації (які включають в себе в тому числі і аерозйомку [28]) дозволяють досить швидко та якісно фіксувати обстановку місця події. Водночас підкреслюємо, що законодавець не надав жодних винятків з правил оцінки доказів, які були отримані в умовах воєнного стану, а тому в будь-якому випадку має бути дотримана процесуальна форма

збирання доказів. «Використання безпілотників може допомогти у вирішенні іще однієї важливої проблеми при проведенні огляду місця події в екстраординарних умовах: забезпечити можливість якісного та швидкого фото- та відеозапису обстановки місця події. Надалі такі документи можуть стати додатками до протоколу огляду місця події. Квадрокоптер може виконувати функцію фото- та відеокамери на механізованому підвісі. Водночас, на нашу думку, неправильно вважати, що така, навіть безперервна відеозйомка, може замінити безперервний відеозапис СРД, передбачений як гарантія законності окремих з них у ст. 223 КПК України» [118, с. 236]. Відповідно, слідчий або інша уповноважена на те особа в будь-якому випадку повинна виконати вимоги законодавця щодо фіксації проведених процесуальних дій (в тому числі і огляду місця події) в частині складання протоколу, але не безпосередньо на місці події, а в місці, яке є безпечним для документування. Використовуючи сучасні методи фіксування обстановки події, таку вимогу виконати досить легко.

Проте ми хочемо звернути увагу на випадки, за яких фіксація воєнних злочинів (і насамперед це стосується огляду місця події) відбувається в позапроцесуальний метод, тобто неуповноваженими на те особами, у способи, які не передбачені кримінальним процесуальним законодавством. Насамперед мова йде про документування злочинів, яке відбувається самими потерпілими або волонтерами, які не мають на це владних повноважень. Аналізуючи цю проблему, найбільш очевидною відповіддю є неприйняття таких відомостей в якості доказів у кримінальному процесі, адже вони були отримані не у спосіб, передбачений кримінальним процесуальним законодавством. Водночас така відповідь хоча і відповідає базовим правилам оцінки доказів у кримінальному процесі, проте повністю унеможливорює притягнення осіб до відповідальності та гарантування відшкодування шкоди, тим самим вступаючи у протиріччя з завданнями кримінального провадження, які передбачені ст. 2 КПК України. Специфічні умови воєнного стану вимагають нестандартних способів вирішення проблем, які виникають перед правоохоронними органами.

Відповідно, найоптимальнішим способом забезпечення невідворотності покарання та захисту доказів є саме залучення населення до документування воєнних злочинів. «Ми не можемо розраховувати на те, що коли скінчиться війна, то ми тоді займемося розслідуванням злочинів, які були вчинені під час військового конфлікту, бо докази зникають. Це властивість доказів. А це означає, що багато воєнних злочинців уникнуть відповідальності, багато жертв не отримають ані компенсації, ані навіть певної справедливості бачити злочинців засудженими. Тому ми не можемо чекати» [20]. «Жертви воєнних злочинів заслуговують на правосуддя. Специфіка даної категорії злочинів, а також складності у їхньому розслідуванні означають, що в окремих випадках особи, відповідальні за злочинні дії, постануть перед правосуддям через багато років, можливо, навіть після смерті основних потерпілих. Проте правосуддя має здійснитися незалежно від тривалості розслідування. І ефективність такого розслідування в першу чергу буде залежати від якості документування фактів воєнних злочинів, адже саме такі відомості надалі будуть використані для розслідування воєнних злочинів» [178, с. 453].

Насамперед необхідність забезпечення документування воєнних злочинів неспеціалістами виникає саме через загрозу втрати таких доказів тоді, коли відповідні слідчі дії зможуть провести працівники правоохоронних органів. «Минає час, спогади згасають, а інформація зникає, але необхідність у притягненні винуватих осіб за грубі порушення міжнародного кримінального права не зникає. Оскільки процес притягнення таких осіб до відповідальності дуже часто затягується, вкрай важливо, щоб докази звірств були зібрані, підготовлені та доступні для використання як тільки з'явиться відповідний судових механізм» [178, с. 453]. Це, а також можливість фіксування воєнних злочинів безпосередньо після їхнього вчинення вказує на необхідність надання технічних та правових можливостей фіксації воєнних злочинів населенню.

Щодо технічних можливостей, то держава та різні неурядові чи міжнародні організації створили досить багато доступних онлайн платформ

для документування воєнних злочинів. Так, зараз в Україні вже створено низку цифрових платформ і застосунків, що суттєво спрощують збирання доказів військових злочинів:

- портал RussianWarCriminals (shtab.net);
- застосунок eyeWitness to Atrocities;
- платформа WarCrimes – за підтримки Офісу Генпрокурора України;
- чат-бот WarCrime Міністерства юстиції України;
- чат-бот Держекоінспекції для документування злочинів проти довкілля;
- чат-бот TRIBUNAL UA;
- портал «Культурні злочини» для збору доказів руйнування російською армією історичних та культурних пам'яток;
- проєкт «Росія заплатить» для документування матеріальних збитків тощо.

Наприклад, Офісом Генерального прокурора було створено онлайн ресурс <https://warcrimes.gov.ua>, в якому будь-хто може надати інформацію про будь-які воєнні злочини. Вся інформація, яка надається на сайті, поділена на чотири блоки: відомості про особу, яка надає інформацію; коли сталася подія; де сталася подія (з можливістю визначення місця на інтерактивній мапі України); який саме воєнний злочин було вчинено. У такий спосіб свідки або потерпілі можуть досить легко та швидко не лише надати інформацію про вчинене кримінальне правопорушення, а і передати відомості про місце події, провівши таким чином власний огляд.

Водночас необхідно зазначити, що використання онлайн платформ насамперед залежить від наявності інтернету в місцевості, де були вчинені воєнні злочини. З огляду на активні бойові дії стандартною є ситуації, за яких особи не зможуть ними скористуватися. У такому випадку наступним найбільш доступним, але при цьому не менш ефективним способом фіксації місця події буде звичайний фото- чи відеозапис місця події на мобільний телефон. Проте одного лише фотографування буде недостатньо, адже в такому випадку не здійснюється фіксація додаткових відомостей щодо місця події,

часу вчинення кримінального правопорушення, інших умов, які завжди відображаються в протоколі огляду місця події та є вкрай важливими для розслідування кримінальних правопорушень. У численних міжнародних інструкціях зазначається, що особи, які здійснюють таке фіксування, також повинні «зафіксувати місцезнаходження за допомогою координат GPS або з посиланнями на карті; зафіксувати будь-які корисні особливості місцевості, включаючи орієнтири, фізичні характеристики та назви місця розташування та прилеглих громад, сіл і міст, якщо посилання на GPS або карту; зберігати цю інформацію в безпеці та не розголошувати відомості про розташування місця події» [176].

У процесі фотографування необхідно «фотографувати місце без змін та не вносити будь-які зміни в місце події; робити загальні, контекстуальні та великі фотографії; загальні фотографії повинні включати фотографії прилеглих територій, будівель, вулиць тощо; контекстуальні фотографії повинні показувати зв'язку між об'єктом, який фотографується, та іншими об'єктами; великі фотографії мають показувати деталі об'єкта, що фотографується; де можливо, фотографувати потрібно з масштабом і без нього; реєструвати всі фотографії із вказівкою ідентифікаційних відомостей особи, що фотографує, дата і час фото, налаштування камери тощо» [176]. «Якщо дані фіксуються на відео чи фото, варто зняти навколишню обстановку (так званий загальний план), а потім конкретний об'єкт чи обставини. Якщо, до прикладу, фіксуються факти вбивства медичних працівників чи учасників гуманітарної місії, акцент варто зробити на відповідних медичних нашивках на одязі, знаках тощо. Якщо ж фіксується обстріл жилих масивів чи руйнувань внаслідок цього, обов'язково варто зазначити адресу чи точне місцезнаходження зруйнованого об'єкта. Якщо на приладі, яким проводиться зйомка, є технічна можливість, необхідно ввімкнути дані геолокації. При фіксуванні випадків бомбардування варто зняти воронки від вибухів, зазначити їхні розміри, точне місцезнаходження. Також, якщо є можливість, відзняти місця знаходження уламків. Якщо є підозра, що такі докази можуть

бути втрачені, їх варто вилучити та надалі передати представникам відповідних органів» [155].

Таким чином, можна констатувати, що з технічної точки зору фіксація огляду місця події є відносно простим та доступним для широкої громадськості процесом. Однак проблеми виникають у правовому полі, адже чинне кримінальне процесуальне законодавство не надає уточнень щодо визнання та використання доказів, отриманих у такий спосіб, залишаючи вирішення даного питання на правозастосувачів. І в даному аспекті ми вважаємо, що правила оцінки таких доказів мають бути дещо спрощеними, адже навіть головний прокурор Міжнародного кримінального суду в Гаазі А.А. Карім заявив про можливість направлення доказів воєнних злочинів напряду на його електронну пошту [13]. Якщо існує спрощений порядок отримання доказів для Міжнародного кримінального суду, аналогічний порядок має бути передбачений і в чинному кримінальному процесуальному законодавстві. При цьому повністю відмовлятися від дотримання кримінальної процесуальної форми також не варто, адже процесуальна форма є основною гарантією дотримання прав та свобод учасників кримінального провадження та недопущення притягнення невинуватих осіб до відповідальності. Не зважаючи на всю складність розслідування воєнних злочинів, завдання кримінального провадження, які передбачені в ст. 2 КПК України, мають виконуватися в кожному кримінальному провадженні.

Власне, у зв'язку з цим і з'являється проблема «легалізації» доказів, отриманих від громадян, про воєнні злочини, в тому числі при фіксуванні місця події кримінального правопорушення, адже такий спосіб збирання доказів у кримінальному процесуальному законодавстві не передбачений, а існуючі способи не відповідають вимогам часу. Так, аналізуючи способи збирання доказів, необхідно звернутися до ч. 2 ст. 93 КПК України, де зазначено, що «сторона обвинувачення здійснює збирання доказів шляхом проведення слідчих (розшукових) дій та негласних слідчих (розшукових) дій, витребування та отримання від органів державної влади, органів місцевого

самоврядування, підприємств, установ та організацій, службових та фізичних осіб речей, документів, відомостей, висновків експертів, висновків ревізій та актів перевірок, проведення інших процесуальних дій, передбачених цим Кодексом» [48]. Загалом кримінальне процесуальне законодавство досить чітко визначає місце сторони обвинувачення як основного суб'єкта збирання доказів під час досудового розслідування.

Аналізуючи ст. 93 КПК України як єдиний спосіб збирання доказів у кримінальному провадженні, насамперед необхідно повторити, що лише сторона обвинувачення (в даному випадку – слідчий, дізнавач та прокурор) може проводити гласні та негласні слідчі (розшукові) дії, в тому числі і огляд місця події. Відповідно, будь-яке документування місця події та обстановки злочину, яке здійснюється неуповноваженим суб'єктом, не може вважатися оглядом місця події, а відомості, отримані в результаті таких дій, не можуть оцінюватися як форма фіксації слідчих дій. У даному випадку їх можна розглядати лише як докази, які «були отримані від юридичних або фізичних осіб». Відповідно, вимоги щодо їхньої оцінки будуть дещо іншими. Так, ВС в одній зі своїх правових позицій підкреслив, що «правова природа подання доказів є іншою, ніж одержання їх шляхом проведення слідчих дій, оскільки подання доказів має наслідком їхнє отримання, що полягає у прийманні того, що надсилається, надається або вручається, тобто при отриманні певна особа добровільно передає, надає, представляє матеріали слідчому чи прокурору. При отриманні предметів та документів, представлених особою для залучення їх до справи як доказів, орган дізнання, слідчий або суд повинні допитати особу, яка подає даний предмет чи документ, з метою з'ясування джерела та обставин їхнього отримання, потім здійснити огляд цих предметів або документів і процесуально зафіксувати їхнє отримання. Судом першої інстанції встановлено, що слідчим СВ ГУНП було внесено відомості до ЄРДР. Збирання доказів як початковий етап їхнього формування у даному кримінальному провадженні відбулося з дотриманням приписів кримінального процесуального законодавства. Як вбачається з матеріалів

кримінального провадження, свідок ОСОБА_3 добровільно та за власною ініціативою надав слідчому зазначений диск з відеозаписом з камер відеоспостереження. Зазначений факт свідок ОСОБА_3 підтвердив під час його допиту в суді першої інстанції. Колегія суддів ККС погоджується з апеляційним судом про відсутність правових підстав вважати, що зазначений відеозапис із камер спостереження, який був переглянутий судом першої інстанції в судовому засіданні, є недопустимим доказом, оскільки диск із відеозаписом добровільно надав свідок ОСОБА_3, факт чого останній безпосередньо підтвердив у судовому засіданні, а тому надання цього диска з відеозаписом безпосередньо свідком не можна вважати порушенням вимог ст. 93 КПК, оскільки сторона обвинувачення здійснює збирання доказів шляхом, у тому числі, отримання від фізичних осіб речей, документів, відомостей, висновків експертів, висновків ревізій та актів перевірок, проведення інших процесуальних дій, передбачених цим Кодексом» [86].

Власне, дана правова позиція містить основні правила оцінки доказів, які були подані фізичними та юридичними особами стороні обвинувачення. Насамперед уповноважена службова особа повинна встановити, чи існує можливість допитати особу, яка здійснила первинне фіксування місця вчинення воєнного злочину. Якщо така можливість існує, відповідна особа має бути допитана в кримінальному провадженні як під час досудового розслідування, так і під час судового розгляду. Якщо особа є внутрішньопереміщеною або знаходиться за кордоном, такий допит можна провести в режимі відеоконференції. Під час допиту особа повинна підтвердити факт фіксації місця події та обстановки вчинення кримінального правопорушення, надати підтвердження правдивості такої фіксації (це може бути перевірено шляхом надання відповідей на уточнюючі питання або звичайним зіставленням відомостей, які були надані особою, з іншими доказами). Важливо на даному етапі також встановити відношення особи до вчиненого кримінального правопорушення для встановлення наявності або відсутності власного інтересу в кримінальному провадженні.

Також можуть бути ситуації, за яких воєнні злочини документувалися не безпосередніми учасниками кримінального правопорушення (свідками, потерпілими), а сторонніми громадськими організаціями чи небайдужими особами-волонтерами. У такому випадку слідчий або інша уповноважена особа насамперед повинні встановити першоджерело та допитати його. Якщо первинного свідка або потерпілого встановити неможливо або якщо допит таких осіб є неможливим, слідчий все одно повинен прийняти відповідні докази в порядку ст. 93 КПК України та перевіряти їхню достовірність у інший доступний спосіб. Необхідно підкреслити, що хоча саме огляд місця події є єдиною слідчою (розшуковою) дією, під час якої фіксується обстановка місця вчинення кримінального правопорушення, кримінальне процесуальне законодавство не забороняє здійснення позапроцесуального збирання відомостей, які після оцінки в порядку ст. 94 КПК України будуть визнані доказами у кримінальному провадженні. Відповідно, такі відомості також можуть стосуватися і місця події. Дійсно, у випадку неможливості допиту осіб, які були безпосередніми очевидцями події кримінального правопорушення, мають бути застосовані додаткові умови щодо оцінки таких доказів. Однак така оцінка насамперед буде стосуватися саме достовірності, а не допустимості. У даному випадку ми не зазначаємо, що докази, які були отримані внаслідок документування воєнних злочинів неуповноваженими на те суб'єктами, не повинні оцінюватися з точки зору допустимості. Проте ключовими питаннями в даному випадку буде не порядок отримання таких доказів (адже відповідний порядок в КПК не передбачений), а питання допустимості та потенційного (можливого) обмеження базових прав людини під час документування (тобто приклад істотного порушення вимог кримінального процесуального законодавства). Саме на ці питання повинен дати відповідь слідчий, прокурор, слідчий суддя або суд при оцінці відомостей, які були зібрані внаслідок документування обстановки вчинення воєнних злочинів.

ВИСНОВКИ

1. З аналізу ч. 1 ст. 233 КПК України вбачається, що будь-які процесуальні дії, направлені на збирання чи перевірку доказів, можна вважати слідчими (розшуковими) діями. У зв'язку з цим доцільно передбачити в ч. 1 ст. 223 КПК України не лише мету, а і особливості слідчих (розшукових) дій, які дозволять виокремити їх серед інших процесуальних дій, які також направлені на збирання доказів. Тому задля уточнення відповідного положення пропонується ч. 1 ст. 223 КПК України викласти в наступній редакції: «1. Слідчі (розшукові) дії є діями, спрямованими на отримання (збирання) доказів або перевірку вже отриманих доказів у конкретному кримінальному провадженні, та які проводяться у спосіб, передбачений цією Главою». У порівнянні з чинною редакцією ч. 1 ст. 223 КПК України запропоноване визначення не є занадто обтяженим, при цьому акцентується увага на Главі 20 КПК України, в якій міститься вичерпний перелік всіх слідчих (розшукових) дій.

2. Задля чіткого визначення відмінностей між обшуком та оглядом в частині можливості відкриття закритих схованок та приміщень запропоновано використовувати за аналогією положення кримінального процесуального законодавства, які стосуються втручання у приватне спілкування, відповідно до якого «спілкування є приватним, якщо інформація передається та зберігається за таких фізичних чи юридичних умов, при яких учасники спілкування можуть розраховувати на захист інформації від втручання інших осіб». Використовуючи дане положення, а також наявну практику ВС, можна дійти висновку, що якщо окремі приміщення, шафи, шухляди не закриті на додаткові замки, тобто слідчий може безперешкодно їх відкрити, то можна вважати, що їхнє обстеження допускається під час огляду. Якщо ж в місці проведення огляду знаходиться закритий сейф або будь-яке закрите приміщення, то це означає, що власник відповідного житла чи іншого володіння особи обмежує до нього доступ, а тому їхнє обстеження може

відбуватися лише під час обшуку. При цьому необхідно підкреслити, що обмеження доступу означає не лише наявність замків, які необхідно відкрити, а і необхідність внесення зміни до обстановки житла чи іншого володіння особи (відсування меблів, зняття шпалер тощо).

3. До ознак, за якими можна розмежовувати обшук та огляд, також можна відносити об'єкти, які планується відшукати, а точніше обізнаність про них до моменту проведення відповідної процесуальної дії. Так, на момент ініціювання обшуку відповідна уповноважена особа вже повинна знати, що саме планується відшукати. На противагу обшуку під час огляду слідчий, дізнавач та прокурор не знають, що саме вони планують відшукати. Особливо яскраво це проявляється при проведенні огляду місця події, адже така дія, як правило, проводиться на початковому етапі досудового розслідування, інколи навіть до внесення відомостей про кримінальне правопорушення до ЄРДР, а тому уповноважені службові особи з об'єктивних причин не знають, що саме вони шукають та які речі чи документи надалі будуть вилучені.

4. До ознак, які притаманні категорії «місце події», можна віднести наступні: 1) місцем події може бути місце, де було вчинено кримінальне правопорушення (на первинному етапі досудового розслідування досить складно вказувати на місце, де реально було вчинено кримінальне правопорушення); 2) місцем події також може бути визнано місце, де були виявлені сліди кримінального правопорушення (місце події повинно розглядатися максимально широко і включати в себе як місце вчинення кримінального правопорушення, так і місце виявлення слідів такого правопорушення. При цьому на початковому етапі місце, де були встановлені сліди, має величезне значення, адже саме за допомогою таких доказів може розпочатися активна фаза досудового розслідування); 3) певну місцевість чи приміщення можна визнавати місцем події лише на початкових етапах досудового розслідування (йдеться про зв'язок між оперативністю проведення відповідних процесуальних дій та фактом визнання певної місцевості місцем події. Існує прямий зв'язок між моментом виявлення слідів кримінального

правопорушення та визнання певного місця місцем події); 4) сам факт проведення такої процесуальної дії, як огляд місця події, вже вказує на можливість визнання певної території чи місцевості місцем події (такий підхід застосовують працівники правоохоронних органів, які проводять огляд місця події як невідкладну слідчу (розшукову) дію, не володіючи достатньо інформацією щодо конкретного місця, де буде проводитись така процесуальна дія); 5) певне місце стає місцем події після того, як уповноважена службова особа приймає рішення про необхідність проведення огляду місця події (рішення про проведення огляду місця події приймає відповідна уповноважена особа (слідчий, дізнавач, прокурор). У момент прийняття рішення про проведення огляду місця події на підставі інформації, яка була надана представникам правоохоронних органів, слідчий (прокурор, дізнавач) фактично визнає місце, на якому проводиться відповідний огляд, місцем події).

5. Відповідно до сформованого автором визначення, місце події – це територія (приміщення тощо), на якій, ймовірно, було вчинено кримінальне правопорушення або наявні сліди ймовірного кримінального правопорушення і відносно якого уповноважена особа приймає рішення про необхідність проведення огляду як невідкладної процесуальної дії на початковому етапі досудового розслідування.

6. У результаті виявлених протиріч між нормативним регулюванням та фактичним проведенням огляду місця події – житла чи іншого володіння особи за добровільною згодою власника пропонується внести зміни до ч. 2 ст. 237 КПК України та викласти її в наступній редакції: «2. Огляд житла чи іншого володіння особи здійснюється згідно з правилами цього Кодексу, передбаченими для обшуку житла чи іншого володіння особи. *Огляд місця події, який проводиться в житлі чи іншому володінні особи, може бути проведений за письмовою добровільною згодою власника без необхідності отримання ухвали слідчого судді*». У даному випадку необхідно лише зробити уточнення, що згода власника обов'язково має бути письмово посвідчена.

7. Огляд місця події можна визначити як різновид огляду як слідчої (розшукової) дії, який проводиться на території, на якій було, ймовірно, вчинено кримінальне правопорушення або наявні сліди ймовірного кримінального правопорушення, та який відбувається, як правило, на початковому етапі досудового розслідування.

8. Доцільно всіх суб'єктів, які приймають участь в огляді місця події, поділити на три групи: особи, які безпосередньо проводять огляд місця події (суб'єкти, які безпосередньо керують процесом проведення відповідної слідчої (розшукової) дії, реалізуючи повноваження, передбачені кримінальним процесуальним законодавством), особи, які залучаються до проведення огляду місця події уповноваженими на те учасниками кримінального провадження для сприяння в його проведенні (суб'єкти, які залучаються до проведення процесуальної дії уповноваженими на те учасниками кримінального провадження для сприяння в проведенні огляду місця події), та особи, які залучаються до огляду місця події для забезпечення власних прав та інтересів.

9. У силу доказового значення результатів огляду місця події доцільно запропонувати здійснювати обов'язкову відеофіксацію даної процесуальної дії. У зв'язку з цим пропонується ст. 237 КПК України доповнити частиною 8 такого змісту: «8. Огляд місця події в обов'язковому порядку фіксується за допомогою аудіо- та відеозапису».

10. Перед тим як розпочати огляд місця події, особа, яка буде проводити відповідну слідчу (розшукову) дію, повинна визначити понять, які будуть приймати в ній участь. Як свідчить практика, пошук понять, як правило, відбувається вже на місці події, адже на момент виїзду слідчий ще не може бути впевнений, що існує потреба у проведенні огляду місця події. Відповідно, вже на місці починається пошук понять, якими, як правило, стають сусіди, перехожі, водії проїжджаючих автомобілів та інші. Очевидно, що ймовірність натрапити на родича учасника відповідного кримінального провадження або іншу зацікавлену особу серед звичайних перехожих досить низька, але у

випадку залучення сусідів така ймовірність значно зростає. У зв'язку з цим ми вважаємо, що найкращим способом є залучення слідчим власних понять, які можуть виїхати на місце події в будь-який момент доби. При цьому ми підкреслюємо, що формулювання «власні поняті» не вказує на їхній зв'язок з правоохоронними органами або на залежність від слідчого чи іншої уповноваженої особи, що може негативно вплинути на їхню об'єктивність. Слідчий може встановити контакт з такими особами з інших кримінальних проваджень, які вже були залучені в якості понять та які продемонстрували свою об'єктивність в інших слідчих діях. Такий порядок залучення понять є найкращим, адже повністю усуває ризик залучення необ'єктивних понять та гарантує якісну комунікацію з ними під час проведення огляду місця події.

11. При визначенні осіб, які можуть бути залучені в якості понять під час огляду місця події, доцільно дотримуватись наступних правил:

- перед залученням понятого необхідно встановити, чи є він родичем будь-кого з учасників огляду місця події, чи має відношення до правоохоронного органу або чи може він бути будь-яким чином зацікавленим у результатах слідчої дії, що планується провести. Краще за все такі відомості зафіксувати письмово або в протоколі огляду місця події з підписом понятого, або відібрати від понятого відповідну розписку;

- перед проведенням огляду місця події запитати в учасників, чи знають вони понятого та чи мають вони будь-які зауваження щодо його участі у відповідній процесуальній дії. У такий спосіб можна гарантувати згоду від усіх учасників огляду місця події на участь понятого, що надалі якщо не унеможливить, то як мінімум ускладнить потенційні претензії зі сторони захисту щодо законності проведення огляду місця події;

- за можливості не обирати в якості понять сусідів, якщо огляд місця події відбувається в оселі. Досить часто родичі можуть проживати разом одним з одним, що підвищує ризик їхнього випадкового залучення для участі в слідчій дії (особливо це стосується випадків проведення огляду місця події в сільській місцевості). Навіть якщо сусіди не є родичами, тривале проживання

разом могло стати причиною виникнення конфліктних ситуації, які можуть вплинути на об'єктивність таких осіб. Відповідно, якщо існує така можливість, під час огляду житла чи іншого володіння особи бажано залучати випадкових перехожих.

12. До специфічних ознак, які притаманні лише огляду місця події, можна віднести наступні:

- вірогідність проведення огляду місця події не тими самими особами, які надалі будуть здійснювати досудове розслідування. Через невідкладність у проведенні огляд місця події може бути проведено черговою слідчо-оперативною групою, яка надалі не матиме відношення до даного кримінального провадження. У зв'язку з цим у будь-яких підрозділах правоохоронних органів мають висуватися однаково суворі вимоги щодо якості проведення огляду місця події. Якщо ж на чергуванні в конкретний момент часу буде перебувати малокваліфікований слідчий, то своїми помилковими діями він може унеможливити подальше розслідування кримінальних правопорушень, до яких буде привернута увага всього суспільства;

- високий рівень непрогнозованості огляду місця події. Рідко коли огляд місця події проводиться повторно, тобто є плановою слідчою дією. Як правило, всі складнощі, які виникають під час огляду місця події, пов'язані саме з неможливістю завчасно підготуватися до тих умов, які виникли на місці події. Відповідно, члени СОГ мають бути максимально гнучкими з точки зору адаптації до нових умов, враховуючи при цьому вимоги законодавства щодо забезпечення законності під час проведення огляду місця події;

- висока вірогідність конфліктної ситуації. Досить часто огляд місця події відбувається відразу після вчинення кримінального правопорушення, а безпосередні учасники такого правопорушення можуть ще перебувати на місці. Це може спричинити конфлікти як між учасниками огляду місця події, так і по відношенню до представників правоохоронних органів. У зв'язку з

цим члени СОГ повинні бути готові до таких агресивних дій по відношенню до себе, інших оточуючих або самого місця події;

- можливість поєднання з іншими процесуальними діями. Відповідно до ч. 2 ст. 238 КПК України, огляд трупа може відбуватися одночасно з оглядом місця події, тобто в даному випадку буде проведено одразу дві процесуальні дії, за результатами яких буде складено один протокол. У даному випадку мова ведеться не про об'єднання однакових слідчих (розшукових) дій, а про проведення різних за своїм змістом процесуальних дій. Наприклад, під час огляду місця події може виникнути потреба в затриманні одного з учасників кримінального правопорушення. У свою чергу, затриманню може передувати переслідування з проникненням в житло чи інше володіння особи.

13. Задля забезпечення оперативності проведення огляду місця події доцільно дозволити проводити дану процесуальну дію одночасно декільком слідчим, які входять до складу слідчої або слідчо-оперативної групи. Так, перед виїздом, попередньо оцінивши масштаби місцевості, яку необхідно оглянути, керівник СОГ може прийняти рішення про створення «підгруп» у складі СОГ з таким складом: один слідчий, два оперативні працівники, один спеціаліст (за необхідності кількість осіб може бути збільшена). Також на одну підгрупу мають бути виділені окремі поняті, які будуть слідкувати за діями слідчого. Після прибуття на місце події керівник СОГ визначає ділянки, за які буде відповідати кожна з підгруп, і слідчі починають одночасний огляд місця події. За необхідності кожен слідчий може зупинити огляд та викликати інших членів СОГ для вирішення нагального питання чи для консультації з приводу виявлених слідів тощо. Кожен зі слідчих складає чорновий варіант протоколу огляду ділянки, за яку він відповідає. У кінці процесуальної дії керівник СОГ складає єдиний протокол огляду місця події, залучаючи докази, що були виявлені іншими слідчими, з обов'язковою вказівкою осіб, які встановили відповідні докази. Для забезпечення додаткових процесуальних гарантій щодо недопущення порушення порядку проведення відповідної процесуальної дії також доцільно проводити відеофіксацію всіх оглядів, які проводились у

рамках вказаної процесуальної дії, які надалі мають долучатися до протоколу в якості додатків.

У зв'язку з цим ми вважаємо за необхідне уточнити, що такий спосіб проведення огляду можливий лише за згоди всіх учасників. Якщо хоча б один з них буде заперечувати, огляд у такий спосіб проводитись не може.

14. У КПК України має бути уточнення відносно того, що огляд трупа може проводитись лише в межах інших оглядів, адже тіло в даному випадку буде виступати об'єктом огляду місця події, житла чи іншого володіння особи, а не окремою слідчою (розшуковою) дією. У зв'язку з цим ми пропонуємо ч. 2 ст. 238 КПК України викласти в такій редакції: «Огляд трупа здійснюється одночасно з оглядом місця події, житла чи іншого володіння особи з додержанням правил цього Кодексу про огляд житла чи іншого володіння особи». У такому випадку особа, яка буде проводити необхідний комплекс процесуальних дій, буде чітко розуміти їхню специфіку та спосіб фіксування.

15. Ми вважаємо, що протокол огляду місця події повинен складатися після завершення проведення всіх необхідних процесуальних дій, що має одразу декілька пояснень. По-перше, лише після проведення повного огляду місця події у слідчого буде достатньо інформації, щоб скласти повний протокол огляду. Незалежно від того, яку методику складання протоколу обрав слідчий, лише в самому кінці він зможе найбільш повно викласти власні спостереження відносно всіх об'єктів, які були ним досліджені. По-друге, після завершення робочого етапу огляду слідчий чи інша уповноважена службова особа зможе повністю сконцентруватися на написанні всіх необхідних процесуальних документів, що дозволить мінімізувати будь-які помилки та неточності в протоколі огляду місця події.

16. Аналізуючи положення кримінального процесуального законодавства, можна визначити такі особливості проведення огляду місця події в умовах воєнного стану: 1) огляд місця події може проводитись без внесення відомостей до ЄРДР у випадку, якщо відсутня технічна можливість такого внесення. У цьому випадку слідчий, дізнавач або прокурор повинні

невідкладно винести постанову про початок досудового розслідування (абз. 1 ч. 1 ст. 615 КПК України); 2) за відсутності можливості складання процесуальних документів про хід і результати проведення огляду місця події фіксація здійснюється доступними технічними засобами з подальшим складенням відповідного протоколу не пізніше сімдесяти двох годин з моменту завершення огляду місця події (абз. 2 ч. 1 ст. 615 КПК України); 3) огляд місця події в житлі чи іншому володінні особи може проводитись без участі понятих, якщо їхнє залучення є об'єктивно неможливим або пов'язано з потенційною небезпекою для їхнього життя чи здоров'я. У такому випадку хід і результати проведення огляду житла чи іншого володіння особи в обов'язковому порядку фіксуються доступними технічними засобами шляхом здійснення безперервного відеозапису (абз. 3 ч. 1 ст. 615 КПК України); 4) копії матеріалів огляду місця події в обов'язковому порядку зберігаються в електронній формі у дізнавача, слідчого чи прокурора (ч. 14. ст. 615 КПК України).

ПЕРЕЛІК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Абламський С.Є., Юхно О.О., Лук'яненко Ю.В. Взаємодія слідчого з іншими органами і підрозділами при розкритті та розслідуванні кримінальних правопорушень: навч. посібник. Харків: ХНУВС, 2017. 152 с.
2. Адміністративне право України. Академічний курс : підручник : у 2 т. / ред. колегія: В.Б. Авер'янов (голова). К.: Юридична думка, 2004–2005. Т. 1: Загальна частина. 2004. 584 с
3. Алексейчук В.І. Огляд місця події: тактика і психологія: монографія. Х.: Апостіль, 2011. 230 с.
4. Антонович М.М. Еволюція поняття прав людини та проблема їх класифікації. *Наукові записки НаУКМА*. 2005. Т. 45: Політичні науки. С. 9-16.
5. Баганець О.В. Доказування стороною обвинувачення прийняття пропозиції, обіцянки або одержання неправомірної вигоди службовою особою у досудовому розслідуванні: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09. Київ, 2017. 269 с.
6. Батюк О.В., Дмитрів С.О. До питання організації розслідування військових злочинів. *Соціально-правові студії*. 2021. Випуск 3 (13). С. 77-87.
7. Бацко І.М. Протоколи слідчих дій як джерела доказів у кримінальному процесі: автореф. ... канд. юрид. наук: 12.00.09. Київ, 2003. 20 с.
8. Бойко О., Литвинов В. Окремі питання здійснення дізнання в кримінальному процесі України. *Национальный юридический журнал: теория и практика*. 2019 (березень). С. 100-104.
9. Братінов І.І. Участь і роль понятих у кримінальному провадженні. *Право і суспільство*. 2015. № 4 (4). С. 210-215.
10. Вапнярчук В.В. Поняття і система слідчих (розшукових) дій. *Науковий вісник Херсонського державного університету*. 2018. Випуск 2. Том 2. С. 73-77.

11. Вегера-Іжевська І.В. Забезпечення права на недоторканність житла чи іншого володіння особи в кримінальному провадженні: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09. Харків, 2018. 242 с.
12. Великий енциклопедичний юридичний словник / за редакцією акад. НАН України Ю.С. Шемшученка. К.: ТОВ «Вид-во «Юридична думка», 2007. 992 с.
13. Воєнні злочини та їх документування. *Безоплатна правнича допомога: веб-сайт*. URL: <https://legalaid.gov.ua/publikatsiyi/voyenni-zlochyny-ta-yih-dokumentuvannya/> (дата звернення: 05.09.2023).
14. Голосніченко Д.І. Конституційні засади визначення повноважень органів виконавчої влади. Конституційні засади державотворення і правотворення в Україні: проблеми теорії і практики: До 10-річчя Конституції України і 15-ї річниці незалежності України : зб. наук. статей / за ред. Ю.С. Шемшученка ; упоряд.: І.О. Кресіна, В.П. Нагребельний, Н.М. Пархоменко. К. : Ін-т держави і права ім. В.М. Корецького НАН України, 2006. С. 176-179.
15. Гончаренко В.Г. Кримінальний процесуальний кодекс України. Науково-практичний коментар / за заг. ред. В.Г. Гончаренка, В.Т. Нора, М.Є. Шумила. К. : Юстініан, 2012. 1224 с.
16. Гончаренко В.Г. Особистісні якості слідчого в тактичній схемі проведення слідчого огляду. *Вісник Академії адвокатури України*. 2014. Том 11. Число 2 (30). С. 49-55.
17. Горбачов О.В. Слідчі дії: термінологія, поняття, види. *Вісник Академії правових наук України*. Х., 1997. Вип. 2. С. 125-130.
18. Гуцуляк М.Я., Сьоміна Н.А. Особливості проведення огляду місця події при розслідуванні розкрадання у сфері будівництва. *Науково-інформаційний вісник Право*. 2016. № 1 (13). С. 240-246.
19. Дердюк Б.М. Співвідношення огляду з іншими слідчими (розшуковими) діями. *Прикарпатський юридичний вісник*. 2015. Випуск 2 (8). С. 173-176.

20. Документування воєнних злочинів та порушень прав людини як національний обов'язок. *Українська Гельсінська спілка з прав людини*. 31.06.2016. URL: <https://helsinki.org.ua/articles/dokumentuvannya-vojennyh-zlochyniv-ta-porushen-prav-lyudyny-yak-natsionalnyj-obov-yazok/> (дата звернення: 05.09.2023).
21. Дрозд В.Ю. Розслідування крадіжок з автотранспортних засобів : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Київ, 2019. 237 с.
22. Дуфенюк О. Розслідування воєнних злочинів в Україні: виклики, стандарти, інновації. *Baltic Journal of Legal and Social Sciences*. 2022. № 1. С. 46-56.
23. Дуфенюк О.М. Розслідування воєнних злочинів: логістичні, криміналістичні та судово-медичні питання. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2022. № 4. С. 369-374.
24. Єфімов М.М. Організація і тактика розслідування хуліганства : навч.-практ. посібник. Дніпропетровськ : Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ, 2013. 148 с.
25. Єфімова М.М. Організація і тактика проведення огляду місця події при розслідуванні хуліганства. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції*. 2016. № 1. С. 76-79.
26. Завтур В.А. Право на ефективний засіб юридичного захисту порушених прав і свобод в умовах воєнного стану: питання кримінального провадження. *Кримінальне провадження в умовах воєнного стану: нормативно-правові, методологічні та праксеологічні аспекти*: матеріали Міжнародної науково-практичної конференції (м. Одеса, 30 травня 2022 року). Одеса: ОДУВС, 2022. Ч. 1. С. 32-35.
27. Закон України «Про правовий режим воєнного стану». Відомості Верховної Ради (ВВР), 2015, № 28, ст. 250. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19#Text> (дата звернення: 05.09.2023).
28. Застосування аерозйомки під час огляду місця події при розслідуванні воєнних злочинів. *Офіс Ради Європи в Україні*: веб-сайт. URL:

<https://www.coe.int/uk/web/kyiv/-/the-online-course-application-of-aerial-video-shooting-for-crime-scene-inspection-when-investigating-war-crimes-is-developed-for-sbi> (дата звернення: 05.09.2023).

29. Зауваження Головного юридичного управління Апарату Верховної Ради України від 19.11.2018 до проєкту Закону «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо спрощення досудового розслідування окремих категорій кримінальних правопорушень». URL: <http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc34?id=&pf3511=63928&pf35401=469212> (дата звернення: 31.01.2020).

30. Інструкція з організації взаємодії органів досудового розслідування з іншими органами та підрозділами Національної поліції України в запобіганні кримінальним правопорушенням, їх виявленні та розслідуванні, затверджена наказом Міністерства внутрішніх справ України від 07.07.2017 № 575. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0937-17#Text> (дата звернення: 05.09.2023).

31. Інструкція про порядок залучення працівників органів досудового розслідування поліції та Експертної служби Міністерства внутрішніх справ України як спеціалістів для участі в проведенні огляду місця події, затверджена наказом Міністерства внутрішніх справ України 03.11.2015 № 1339. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1392-15#Text> (дата звернення: 05.09.2023).

32. Іщенко А.В. Методологічні проблеми криміналістичних наукових досліджень: Монографія // Заг. ред. І.П. Красюка. Київ, 2003. 359 с.

33. Карпіка С.М. Види слідчих (розшукових) дій у кримінальному процесі. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Сер.: Юриспруденція*. 2014. № 12. Том 2. С. 161-163.

34. Качковський М.С. Особливості огляду місця події під час розслідування умисного введення в обіг на ринку України небезпечної продукції. *Вчені записки ТНУ імені В.І. Вернадського. Серія: юридичні науки*. 2017. Том 28 (67). № 2. С. 56-60.

35. Кіп्राх І.С. Визначення поняття слідчих (розшукових) дій. *Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ*. 2013. № 2. С. 275-283.
36. Книженко С.О. Особливості огляду місця події при розслідуванні незаконного видобування корисних копалин. *Форум права*. 2010. № 3. С. 186-190.
37. Коваль Д.О., Авраменко Р.А. Воєнні злочини. Особливості розслідування міжнародних злочинів, скоєних у контексті збройного конфлікту на Донбасі. Київ : ГО Truth Hounds ; Одеса : Фенікс, 2019. 36 с.
38. Ковальчук О. Особливості проведення огляду під час розслідування шахрайства у сфері діяльності кредитної спілки. *Підприємництво, господарство і право*. 2018. № 3. С. 152-157.
39. Коментар з приводу скасування вироку верховним судом – Спеціалізована антикорупційна прокуратура. *Facebook*: веб-сайт. 27.09.2021. URL: <https://www.facebook.com/sap.gov.ua/posts/3697706270332529> (дата звернення: 25.10.2021).
40. Коновалова В.О. Слідчий огляд. Криміналістика : підручник / за ред. В.Ю. Шепітька. К. : Вид. дім ІнЮре, 2001. 377 с.
41. Конспект лекцій з дисципліни «Практикум зі складання кримінальних процесуальних документів». Дніпропетровський державний університет внутрішніх справ. 27 с. URL: <https://dduvs.in.ua/wp-content/uploads/files/Structure/library/student/lectures/2020/kpd/15.pdf> (дата звернення: 05.09.2023).
42. Конституція України. Відомості Верховної Ради України (ВВР), 1996, № 30, ст. 141. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр#Text> (дата звернення: 05.09.2023).
43. Копча В.В., Копча Н.В. Тактика слідчого огляду. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. 2018. Випуск 48. Том 2. С. 108-112.

44. Корж В.П. Огляд місця події: процесуальні особливості, криміналістичні рекомендації. *Науково-практичний посібник для слідчих, прокурорів, поліцейських патрульної та кримінальної поліції*. Харків: 2018. 264 с.
45. Кравчук О., Бондаренко М. Досудове розслідування воєнних злочинів. URL: <https://ela.kpi.ua/bitstream/123456789/46805/1/Pretrial%20war%20crimes.pdf> (дата звернення: 05.09.2023).
46. Криміналістика: підручник / за ред. В.Ю. Шепітька. К.: Ін Юре, 2003. 684 с.
47. Кримінальний процес України: Підручник для студентів юрид. спец. вищ. закладів освіти / Ю.М. Грошевий, Т.М. Мірошніченко, Ю.В. Хоматов та ін. За ред. Ю.М. Грошевого та В.М. Хотенця. Х.: Право, 2000. 496 с.
48. Кримінальний процесуальний кодекс України. Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2013, № 9-10, № 11-12, № 13, ст. 88. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text> (дата звернення: 05.09.2023).
49. Кримінально-процесуальний кодекс України. Затверджений Законом від 28.12.60, ВВР, 1961, № 2 ст. 15. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1001-05#Text> (дата звернення: 05.09.2023).
50. Кузнецов В.В. Організаційно-тактичні особливості огляду місця події в разі вчинення злочину, пов'язаного з подоланням електронних засобів і систем контролю доступу. *Південноукраїнський правничий часопис*. 2019. № 4. Ч. 3. С. 46-50.
51. Кулакова Є. Компетенція: поняття, суб'єкти, особливості. *Підприємство, господарство і право*. 2006. № 3. С. 10-15.
52. Лекція до теми № 1 «Кримінально-процесуальні акти: поняття, види, вимоги до форми та змісту» для магістрів денної форми навчання за спеціальністю 081 «Право». Одеський державний університет внутрішніх

справ. 18 с. URL: <https://oduvsv.edu.ua/wp-content/uploads/2016/09/T1-.pdf> (дата звернення: 05.09.2023).

53. Лук'янчиков Є.Д., Лук'янчиков Б.Є. Слідчий огляд: поняття та види. *Юридичний часопис Національної академії внутрішніх справ*. 2013. № 1. С. 264-269.

54. Лучко О.А. Поняття кримінального процесуального огляду. *Правовий часопис Донбасу*. 2020. № 3 (72). С. 196-205.

55. Лучко О.А. Співвідношення огляду з обшуком у кримінальному досудовому провадженні. *Європейські перспективи*. 2020. № 3. С. 117-121.

56. Маляренко В.Т. Перебудова кримінального процесу України в контексті європейських стандартів: монографія. К.: Юрінком Інтер, 2005. 511 с.

57. Мелешев С.Б. Щодо визначення поняття слідчих (розшукових) дій як засобів доказування в кримінальному провадженні. *Науковий вісник публічного та приватного права*. 2017. Випуск 6, том 3. С. 163-167.

58. Мирошниченко Т.М. Окремі питання реалізації нормативного змісту засади недоторканості житла чи іншого володіння особи у ході кримінального процесуального доказування. *Науковий вісник публічного та приватного права*. 2020. Випуск 5, том 1. С. 176-181.

59. Михайлик Д.О. Поняття процесуальних дій у кримінальному провадженні України. *Право і суспільство*. 2017. № 2. С. 217-221.

60. Михеєнко М.М. Кримінальний процес України: підручник / М.М. Михеєнко, В.Т. Нор, В.П. Шибіко. К.: Либідь, 1999. 466 с.

61. Міжнародна поліцейська академія: У 10 т. / відп. редактори: Є.О. Мойсеєв, В.Я. Тацій, Ю.С. Шемшученко. К.: Атіка, 2009. 1008 с.

62. Мусієнко О.М. Особливості огляду місця події при розслідуванні шахрайства. *Форум права*. 2013. № 4. С. 253-257.

63. Наказ МВС України від 20.05.2020 р. № 405 «Про затвердження положення про організацію діяльності підрозділів дізнання органів

Національної поліції України». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0491-20#Text> (дата звернення: 05.09.2023).

64. Науково-практичний коментар Кримінального процесуального кодексу України / За редакцією С. В. Ківалова та С. І. Кравченко. Одеса : Фенікс, 2020 924 с.

65. Нечваль А. Взаємодія слідчих з оперативними підрозділами під час проведення обшуку в житлі чи іншому володінні особи. *Підприємництво, господарство і право*. 2019. № 11. С. 333-339.

66. Новий тлумачний словник української мови: у 4 т. Т. 3: Обє-Роб / уклад.: В. Яременко, О. Сліпушко. К. : Аконіт, 1998. 928 с.

67. Огляд місця події при розслідуванні окремих видів злочинів: Наук.-практ. посіб. / За ред. Н.І. Клименко. К.: Юрінком Інтер, 2005. 216 с.

68. Особливості розслідування прийняття пропозиції, обіцянки або одержання неправомірної вигоди службовою особою : метод. рек. / С.С. Чернявський, О.Ф. Вакуленко, О. М. Толочко та ін. К. : Нац. акад. внутр. справ, 2014. 65 с.

69. Пасько О.М. Компетентнісна модель фахівців органів досудового слідства. URL: https://scienceandeducation.pdpu.edu.ua/doc/2009/1_2_2009/25.pdf.pdf (дата звернення: 05.09.2023).

70. Патик А.А. Взаємодія слідчих та оперативно-розшукових підрозділів при розкритті та розслідуванні майнових злочинів : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Київ, 2010. 233 с.

71. Піщенко Г., Мацишин В. Огляд місця події у справах про фальшивомонетництво. *Право України*. 2001. № 7. С. 56-59.

72. Погорецький М.А. Слідчі дії: поняття та класифікація. *Науковий вісник Київського національного університету внутрішніх справ*. 2008. № 1. С. 142-148.

73. Погорецький М.А. Функціональне призначення оперативно-розшукової діяльності у кримінальному процесі: монографія. Харків: Арсіс ЛТД, 2007. 576 с.

74. Постанова Касаційного кримінального суду Верховного Суду від 04.10.2022, справа № 752/7440/18. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/106661447> (дата звернення: 05.09.2023).

75. Постанова Касаційного кримінального суду Верховного Суду від 05.08.2020, справа № 700/361/17. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/90906016> (дата звернення: 05.09.2023).

76. Постанова Касаційного кримінального суду Верховного Суду від 06.02.2023, справа № 161/6126/19. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/108959949> (дата звернення: 05.09.2023).

77. Постанова Касаційного кримінального суду Верховного Суду від 07.06.2018, справа № 740/5066/15-к. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/74598730> (дата звернення: 05.09.2023).

78. Постанова Касаційного кримінального суду Верховного Суду від 07.07.2022, справа № 333/1314/20. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/105190811> (дата звернення: 05.09.2023).

79. Постанова Касаційного кримінального суду Верховного Суду від 08.10.2019, справа № 639/8329/14-к. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/85238893> (дата звернення: 10.02.2021).

80. Постанова Касаційного кримінального суду Верховного Суду від 09.04.2020 року, справа № 727/6578/17. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/88749345>

81. Постанова Касаційного кримінального суду Верховного Суду від 10.12.2020, справа № 473/2485/17. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/93542041> (дата звернення: 05.09.2023).

82. Постанова Касаційного кримінального суду Верховного Суду від 15.06.2021, справа № 204/6541/16-к. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/97736430> (дата звернення: 05.09.2023).

83. Постанова Касаційного кримінального суду Верховного Суду від 15.09.2021, справа № 711/3111/19. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/99687323> (дата звернення: 25.10.2021).
84. Постанова Касаційного кримінального суду Верховного Суду від 19.03.2019, справа № 380/157/14-к. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/80681410> (дата звернення: 05.09.2023).
85. Постанова Касаційного кримінального суду Верховного Суду від 19.04.2023, справа № 606/719/21. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/110428051> (дата звернення: 05.09.2023).
86. Постанова Касаційного кримінального суду Верховного Суду від 19.05.2021, справа № 204/4521/18. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/97134877> (дата звернення: 05.09.2023).
87. Постанова Касаційного кримінального суду Верховного Суду від 21.03.2019, справа № 127/12150/16-к. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/80681509> (дата звернення: 05.09.2023).
88. Постанова Касаційного кримінального суду Верховного Суду від 22.05.2019, справа № 640/2449/16-к. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/82001802> (дата звернення: 05.09.2023).
89. Постанова Касаційного кримінального суду Верховного Суду від 26.02.2019, справа № 266/4000/14-к. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/80304896> (дата звернення: 05.09.2023).
90. Постанова Касаційного кримінального суду Верховного Суду від 29.01.2019, справа № 466/896/17. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/79601140>
91. Постанова Касаційного кримінального суду Верховного Суду від 27.05.2021, справа № 648/2590/17. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/97243032> (дата звернення: 05.09.2023).
92. Постанова Пленуму ВСУ «Про судову практику у справах про злочини проти власності» від 06.11.2009, № 10. URL:

<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0010700-09#Text> (дата звернення: 06.09.2023).

93. Рішення ЄСПЛ у справі «East/West Alliance Limited» проти України» від 23.01.2024, заява № 19336/04. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_994#Text (дата звернення: 05.09.2023).

94. Рішення ЄСПЛ у справі «Бук проти Німеччини» від 28.04.2005 (витяг). URL: <https://www.viaduk.net/clients/vs.nsf/81b1cba59140111fc2256bf7004f9cd3/3b61febc6ff9a28ec22574f6005436c3?OpenDocument> (дата звернення: 05.09.2023).

95. Рішення ЄСПЛ у справі «Мозер проти Республіки Молдова та Росії» від 23.02.2016, заява № 11138/10. URL: <https://rm.coe.int/16806b5928> (дата звернення: 05.09.2023).

96. Романенко Д.О. Психологічні аспекти огляду місця події: монографія. Луганськ: Луганський державний університет внутрішніх справ ім. Е.О. Дідоренко, 2008. 180 с.

97. Російський І.К. Тактика огляду приміщень магазинів при розслідуванні крадіжок. *Вісник НТУУ «КПІ». Політологія. Соціологія. Право*. 2017. Випуск 3/4 (35/36). С. 113-116.

98. Рудницька Ю.В. Огляд місця події під час розслідування крадіжок, учинених неповнолітніми. *Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ*. 2016. № 4 (101). С. 55-61.

99. Савчук М. Тактика проведення огляду місця вчинення терористичних актів із використанням вибухових пристроїв. *Jurnalul juridic national: teorie și practică*. 2017. С. 145-148.

100. Салманов О.В. Розмежування огляду від інших слідчих (розшукових) дій, що обмежують недоторканність житла чи іншого володіння особи. *Науковий вісник Херсонського державного університету*. 2017. Випуск 2. Том 2. С. 141-144.

101. Салтевський М.В. Криміналістика в сучасному викладі. К.: КОНДОР, 2005. 590 с.

102. Сапін О. В. Проблемні питання запровадження досудового розслідування кримінальних проступків у сучасних умовах. *Науковий вісник публічного та приватного права*. 2018. Вип. 5. Том 3. С. 132-136.
103. Сергєєва Д. Поняття та види слідчих (розшукових) дій за чинним КПК України. *Право України*. 2013. № 11. С. 180-188.
104. Сергєєва Д.Б., Старенький О.С. Слідчі (розшукові) дії як засоби отримання доказів у кримінальних провадженнях щодо неповнолітніх: до визначення поняття. *Вісник кримінального судочинства*. 2017. № 1. С. 81-89.
105. Сердюк В.П. Слідчі (розшукові) дії у кримінальному провадженні України: процесуальні проблеми. *Право і суспільство*. 2017. № 1, частина 2. С. 255-259.
106. Складання кримінальних процесуальних документів на стадії досудового розслідування: навч. посібник / Р.І. Благута, А.-М.Ю. Ангеленюк, Ю.В. Гуцуляк та ін. Львів: ЛьвДУВС, 2018. 384 с.
107. Складання кримінально-процесуальних документів у досудовому провадженні. К.: , 2013. с. 329. URL: https://nni1.naiu.kiev.ua/files/dosudove/vidaniya/Навч_посибник_Складання_кримінально_процесуальних_документів_у_досудовому_провадженні_2013.pdf (дата звернення: 05.09.2023).
108. Складання процесуальних документів у досудовому розслідуванні : навчально-методичний посібник / Ю.П. Аленін, В.Г. Пожар, О.О. Торбас. Одеса, 2020. 79 с.
109. Слідчий огляд: сутність, види, тактика проведення огляду місця події і тактика використання техніко-криміналістичних засобів та спеціальних знань: Монографія / За заг. ред. Комахи В.О. Дніпропетровськ: ІМА-прес, 2004. 396 с.
110. Слідчі (розшукові) дії у кримінальному провадженні: навч. наочн. посіб. у схемах і таблицях / О.А. Осауленко, А.В. Самодін, Г.М. Степанова та ін. К. : Центр учбової літератури, 2015. 140 с.

111. Слідчі (розшукові) дії: навчальний посібник / заг. ред. Р.І. Благуті та Є.В. Пряхіна. Львів: ЛьвДУВС, 2013. 416 с.
112. Смоков С.М., Кирилюк О.А. Участь понять у слідчих (розшукових) діях на стадії досудового розслідування. *Вісник кримінального судочинства*. 2017. № 2. С. 101-106.
113. Сокиран Ф.М., Сокиран М.Ф. Шляхи вдосконалення тактики психологічного впливу при проведенні окремих слідчих дій: Посібник // За ред. В.Г. Гончаренка. К., 2005. 159 с.
114. Стахівський С.М. Слідчі дії як основні способи збирання доказів. К.: Атіка, 2009. 64 с.
115. Степанюк Р.Л. Основи комплексної методики розслідування службових злочинів корупційної спрямованості, вчинених у бюджетній сфері України. *Форум права*. 2012. № 2. С. 659-664.
116. Татарин Н.М. Тактика огляду місця події під час самовільного зайняття земельної ділянки та самовільного будівництва. *Право і суспільство*. 2014. № 3. С. 305-310.
117. Тертишник В.М. Науково-практичний коментар Кримінального процесуального кодексу України. Вид. 13-те, перероб. і допов. К.: Правова Єдність, 2017. 824 с.
118. Тетерятник Г.К. Проведення огляду місця події в умовах надзвичайних правових режимів. *Право і суспільство*. 2022. № 3. С. 233-239.
119. Тимошук В.Є. Класифікація судового огляду у кримінальному провадженні. *Право і суспільство*. 2019. № 2 частина 2. С. 220-228.
120. Топчій В.В. Взаємодія органів досудового розслідування та оперативних підрозділів у складі слідчо-оперативних груп. *Юридичний вісник. Серія «Повітряне і космічне право»*. 2014. № 4. С. 138-143.
121. Торбас О.О. Вдосконалення КПК України в частині регулювання кримінального процесуального статусу дізнавача. *Кримінальна юстиція в Україні: реалії та перспективи*: матеріали круглого столу (м. Львів, 11 червня

2021 р.). Львів: Львівський державний університет внутрішніх справ., 2021. С. 313-317.

122. Торбас О.О. Оцінка ефективності досудового розслідування в умовах воєнного стану. *Кримінальне провадження в умовах воєнного стану: нормативно-правові, методологічні та праксеологічні аспекти*: матеріали Міжнародної науково-практичної конференції (м.Одеса, 30 травня 2022 року). Одеса: ОДУВС, 2022. Ч. 1. С. 124-127.

123. Торбас О.О. Правове положення трупа в кримінальному процесі / О.О. Торбас. *Адвокатура: минуле та сучасність*: матеріали V Міжнар. наук. конф. (14 листоп. 2015 р., м. Одеса) / уклад. : І.В. Гловюк, О.В. Малахова, Л.Ю. Чекмарьова; відп. за вип. М.М. Стоянов. Одеса: Юридична література, 2015. С. 204-205.

124. Торбас О.О. Проблематика встановлення моменту ознайомлення з матеріалами досудового розслідування відповідно до ст. 290 КПК України. *Правові новели*. 2021. № 15. С. 86-93.

125. Торбас О.О. Чи потребується ухвала слідчого судді для проведення огляду житла – місця події за наявності добровільної згоди власника? *Принципи та стандарти змагального кримінального процесу на досудовому провадженні*: матеріали Всеукр. наук-практ. конф. (м. Дніпро, 7 груд. 2016 р.). Дніпро: Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ, 2017. С. 189-192.

126. Ухвала Верховного Суду від 14.09.2021, справа № 663/820/15-к. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/99714391> (дата звернення: 05.09.2023).

127. Ухвала Касаційного кримінального суду Верховного Суду від 14.09.2021, справа № 663/820/15-к. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/99714391> (дата звернення: 05.09.2023).

128. Ухвала слідчого судді Дарницького районного суду м. Києва від 18.03.2021, справа № 753/5117/21. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/95669739> (дата звернення: 05.09.2023).

129. Ухвала слідчого судді Самарського районного суду м. Дніпропетровська від 03.09.2021, справа № 206/3932/21. URL: <https://revestr.court.gov.ua/Review/99444494> (дата звернення: 05.09.2023).

130. Ухвала Волинського апеляційного суду від 07.05.2020, справа № 161/6339/20. URL: <https://revestr.court.gov.ua/Review/89152636> (дата звернення: 05.09.2023).

131. Ухвала Дніпровського апеляційного суду від 10.06.2021, справа № 191/1427/21. URL: <https://revestr.court.gov.ua/Review/97700591> (дата звернення: 05.09.2023).

132. Ухвала слідчого судді Балтського районного суду Одеської області від 08.07.2022, справа № 493/853/22. URL: <https://revestr.court.gov.ua/Review/105148935> (дата звернення: 05.09.2023).

133. Ухвала слідчого судді Борзнянського районного суду Чернігівської області від 23.07.2020, справа № 730/570/20. URL: <https://revestr.court.gov.ua/Review/90561430> (дата звернення: 05.09.2023).

134. Ухвала слідчого судді Броварського міськрайонного суду Київської області від 18.03.2021, справа № 361/2169/21. URL: <https://revestr.court.gov.ua/Review/95632785> (дата звернення: 05.09.2023).

135. Ухвала слідчого судді Глухівського міськрайонного суду Сумської області від 04.08.2020, справа № 579/1202/20. URL: <https://revestr.court.gov.ua/Review/90816885> (дата звернення: 05.09.2023).

136. Ухвала слідчого судді Держинського районного суду м. Харкова від 29.05.2023, справа № 638/4912/23. URL: <https://revestr.court.gov.ua/Review/111149245> (дата звернення: 05.09.2023).

137. Ухвала слідчого судді Держинського району суду м. Харкова від 01.03.2023, справа № 638/1419/23. URL: <https://revestr.court.gov.ua/Review/109334274> (дата звернення: 05.09.2023).

138. Ухвала слідчого судді Здолбунівського районного суду Рівненської області від 22.03.2021, справа № 562/858/21. URL: <https://revestr.court.gov.ua/Review/95687695> (дата звернення: 05.09.2023).

139. Ухвала слідчого судді Коростишівського районного суду Житомирської області від 08.12.2022, справа № 935/3231/22. URL: <https://revestr.court.gov.ua/Review/107769910> (дата звернення: 05.09.2023).

140. Ухвала слідчого судді Коростишівського районного суду Житомирської області від 13.07.2023, справа № 935/2235/23. URL: <https://revestr.court.gov.ua/Review/112197395> (дата звернення: 05.09.2023).

141. Ухвала слідчого судді Любомльського районного суду Волинської області від 06.12.2021, справа № 163/2807/21. URL: <https://revestr.court.gov.ua/Review/101623767> (дата звернення: 05.09.2023).

142. Ухвала слідчого судді Любомльського районного суду Волинської області від 09.07.2021, справа № 163/1450/21. URL: <https://revestr.court.gov.ua/Review/98335330> (дата звернення: 05.09.2023).

143. Ухвала слідчого судді Любомльського районного суду Волинської області від 20.09.2021, справа № 163/2099/21. URL: <https://revestr.court.gov.ua/Review/99727070> (дата звернення: 05.09.2023).

144. Ухвала слідчого судді Любомльського районного суду Волинської області від 25.08.2020, справа № 163/2378/20. URL: <https://revestr.court.gov.ua/Review/91213809> (дата звернення: 05.09.2023).

145. Ухвала слідчого судді Охтирського міськрайонного суду Сумської області від 02.03.2020, справа № 583/770/20. URL: <https://revestr.court.gov.ua/Review/87952180> (дата звернення: 05.09.2023).

146. Ухвала слідчого судді Прилуцького міськрайонного суду від 09.09.2020, справа № 1-кс/742/807/20. URL: <https://revestr.court.gov.ua/Review/91461305> (дата звернення: 05.09.2023).

147. Ухвала слідчого судді Прилуцького міськрайонного суду від 24.06.2020, справа № 1-кс/742/619/20. URL: <https://revestr.court.gov.ua/Review/90046952> (дата звернення: 05.09.2023).

148. Ухвала слідчого судді Прилуцького міськрайонного суду Чернігівської області від 27.11.2020, справа № 1-кс/742/1061/20. URL: <https://revestr.court.gov.ua/Review/94092671> (дата звернення: 05.09.2023).

149. Ухвала слідчого судді Романівського районного суду Житомирської області від 07.04.2022, справа № 282/234/22. URL: <https://revestr.court.gov.ua/Review/103893468> (дата звернення: 05.09.2023).

150. Ухвала слідчого судді Сарненського районного суду Рівненської області від 02.09.2020, справа № 572/126/18. URL: <https://revestr.court.gov.ua/Review/91327765> (дата звернення: 05.09.2023).

151. Ухвала слідчого судді Синельниківського міськрайонного суду Дніпропетровської області від 20.12.2021, справа № 1-кс/191/800/21. URL: <https://revestr.court.gov.ua/Review/102042894> (дата звернення: 05.09.2023).

152. Ухвала слідчого судді Сихівського районного суду м.Львова від 13.05.2020, справа № 464/2367/20. URL: <https://revestr.court.gov.ua/Review/89279475> (дата звернення: 05.09.2023).

153. Ухвала слідчого судді Шевченківського районного суду м. Запоріжжя від 02.12.2022, справа № 336/6779/22. URL: <https://revestr.court.gov.ua/Review/107660741> (дата звернення: 05.09.2023).

154. Ухвала Фрунзенського районного суду м. Харкова від 03.11.2021, справа № 645/7247/21. URL: <https://revestr.court.gov.ua/Review/100810294> (дата звернення: 05.09.2023).

155. Фурман В. Як документувати воєнні злочини. Юридична Газета online. 18.04.2022. URL: <https://yur-gazeta.com/dumka-eksperta/yak-dokumentuvati-voenni-zlochini.html>

156. Халупенко Д.М. Слідчі (розшукові) дії як пізнавальні засоби слідчого й прокурора за чинним КПК України. *Часопис Академії адвокатури України*. 2013. № 19. С. 1-6.

157. Хахуцяк О.Ю. Статус понятого у кримінальному провадженні. *Юридична наука*. 2015. № 4. С. 154-160.

158. Цимбалюк В.І. Процесуальний порядок огляду місця події. *Юридичний вісник*. 2014. № 4 (33). С. 144-147.

159. Цуцкірідзе М.С. Проблемні питання досудового розслідування в зоні проведення АТО. Особливості процесуального доказування у

кримінальних провадженнях. *Кримінально-процесуальне право та криміналістика про злочини, вчинені на тимчасово окупованих територіях* : матеріали II круглого столу (м. Сєвєродонецьк, 3 листопада 2017 року). Київ : Національна академія прокуратури України, 2018. С. 146-150.

160. Чаплинський К.О. Організаційно-тактичні основи проведення слідчого огляду. *Криміналістичний вісник*. 2011. № 1 (15). С. 22-29.

161. Чаплинський К.О. Тактика проведення окремих слідчих дій: монографія. Дніпропетровськ, 2006. 416 с.

162. Чаплинський К.О. Тактичне забезпечення проведення слідчих дій: монографія. Дніпропетровськ: Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ; Ліра ЛТД, 2011. 496 с.

163. Чаплинський К.О. Тактичне забезпечення розслідування злочинів, вчинених злочинними угрупованнями: монографія. Дніпропетровськ, 2009. 401 с.

164. Часова Т.О. Особливості взаємодії слідчих та оперативних підрозділів ОВС під час розслідування злочинів у сфері державних закупівель. *Теорія і практика правознавства*. 2014. Вип. 2 (6). URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/tipp_2014_2_46 (дата звернення: 05.09.2023).

165. Чорноус Ю.М. Слідчі дії: поняття, сутність, напрями розвитку та удосконалення: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09. К., 2005. 17 с.

166. Шепітько В.Ю. Криміналістика: Енцикл. словник / За ред. В.Я. Тація. Х.: Право, 2001. 560 с.

167. Шинкаренко І.І. Виконання доручень, як форма взаємодії оперативних та слідчих підрозділів у кримінальному провадженні. *Сучасні проблеми правового, економічного та соціального розвитку держави* : тези доп. Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Харків, 27 листоп. 2020 р.). – Харків, 2020. – С. 190-191.

168. Шумак І.О. Громадянські права і свободи людини за Конституцією України: дис. ... канд. юрид. наук. К., 2000. 193 с.

169. Щербакова Г. Огляд місця події під час розслідування грабежів та розбоїв. *Науковий часопис Національної академії прокуратури України*. 2016. № 3. С. 262-269.
170. Яковіна О.Б. Огляд місця події під час розслідування розбоїв, учинених неповнолітніми. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2017. № 1. С. 186-189.
171. Яковлев О. Взаємодія слідчого з оперативними підрозділами під час проведення слідчих (розшукових) дій. *Науковий часопис Національної академії прокуратури України*. 2017. № 1. С. 217–224.
172. Code of Criminal Procedure. Passed 12.02.2003. URL: <https://www.riigiteataja.ee/en/eli/530102013093/consolide> (дата звернення: 05.09.2023).
173. Criminal Code of the Azerbaijan Republic. Unofficial translation. URL: https://adsdatabase.ohchr.org/IssueLibrary/AZERBAIJAN_Criminal%20Code.pdf (дата звернення: 05.09.2023).
174. Criminal Procedure Code of the Republic of Armenia. URL: http://www.parliament.am/law_docs/010998HO248eng.pdf?lang=eng (дата звернення: 05.09.2023).
175. Criminal Procedure Code of the Republic of Kazakhstan. July 4, 2014 №. 231. URL: <https://adilet.zan.kz/eng/docs/K1400000231> (дата звернення: 05.09.2023).
176. International Protocol on the Documentation and Investigation of Sexual Violence in Conflict. Basic Standards of Best Practice on the Documentation of Sexual Violence as a Crime under International Law FIRST EDITION: JUNE 2014. URL: https://assets.publishing.service.gov.uk/government/uploads/system/uploads/attachment_data/file/319054/PSVI_protocol_web.pdf (дата звернення: 05.09.2023).
177. Klein D. A Theory for the Application of the Customary International Law of Human Rights by Domestic Courts. *Yale J. Int'l L.* 1988. Vol. 13. P. 332–365.

178. Paul Williams, Jessica Levy. Documentation for Accountability. Case Western Reserve Journal of International Law 52 (2020). P. 451-465.
179. The Criminal Procedure Code of the Republic of Moldova. No. 122-XV dated 14.03.2003. URL: <https://www.refworld.org/pdfid/5509a3794.pdf> (дата звернення: 05.09.2023).
180. Weston B. H. Human Rights. Hum. Rts Q. 1984. Vl. 6. P. 257–283.

ДОДАТКИ

Додаток 1

Список публікацій здобувача, в яких опубліковано основні наукові результати дисертації

1. Клепіковський В. Г., Аленін Ю.П. До питання розмежування огляду та обшуку у кримінальному процесі. *Юридичний науковий електронний журнал*. № 9. 2021. С. 364-366. URL: http://www.lsej.org.ua/9_2021/93.pdf
2. Клепіковський В. Г. Кримінальна процесуальна характеристика суб'єктів, уповноважених на проведення огляду під час досудового розслідування. *Juris Europensis Scientia*. Вип. 1. 2023. С. 153-158. URL: http://jes.nuoua.od.ua/archive/1_2023/29.pdf
3. Клепіковський В. Г. Класифікація суб'єктів, які проводять або залучаються до проведення огляду місця події. *Правова позиція*. № 1 (38). 2023. С. 81-84. URL: <https://legalposition.umsf.in.ua/archive/2023/1/15.pdf>
4. Клепіковський В. Г. Оцінка категорії «житло чи інше володіння особи» через призму визначення місця події в кримінальному процесі. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету*. Сер.: Юриспруденція. 2023. № 61. С. 88-92. URL: <https://www.vestnik-pravo.mgu.od.ua/archive/juspradenc61/18.pdf>
5. Клепіковський В. Г. Тлумачення поняття «місце події» в кримінальному процесі. *Прикарпатський юридичний вісник*. Вип. 1(48). 2023. URL: http://www.pjv.nuoua.od.ua/v1_2023/23.pdf

Список публікацій здобувача, що засвідчують апробацію матеріалів дисертації та додатково відображають її наукові результати

6. Клепіковський В. Г. Актуальність доктринального дослідження огляду місця події як окремої слідчої (розшукової) дії. *Європейський вибір України, розвиток науки та національна безпека в реаліях масштабної військової агресії та глобальних викликів XXI століття» (до 25-річчя Національного*

університету «Одеська юридична академія» та 175-річчя Одеської школи права) : у 2 т. : матеріали Міжнар.наук.-практ. конф. (м. Одеса, 17 червня 2022 р.) / за загальною редакцією С. В. Ківалова. Одеса : Видавничий дім «Гельветика», 2022. Т. 2. С. 448-450.

7. Клепіковський В. Г. Специфіка залучення понять до огляду місця події. *Доктринальні та правозастосовні проблеми кримінального процесу, детективної та оперативно-розшукової діяльності* : Матер. Міжнар. наук.-практ. конф., присв. 10-й річниці набуття чинності Кримінального процесуального кодексу України (м. Одеса, 9 грудня 2022 р.) / уклад.: Л. І. Аркуша, О. О. Торбас, В. А. Завтур ; Нац. ун-т «Одеська юридична академія». Одеса, 2022. С. 99-102.

8. Клепіковський В. Г. Специфіка документування місця події в умовах воєнного стану. *Європейські орієнтири розвитку України в умовах війни та глобальних викликів XXI століття: синергія наукових, освітніх та технологічних рішень* : у 2 т. : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Одеса, 19 травня 2023 р.) / за загальною редакцією С. В. Ківалова. Одеса : Видавництво «Юридика», 2023. Т. 2. С. 335-337.

ВІДОМОСТІ ПРО АПРОБАЦІЮ РЕЗУЛЬТАТІВ ДИСЕРТАЦІЙНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ

Положення та висновки дисертаційного дослідження обговорювались під час засідання кафедри кримінального процесу Національного університету «Одеська юридична академія». Основні результати наукового дослідження були оприлюднені на: Міжнародній науково-практичній конференції «Європейський вибір України, розвиток науки та національна безпека в реаліях масштабної військової агресії та глобальних викликів XXI століття» (до 25-річчя Національного університету «Одеська юридична академія» та 175-річчя Одеської школи права)» (м. Одеса, 17 червня 2022 р.); Міжнародній науково-практичній конференції «Доктринальні та правозастосовні проблеми кримінального процесу, детективної та оперативно-розшукової діяльності» (м. Одеса, 9 грудня 2022 р.); Міжнародній науково-практичній конференції «Європейські орієнтири розвитку України в умовах війни та глобальних викликів XXI століття: синергія наукових, освітніх та технологічних рішень» (м. Одеса, 19 травня 2023 р.).

Пропозиції щодо внесення змін і доповнень до Кримінального процесуального кодексу України

З метою підвищення ефективності досудового розслідування пропонуються наступні зміни і доповнення до Кримінального процесуального кодексу України:

1. Ч. 1 ст. 223 КПК України викласти в наступній редакції: «1. Слідчі (розшукові) дії є діями, спрямованими на отримання (збирання) доказів або перевірку вже отриманих доказів у конкретному кримінальному провадженні, *та які проводяться у спосіб, передбачений цією Главою*».

2. Ч. 2 ст. 237 КПК України викласти в наступній редакції: «2. Огляд житла чи іншого володіння особи здійснюється згідно з правилами цього Кодексу, передбаченими для обшуку житла чи іншого володіння особи. *Огляд місця події, який проводиться в житлі чи іншому володінні особи, може бути проведений за письмовою добровільною згодою власника без необхідності отримання ухвали слідчого судді*».

3. Ст. 237 КПК України доповнити частиною 8 такого змісту: «8. Огляд місця події в обов'язковому порядку фіксується за допомогою аудіо- та відеозапису».

4. Ч. 2 ст. 238 КПК України викласти в наступній редакції: «Огляд трупа здійснюється одночасно з оглядом місця події, житла чи іншого володіння особи з додержанням правил цього Кодексу про огляд житла чи іншого володіння особи».

ЗАТВЕРДЖУЮ»
 Ректор
 Національного університету
 «Одеська юридична академія»
 Олег ТОДОЩАК
 4 червня 2023 р.

АКТ

**про впровадження результатів дисертаційного дослідження аспіранта
 Національного університету «Одеська юридична академія» Кленіковського
 Володимира Геннадійовича на тему: «Кримінальний процесуальний аналіз огляду
 місця події як слідчої (розшукової) дії», поданого на здобуття наукового ступеня
 доктора філософії за спеціальністю 081 «Право» у навчальний процес Національного
 університету «Одеська юридична академія»**

Комісія у складі: проректора з навчальної роботи, доктора юридичних наук, професора Г.О. Ульянової, професора кафедри криміналістики, детективної та оперативно-розшукової діяльності, доктора юридичних наук, професора Д.М. Цехана, в.о. завідувача кафедри кримінального процесу, доктора юридичних наук, доцента О.О. Торбаса, склала цей акт з приводу того, що результати дослідження, викладені у наукових публікаціях за результатами дисертаційного дослідження Кленіковського Володимира Геннадійовича на тему: «Кримінальний процесуальний аналіз огляду місця події як слідчої (розшукової) дії» використовуються в навчальному процесі Національного університету «Одеська юридична академія» при викладанні навчального курсу «Кримінальний процес», «Сучасні проблеми кримінального процесуального права», «Проведення слідчих (розшукових) дій» та в науково-дослідній роботі студентів та аспірантів.

Необхідність використання вказаних матеріалів у навчальному процесі зумовлюються тим, що у дисертаційному дослідженні містяться обґрунтовані наукові висновки щодо поняття і сутності огляду місця події як слідчої (розшукової) дії, умов розмежування огляду місця події із суміжними процесуальними діями, а також порядку проведення та фіксації результатів проведення огляду місця події. У зазначеній роботі надається обґрунтований аналіз специфіки проведення огляду місця події в умовах воєнного стану, що в умовах сьогодення обов'язково має викладатися здобувачам.

У навчальному процесі рекомендовано використання здобувачами матеріалів дисертаційного дослідження В.Г. Клепиковського під час підготовки до практичних занять, а саме:

1. Клепиковський В. Г., Аленін Ю.П. До питання розмежування огляду та обшуку у кримінальному процесі. Юридичний науковий електронний журнал. № 9. 2021. С. 364-366.
2. Клепиковський В. Г. Кримінальна процесуальна характеристика суб'єктів, уповноважених на проведення огляду під час досудового розслідування. *Juris Europensis Scientia*. Вип. 1. 2023. С. 153-158.
3. Клепиковський В. Г. Класифікація суб'єктів, які проводять або залучаються до проведення огляду місця події. *Правова позиція*. № 1 (38). 2023. С. 81-84.
4. Клепиковський В. Г. Оцінка категорії «житло чи інше володіння особи» через призму визначення місця події в кримінальному процесі. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Сер.: Юриспруденція*. 2023. № 61. С. 88-92.
5. Клепиковський В. Г. Тлумачення поняття «місце події» в кримінальному процесі. *Прикарпатський юридичний вісник*. Вип. 1(48). 2023. С. 117-120.
6. Клепиковський В. Г. Актуальність доктринального дослідження огляду місця події як окремої слідчої (розшукової) дії. *Європейський вибір України, розвиток науки та національна безпека в реаліях масштабної військової агресії та глобальних викликів ХХІ століття* (до 25-річчя Національного університету «Одеська юридична академія» та 175-річчя Одеської школи права) : у 2 т. : матеріали Міжнар.наук.-практ. конф. (м. Одеса, 17 червня 2022 р.) / за загальною редакцією С. В. Ківалова. Одеса : Видавничий дім «Гельветика», 2022. Т. 2. С. 448-450.
7. Клепиковський В. Г. Специфіка залучення понять до огляду місця події. *Доктринальні та правозастосовні проблеми кримінального процесу, детективної та оперативно-розшукової діяльності* : Матер. Міжнар. наук.-практ. конф., присв. 10-й річниці набуття чинності Кримінального процесуального кодексу України (м. Одеса, 9 грудня 2022 р.) / уклад.: Л. І. Аркуша, О. О. Торбас, В. А. Завтур ; Нац. ун-т «Одеська юридична академія». Одеса, 2022. С. 99-102.
8. Клепиковський В. Г. Специфіка документування місця події в умовах воєнного стану. *Європейські орієнтири розвитку України в умовах війни та глобальних викликів ХХІ століття: синергія наукових, освітніх та технологічних рішень* : у 2 т. : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Одеса, 19 травня 2023 р.) / за загальною редакцією С. В. Ківалова. Одеса : Видавництво «Юридика», 2023. Т. 2. С. 335-337.

Крім цього, результати дисертаційного дослідження В.Г. Клепиковського використовуються при визначенні напрямів наукових пошуків і тем, дисертацій викладачів,

аспірантів кафедри кримінального процесу та кафедри криміналістики, детективної та оперативно-розшукової діяльності Національного університету «Одеська юридична академія».

Члени комісії:

**Проректор з навчально роботи,
доктор юридичних наук, професор**

Галина УЛЬЯНОВА

**Професор кафедри
криміналістики, детективної
та оперативно-розшукової діяльності,
доктор юридичних наук, професор**

Дмитро ЦЕХАН

**В.о. завідувача кафедри
кримінального процесу,
доктор юридичних наук, доцент**

Олександр ТОРБАС